

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Посібник із судової практики Європейського суду з прав людини

Довкілля

Оновлено 31 серпня 2024 року

Підготовлено Секретаріатом Суду. Не покладає зобов'язань на Суд.

Видавців або організацій, які бажають перекласти та/або відтворити цей Посібник повністю або частково у формі друкованої чи електронної публікації, просимо заповнити форму зворотного зв'язку: [запит на відтворення або повторну публікацію перекладу](#) для отримання інформації щодо процедури авторизації.

Якщо ви бажаєте дізнатися, які Посібники із судової практики знаходяться наразі на етапі перекладу, див. перелік [очікуваних перекладів](#).

Цей Посібник спочатку було складено французькою мовою. Він регулярно оновлюється, дата останнього оновлення 31 серпня 2024 року. До нього можуть бути внесені редакційні виправлення.

Посібники із судової практики можна завантажити за посиланням <https://ks.echr.coe.int>. Оновлення публікації відстежуйте на сторінці Суду у Твіттері за посиланням https://twitter.com/ECHR_CEDH.

Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи, Європейським судом з прав людини та Верховним Судом (Україна) і виконано бюро перекладів «Профпереклад».

© Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2025

Зміст

Передмова	7
Стаття 1 (Зобов’язання поважати права людини)	8
Стаття 2 (Право на життя)	9
I. Промислова діяльність та передбачувані природні катастрофи.....	10
A. Застосовність	10
B. Зміст позитивного обов’язку захищати життя	12
1. Матеріальний аспект: превентивна та стримувальна законодавча й адміністративна система.....	12
a. Принципи	12
i. Превентивне регулювання.....	12
ii. Межі розсуду.....	13
iii. Передбачувані природні катастрофи	13
iv. Статті 2 та 8.....	14
b. Приклади	14
2. Процесуальний аспект.....	16
a. Впровадження ефективного розслідування ex officio	17
b. Судова процедура.....	17
c. Приклади.....	18
II. Пасивне куріння.....	21
Стаття 3 (Заборона катування)	21
Стаття 5 (Право на свободу та особисту недоторканність).....	22
Стаття 6 (цивільний аспект) (право на справедливий суд)	22
I. Проведення, розпочаті особами, які постраждали від завданої довкіллю шкоди.....	22
A. Застосування пункту 1 статті 6 (цивільний аспект)	22
1. Загальні принципи застосування пункту 1 статті 6	23
a. Цивільне право, визнане національним законодавством і на яке заявник може претендувати.....	23
б. «Справжній і серйозний» спір	27
2. Спір, що є «безпосередньо вирішальним» для цивільного права заявника	27
Застосування пункту 1 статті 6 в контексті змін клімату	29
B. Приклади застосування пункту 1 статті 6 в рамках судових процесів щодо охорони довкілля	30
II. Баланс сил в судових процесах щодо охорони довкілля.....	32
III. Проведення, розпочаті фізичними особами щодо заходів з охорони довкілля.....	32
IV. Інше	33
Стаття 6 (кримінальний аспект) (право на справедливий судовий розгляд).....	33
Стаття 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя)	33
I. Вплив забруднення та шкідливих факторів навколишнього середовища.....	34
A. Застосування	35

1. Вплив забруднення та шкідливих факторів: необхідність прямого та серйозного впливу на приватне і сімейне життя та житло.....	35
a. Прямий вплив.....	35
b. Поріг серйозності.....	37
2. Вплив екологічної загрози на людину.....	39
3. Приклади.....	40
4. Кліматичні зміни.....	43
5. Докази.....	44
a. Загальні положення.....	44
b. Доказування причинно-наслідкового зв'язку між захворюванням і джерелом забруднення або порушень – можливість застосування ймовірнісного підходу.....	52
5. Інші фактори, що мають значення.....	52
Б. Обов'язки держав і нагляд Суду.....	54
1. Негативні та позитивні обов'язки.....	54
2. Нагляд Суду.....	56
a. Загальні міркування.....	56
i. Матеріальний аспект.....	56
α. Негативні зобов'язання: втручання державних органів.....	56
• Втручання, передбачене законом.....	57
• Законна мета.....	57
• Необхідність втручання.....	58
β. Позитивні зобов'язання: захисні заходи.....	59
• Загальні положення.....	59
• Специфіка небезпечних видів діяльності: запобігання й інформування.....	68
• Інформація для осіб, які піддаються небезпеці для здоров'я, поза будь-яким процесом ухвалення рішень.....	70
ii. Процес ухвалення рішень.....	72
χ. Попередні розслідування та дослідження.....	74
iii. Доступ до інформації.....	75
iv. Доступ до судів.....	75
v. Приклади.....	75
b. Певні міркування щодо зміни клімату**.....	77
i. Межі розсуду.....	78
ii. Зміст позитивних зобов'язань.....	78
α. Принципи.....	78
• Регулювання та заходи.....	78
• Процес ухвалення рішень.....	79
β. Справа «Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland) [ВП] (параграфи 555–573).....	79
II. Обмеження прав, гарантованих статтею 8, з метою захисту навколишнього середовища	80
Стаття 9 (Свобода думки, совісті і релігії).....	82
Стаття 10 (Свобода вираження поглядів).....	82

I. Екологічні демонстрації та кампанії	83
II. Вираження поглядів щодо екологічних тем: високий рівень захисту	83
III. Визнання особливої ролі організацій з охорони навколишнього середовища у поширенні інформації про дії органів державної влади	86
IV. Доступ до інформації щодо екологічних питань	86
А. Обмежене, умовне визнання права на доступ до інформації, якою володіє держава.....	86
Б. Доступ до засобів правового захисту, що полегшують перевірку змісту та якості наданої інформації.....	88
V. Підстави, пов'язані з охороною навколишнього середовища, можуть становити законну мету, яка виправдовує втручання в здійснення свободи вираження поглядів.....	89
Стаття 11 (Свобода зібрань та об'єднання)	89
I. Екологічні демонстрації	89
II. Свобода об'єднання та охорона навколишнього середовища	91
Стаття 13 (Право на ефективний засіб правового захисту)	91
Стаття 14 (Заборона дискримінації).....	93
Стаття 1 Першого протоколу (Захист права власності).....	93
I. Обмеження права на повагу до права власності на екологічних підставах.....	93
А. Охорона навколишнього середовища: питання загального чи суспільного інтересу	94
Б. Ширші межі свободи розсуду	97
В. Нагляд Суду.....	98
II. Порушення права власності у зв'язку із завданням шкоди навколишньому середовищу.....	99
А. Пряма відповідальність держави	100
1. Знищення або пошкодження майна — приклад.....	100
2. Знецінення майна — приклади	100
Б. Невиконання державою свого позитивного обов'язку щодо захисту власності.....	102
1. Знищення або пошкодження майна	102
а. Знищення або пошкодження майна внаслідок екологічних катастроф	102
і. Екологічні катастрофи промислового типу	102
ii. Передбачувані природні екологічні катастрофи.....	103
b. Знищення або пошкодження майна через погіршення навколишнього середовища внаслідок діяльності приватних осіб.....	104
2. Знецінення майна через шкоду навколишньому середовищу.....	104
Стаття 34 Конвенції (індивідуальні заяви).....	105
I. Actio popularis / статус потерпілого	105
A. Загальні принципи	105
1. Безпосередній потерпілий – питання locus standi природоохоронних об'єднань ...	105
2. Потенційний потерпілий: вплив ризику екологічної шкоди	107
Б. Принципи, що застосовуються в контексті зміни клімату	108
1. Фізичні особи	108
2. Об'єднання: статус потерпілого / право на подання заяви до Суду	109

II. Втрата статусу потерпілого	111
Стаття 35 (умови прийнятності).....	113
A. Вичерпання національних засобів правового захисту	114
B. Шестимісячний строк – триваюче забруднення.....	114
C. Ratione personae – участь підприємств інших держав у завданні шкоди довкіллю	115
D. Ratione materiae – відсутність універсального індивідуального права на захист конкретної культурної спадщини	115
E. Зловживання правом на звернення з заявою	115
F. Відсутність значної шкоди – мінімальний поріг серйозності стверджуваного порушення та вплив на навколишнє середовище і здоров’я населення	115
Стаття 46 (Обов’язкова сила рішень та їх виконання)	116
• Рішення, де згадується особисте право на безпечне середовище:	116
• Судові рішення та ухвали, що згадують принцип обережності:.....	117
• Рішення та ухвали, в яких у мотивувальній частині посилаються на Орхуську конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля:.....	117
Перелік цитованих справ.....	118
—I—	122

Передмова

Цей Посібник входить до низки Посібників із судової практики, опублікованих Європейським судом з прав людини (надалі — «Суд», «Європейський суд» або «Страсбурзький суд»), для інформування практикуючих юристів про основоположні рішення та ухвали, постановлені Страсбурзьким судом. У цьому конкретному Посібнику аналізується та узагальнюється судова практика щодо різних статей Європейської конвенції з прав людини (надалі — «Конвенція» або «Європейська конвенція»), що стосується довілля. Його слід читати у поєднанні з посібниками із судової практики за окремими статтями, на які він містить систематичні посилання.

Цитована судова практика була відібрана серед провідних, найбільш важливих і/або недавніх рішень та ухвал.*

Рішення та ухвали Суду слугують не лише для того, щоб вирішувати справи, передані на розгляд Суду, але й загалом для роз'яснення, захисту та розвитку норм, встановлених Конвенцією, сприяючи тим самим дотриманню Державами зобов'язань, взятих ними як Договірними сторонами (*«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*, 18 січня 1978 року, § 154, серія А № 25, і нещодавно — *«Єронович проти Латвії» (Jeronovičs v. Latvia)* [ВП], № 44898/10, § 109, 05 липня 2016 року).

Відповідно, місія створеної Конвенцією системи полягає в тому, щоб визначити в інтересах суспільства питання державної політики, тим самим підвищуючи стандарти захисту прав людини та поширюючи судову практику у сфері прав людини серед усього співтовариства Держав-учасниць Конвенції (*«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)*) [ВП], № 30078/06, § 89, ЄСПЛ 2012 рік).

Дійсно, Суд підкреслив роль Конвенції як «конституційного інструмента європейського громадського порядку» у сфері прав людини (*«Босфорус Гава Йоллари Туризм і Тіджарет Анонім Шіркети проти Ірландії» (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland)* [ВП], № 45036/98, § 156, ЄСПЛ 2005-VI, а нещодавно — у справі *«Н. Д. і Н. Т. проти Іспанії» (N.D. and N.T. v. Spain)* [ВП], №№ 8675/15 та 8697/15, § 110, 13 лютого 2020 року).

Протокол №15 до Конвенції нещодавно включив принцип субсидіарності до Преамбули Конвенції. Цей принцип «накладає спільну відповідальність на Держави-учасниці та Суд» щодо захисту прав людини і вимагає, щоб національні органи влади та суди тлумачили та застосовували національне законодавство таким чином, щоб забезпечити повну реалізацію прав і свобод, визначених у Конвенції та Протоколах до неї (*«Гжеда проти Польщі» (Grzeđa v. Poland)* [ВП], №43572/18, § 324, 15 березня 2022 року).

* Гіперпосилання на справи, цитовані в електронній версії Посібника, ведуть до текстів рішень та ухвал Суду англійською або французькою мовами (дві офіційні мови Суду), а також, де це доречно, до рішень і звітів Європейської комісії з прав людини (далі — «Комісія»). Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішень по суті справи, що були постановлені Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а аббревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою. Рішення Палати, які не були остаточними на момент публікації цього оновлення, позначено зірочкою (*).

«[З]ахист довкілля в широкому розумінні, а також у цьому контексті, більш специфічний захист сільської місцевості, лісів, зникаючих видів, біологічних ресурсів, культурної спадщини або громадського здоров'я, належить до цілей, що стосуються «загального інтересу» відповідно до положень цієї Конвенції». [Х]оча жодна зі статей цієї Конвенції спеціально не передбачена для загального захисту довкілля, ... відповідальність державних органів у цій сфері має на практиці полягати у своєчасному втручанні для забезпечення ефективності правових норм, ухвалених для захисту довкілля...» (*Консультативний висновок щодо відмінності в ставленні між асоціаціями землевласників, які «мали визнаний статус на дату створення затвердженої муніципальної асоціації мисливців», та асоціаціями землевласників, створеними після цієї дати* [ВП], запит №P16-2021-002, § 80).

«... Суд продовжить оцінку питань, що виникають у цій справі, виходячи з того, що є достатньо надійних доказів існування антропогенної зміни клімату, яка становить серйозну загрозу, як на теперішній час, так і в майбутньому, для реалізації прав людини, гарантованих Конвенцією, що Держави усвідомлюють це і здатні вжити ефективних заходів для боротьби із цією загрозою, що відповідні ризики будуть меншими, якщо підвищення температури буде обмежено до 1,5°C вище доіндустріального рівня, і якщо буде вжито невідкладних заходів, та що поточних глобальних зусиль щодо пом'якшення кліматичних змін недостатньо для досягнення цієї мети» («*Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії*» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, § 436).

Стаття 1 (Зобов'язання поважати права людини)

Стаття 1 Конвенції:

«Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції.»

1. Юрисдикція держави в розумінні статті 1 цієї Конвенції є переважно територіальною. Як правило, факти, на які скаржиться заявник у своїй заяві до Суду, повинні мати місце на території держави-відповідача. Проте, у виняткових обставинах Суд може визнати, що дії Договірних Держав, вчинені за межами їхньої території або такі, що мають наслідки поза нею, можуть вважатися такими, що належать до їхньої юрисдикції: 1) коли Держава здійснює ефективний контроль над територією за межами своїх кордонів; 2) коли представник Держави, перебуваючи за її межами, здійснює контроль або владу над потерпілим; 3) коли в справі порушується питання про невиконання процесуальних зобов'язань за статтею 2 щодо смерті, яка сталася за межами території держави, і між цією державою та процесуальними обов'язками є юрисдикційний зв'язок; 4) у разі «особливих обставин», які викликають необхідність здійснення юрисдикції Договірною Державою за межами її територіальних кордонів. Це питання докладніше розглядається в Посібнику із судової практики щодо статті 1 цієї Конвенції.

2. Таким чином, коли права або свободи особи, надані Конвенцією, порушуються через погіршення стану довкілля або екологічну загрозу, і ймовірна причина цього знаходиться не на території держави, у якій проживає ця особа, а на території іншої держави, постає питання, чи виникає юрисдикція цієї другої держави як виняток з принципу територіальності.

3. Суд розглянув це питання в контексті заяви, поданої шістьма молодими громадянами Португалії, які проживають у цій країні, проти цієї держави та ще тридцяти двох держав-учасниць Конвенції. Вони скаржилися на порушення їхніх прав, гарантованих статтями 2, 3, 8 та 14 цієї Конвенції, через існуючі та серйозні майбутні наслідки зміни клімату («*Дуарте*

Агостіньо та інші проти Португалії та 32 інших держав» (Duarte Aghostinho and Others v. Portugal and 32 Others (ухв.) [ВП], 2024). Залишаючи відкритим питання про екстериторіальну юрисдикцію в контексті локалізованої транскордонної екологічної шкоди (§ 167), Суд постановив, що заявники підпадають під юрисдикцію Португалії (територіальна юрисдикція), оскільки вони проживають у цій країні (§ 178; див. також *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, §§ 287 і 443), однак вони не підпадають під юрисдикцію інших тридцяти двох держав-відповідачів. Суд зазначив, що відсутність територіальної юрисдикції та те, що ситуація заявників не підпадала під жоден із перших трьох винятків, наведених вище в абзаці 1, не дозволяло встановити юрисдикцію цих держав. Заявники стверджували, що екстериторіальна юрисдикція цих держав була встановлена, оскільки в особливих обставинах їхні викиди та/або невиконання обов'язків щодо регулювання/обмеження викидів призводили до наслідків за межами їхньої території. Суд визнав певні аспекти зміни клімату, на які заявники звернули увагу: 1) Держави мають повний контроль над державними і приватними видами діяльності, які здійснюються на їхній території та призводять до викидів парникових газів; 2) хоча цей зв'язок є складним і багатошаровим, існує певний причинно-наслідковий зв'язок між державними і приватними видами діяльності, що здійснюються на території держави і призводять до викидів парникових газів, та негативним впливом на права й добробут осіб, які проживають за межами кордонів держави і, відповідно, поза межами демократичних процесів цієї держави. Зміна клімату є глобальним явищем, і кожна держава несе свою частку відповідальності за глобальні виклики, що виникають унаслідок цього, та має відігравати свою роль у пошуку відповідних рішень; 3) проблема зміни клімату має дійсно екзистенційний характер для людства, що виділяє її серед інших причинно-наслідкових ситуацій. Проте, Суд постановив, що ці міркування не можуть самі по собі слугувати підставою для створення через судове тлумачення нової основи для екстериторіальної юрисдикції або для виправдання розширення вже існуючих підстав. Розглянувши всі аргументи заявників, Суд загалом дійшов висновку, що в рамках Конвенції немає підстав для розширення екстериторіальної юрисдикції держав-відповідачів шляхом судового тлумачення в спосіб, запропонований заявниками (*«Дуарте Агостіньо та інші проти Португалії та 32 інших держав» (Duarte Aghostinho and Others v. Portugal and 32 Others)* (ухв.) [ВП], 2024, §§ 179-214).

Стаття 2 (Право на життя)

Стаття 2 Конвенції

«1. Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання.

2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- (а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- (б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- (с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

4. Позитивний обов'язок держав вживати відповідних заходів для захисту життя осіб у межах їхньої юрисдикції, який впливає з першого речення першого пункту статті 2, застосовується в контексті будь-якої діяльності, незалежно від того, чи є вона державною або приватною, у якій може бути поставлено під загрозу право на життя. Суд уточнив це в межах справи щодо захисту навколишнього середовища, а саме в справі *«Онерійилдиз проти Туреччини»* (*Öneryıldız v. Turkey*) [ВП], 2004, § 71, у якій вибух метану у квітні 1993 року на сміттєзвалищі в передмісті Стамбула спричинив зсув, що поховав житлові будинки на низинній місцевості. Загибло тридцять дев'ять осіб, серед яких дев'ять членів сім'ї заявника (див. також *«Будаєва та інші проти Росії»* (*Budayeva and Others v. Russia*), 2008, § 130; *«Коляденко та інші проти Росії»* (*Kolyadenko and Others v. Russia*), 2012, § 158; *«Брінкат та інші проти Мальти»* (*Brincat and Others v. Malta*), 2014, § 101; *«М. Озель та інші проти Туреччини»* (*M. Özel and Others v. Turkey*), 2015, § 170; *«Істанбуллу та Айден проти Туреччини»* (*Istanbulllu and Ayden v. Turkey*)(ухв.), 2015, § 31; *«Ердал Мухаммет Арслан та інші проти Туреччини»* (*Erdal Muhammet Arslan and Others v. Türkiye*), 2023, § 114).

I. Промислова діяльність та передбачувані природні катастрофи

A. Застосовність

5. Позитивний обов'язок захищати життя застосовується *a fortiori* до промислової діяльності, яка є небезпечною за своєю природою (*«Онерійилдиз проти Туреччини»* (*Öneryıldız v. Turkey*) [ВП], 2004, § 71; *«Будаєва та інші проти Росії»* (*Budayeva and Others v. Russia*), 2008, § 130); *«Коляденко та інші проти Росії»* (*Kolyadenko and Others v. Russia*), 2012, § 158; *«Брінкат та інші проти Мальти»* (*Brincat and Others v. Malta*), 2014, § 101).

Окрім функціонування сміттєзвалища, яке було предметом розгляду в справі *«Онерійилдиз проти Туреччини»* (*Öneryıldız v. Turkey*) [ВП], 2004 року, наступні види діяльності були визнані небезпечними промисловими процесами:

- метод управління водосховищем у регіоні, що зазнає впливу мусонів, зокрема скидання води під час сильних дощів, що призвело до повені в частині міської агломерації в серпні 2001 року (*«Коляденко та інші проти Росії»* (*Kolyadenko and Others v. Russia*), 2012, § 164);
- серія атмосферних випробувань ядерної зброї, проведених британською владою на острові Різдва наприкінці 1950-х років, під час яких військовослужбовці зазнали впливу радіації (*«L.C.B. проти Сполученого Королівства»* (*L.C.B. v. United Kingdom*), 1998, згадано в справі *«Брінкат та інші проти Мальти»* (*Brincat and Others v. Malta*), 2012, § 80);
- токсичні викиди з хімічного заводу з виробництва добрив (*«Гуерра та інші проти Італії»* (*Guerra and Others v. Italy*), 1998, згадано в справі *«Брінкат та інші проти Мальти»* (*Brincat and Others v. Malta*), 2014, § 80);
- вплив токсичних речовин, таких як азбест, на робочих підприємства, яким керувала державна корпорація, що належала й контролювалася урядом (*«Брінкат та інші проти Мальти»* (*Brincat and Others v. Malta*), 2014, § 81);
- таємне виробництво композитного твердопаливного ракетного палива під егідою Державної розвідувальної служби (*«Муїбабич проти Сербії»* (*Muĉibabić v. Serbia*), 2016, §§ 126-127);
- управління підприємством з утилізації або знешкодження зброї *«Дурдай та інші проти Албанії»* (*Durdaj and Others v. Albania*), 2023, § 260).

Суд встановив, що скарги, пов'язані з недоліками державних заходів у боротьбі зі зміною клімату, належать до категорії справ щодо діяльності, яка за своєю природою може становити загрозу для життя людини. Він, зокрема, посилався на висновки міжурядової групи експертів із питань зміни клімату, яка зазначила, що антропогенна зміна клімату, особливо через збільшення частоти та інтенсивності екстремальних явищ, підвищує смертність від спеки серед населення (*«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП] (2024, §§ 508-510).

6. Обов'язок захищати життя також застосовується в ситуаціях, коли право на життя перебуває під загрозою через природну катастрофу, і ця небезпека є невідворотною та явно вираженою. Наприклад:

- зсуви, що призвели до загибелі людей у Росії в липні 2000 року (*«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, §§ 137 і 142);
- землетруси в регіонах Ізміт (Izmit) (1999) і Ван (Van) (2011), які спричинили численні смерті (*«М. Озель та інші проти Туреччини» (M. Özel and Others v. Turkey)*, 2015, §§ 170-171); *«Істанбуллу та Айден проти Туреччини» (Istanbullu and Ayden v. Turkey)* (ухв.), 2015, § 31; *«Ердал Мухаммет Арслан та інші проти Туреччини» (Erdal Muhammet Arslan and Others v. Türkiye)*, 2023, § 114-115).

7. У сфері охорони довкілля, як і в інших сферах, стаття 2 застосовується не лише тоді, коли дії або бездіяльність із боку держави призводять до смерті людини, але й коли особа явно зазнає ризику для свого життя (*«Кольяденко та інші проти Росії» (Kolyadenko and Others v. Russia)*, 2012, §§ 151-155 і 191; *«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, § 146).

Проте, цей ризик для життя має бути «серйозним» (*«Брінкат та інші проти Мальти» (Brincat and Others v. Malta)*, 2014, § 82), і «реальним та безпосереднім» (*«Фадєєва проти Росії» (Fadeyeva v. Russia)* (ухв.), 2003; *«Ледяєва та інші проти Росії» (Ledyayeva and Others v. Russia)* (ухв.), 2004, або з урахуванням скарг на дії та/або бездіяльність держави в контексті зміни клімату — «реальним та неминучим» (*«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП] (2024, §§ 511 і 513).

Термін «реальний ризик» відповідає вимозі наявності серйозної, справжньої та достатньо визначеної загрози для життя. Поняття «неминучості» такої загрози включає елемент фізичної близькості загрози (*«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП] (2024, § 512).

У контексті зміни клімату, такий ризик для життя повинен розглядатися з урахуванням того, що є серйозний ризик неминучості та незворотності негативних наслідків зміни клімату, ймовірність яких зростає як за частотою, так і за тяжкістю. Таким чином, тест «реальної та неминучої загрози» може бути інтерпретований як посилення на серйозну, справжню та достатньо визначену загрозу для життя, що включає елемент матеріальної та часової близькості загрози до шкоди, на яку посилається заявник. Це також означає, що якщо статус потерпілого для заявника встановлений відповідно до критеріїв, викладених у § 231, можна припустити, що серйозний ризик значного скорочення тривалості життя через зміну клімату також викликає застосовність статті 2 *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП] (2024, § 513).

8. Суд також має розглянути, чи знали або мали знати органи влади на той час, що заявник піддавався смертельній небезпеці (*«Онерійїлдіз проти Туреччини» (Öneriyildiz v. Turkey)* [ВП], 2004, § 101; *«Брінкат та інші проти Мальти» (Brincat and Others v. Malta)*, 2014, §§ 105-106).

9. У контексті небезпечної діяльності, якщо не було встановлено, що ризик, якому піддавалась особа, був смертельним, і стаття 2 не застосовувалась, його/її ситуація може бути розглянута під статтею 8, якщо було порушено його/її приватне або сімейне життя. Суд дійшов такого

висновку в справі осіб, які зазнали впливу азбесту, але не захворіли та не мали загрозливих для життя станів (*«Брінкат та інші проти Мальти» (Brincat and Others v. Malta)*, 2014, §§ 84-85).

В. Зміст позитивного обов'язку захищати життя

10. Позитивний обов'язок, що випливає зі статті 2, передбачає насамперед основний обов'язок створити законодавчу та адміністративну систему, покликану забезпечити ефективне стримування загроз життю, зокрема, шляхом кримінального права (*«Онерійилдиз та інші проти Туреччини» (Öneriyıldız and Others v. Turkey)* [ВП], 2004, §§ 89-90; *«Істанбуллу та Айден проти Туреччини» (Istanbullu and Ayden v. Turkey)* (ухв.), 2015, § 32; див. також рішення в справі *«Брінкат та інші проти Мальти» (Brincat and Others v. Malta)*, 2014, § 112, де Суд зазначив, що цей основний обов'язок не виключає можливості, *a priori*, що в певних конкретних обставинах, за відсутності відповідних законодавчих положень, позитивні обов'язки можуть бути виконані на практиці).

11. Цей обов'язок також вимагає, щоб у випадку заподіяння особі небезпечних для життя ушкоджень або у випадку смерті держава створила ефективну судову систему, здатну встановити факти, притягнути винних до відповідальності та забезпечити належну компенсацію потерпілим (*«Істанбуллу та Айден проти Туреччини» (Istanbullu and Ayden v. Turkey)* (ухв.), 2015, § 32; *«Ердал Мухаммет Арслан та інші проти Туреччини» (Erdal Muhammet Arslan and Others v. Türkiye)*, 2023, § 126). Стаття 2 Конвенції не буде виконаною, якщо захисні механізми, передбачені національним законодавством, існують лише на папері: передусім, вони мають ефективно діяти на практиці, що вимагає своєчасного розгляду справи без зайвих затримок (*«Істанбуллу та Айден проти Туреччини» (Istanbullu and Ayden v. Turkey)* (ухв.), 2015, § 34; *«Ердал Мухаммет Арслан та інші проти Туреччини» (Erdal Muhammet Arslan and Others v. Türkiye)*, 2023, § 151).

1. Матеріальний аспект: превентивна та стримувальна законодавча й адміністративна система

12. Суд має врахувати, чи в конкретних обставинах держава зробила все, що від неї могло вимагатися, щоб не допустити того, щоб життя заявника було «безпідставно поставлене під загрозу» (*«L.C.B. проти Сполученого Королівства» (L.C.B. v. United Kingdom)*, 1998, § 36).

а. Принципи

і. Превентивне регулювання

13. У контексті небезпечної діяльності слід приділяти особливу увагу регулюванням, що враховують специфіку цієї діяльності, зокрема щодо рівня потенційного ризику для життя людей (*«Онерійилдиз проти Туреччини» (Öneriyıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, § 90; *«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, § 132; *«Коляденко та інші проти Росії» (Kolyadenko and Others v. Russia)*, 2012, § 158; *«Брінкат та інші проти Мальти» (Brincat and Others v. Malta)*, 2014, § 101).

Таке превентивне регулювання має регламентувати ліцензування, створення, функціонування, безпеку та нагляд за діяльністю, і повинні зобов'язувати всіх учасників вживати практичних заходів для забезпечення ефективного захисту громадян, чиє життя може опинитися під загрозою через притаманні ризики цієї діяльності (*«Онерійилдиз проти Туреччини» (Öneriyıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, § 90; *«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, § 132; *«Коляденко та інші проти Росії» (Kolyadenko and Others v. Russia)*, 2012, § 158; *«Брінкат та інші проти Мальти» (Brincat and Others v. Malta)*, 2014, § 101).

Превентивне регулювання має, зокрема, гарантувати право громадськості на інформацію (*«Онерійилдиз проти Туреччини» (Öneriyıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, §§ 90 і 108; *«Будаєва та інші*

проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia), 2008, §§ 132 і 152-155; *«Коляденко та інші проти Росії» (Kolyadenko and Others v. Russia)*, 2012, §§ 159, 177, 181-182 і 185; *«Брінкат та інші проти Мальти» (Brincat and Others v. Malta)*, 2014, §§ 101 і 113-114), тим самим надаючи змогу оцінити ризики, яким воно (регулювання) піддається.

Із судових рішень випливає, що у сфері небезпечної діяльності та передбачуваних природних катастроф таке право на інформацію посилюється обов'язком держав самостійно надавати відповідну інформацію особам, які піддаються смертельному ризику (див. також *«Л.С.В. проти Сполученого Королівства» (L.C.V. v. United Kingdom)*, 1998, §§ 38-41).

14. Превентивне регулювання також повинно передбачати відповідні процедури, які враховують технічні аспекти діяльності, для виявлення недоліків у відповідних процесах і будь-яких помилок, допущених особами, відповідальними на різних рівнях (*«Онерійилдиз проти Туреччини» (Öneriyildiz v. Turkey)* [ВП], 2004, § 90; *«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, § 132; *«Коляденко та інші проти Росії» (Kolyadenko and Others v. Russia)*, 2012, § 159; *«Брінкат та інші проти Мальти» (Brincat and Others v. Malta)*, 2014, § 101).

15. Регуляторні заходи, спрямовані на захист життя людей, мають не тільки існувати й бути відповідними, але й органи влади повинні фактично дотримуватися їх на практиці (*«Онерійилдиз проти Туреччини» (Öneriyildiz v. Turkey)* [ВП], 2004, § 97).

ii. Межі розсуду

16. Вибір конкретних заходів є, за своєю суттю, питанням, що належить до меж розсуду держави. Особливо, оскільки існують різні шляхи для забезпечення дотримання прав, гарантованих Конвенцією, і навіть якщо держава не застосувала конкретний захід, передбачений національним законодавством, вона може виконати свої позитивні зобов'язання іншим шляхом. При цьому не слід покладати на органи влади неможливий або непропорційний тягар без урахування, зокрема, оперативних рішень, які вони повинні приймати щодо пріоритетів і ресурсів; це впливає із широких меж розсуду, якими користуються держави в складних соціальних і технічних сферах (*«Онерійилдиз проти Туреччини» (Öneriyildiz v. Turkey)* [ВП], 2004, § 107; *«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, §§ 134-135; *«Коляденко та інші проти Росії» (Kolyadenko and Others v. Russia)*, 2012, § 160; *«Брінкат та інші проти Мальти» (Brincat and Others v. Malta)*, 2014, § 101).

17. Під час оцінки того, чи виконала держава-відповідач свої позитивні зобов'язання за статтею 2, Суд має враховувати особливі обставини справи, такі як відповідність національному законодавству дій або бездіяльності органів влади, процес прийняття рішень, включаючи відповідні розслідування та дослідження, а також складність питання, особливо коли залучені конкуруючі інтереси, що стосуються Конвенції (*«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, § 136; *«Коляденко та інші проти Росії» (Kolyadenko and Others v. Russia)*, 2012, § 161; *«Брінкат та інші проти Мальти» (Brincat and Others v. Malta)*, 2014, § 101).

iii. Передбачувані природні катастрофи

18. У справі *«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, § 137, де зсуви спричинили загибель кількох осіб, Суд зазначив, що згадані принципи застосовуються у сфері надання екстреної допомоги, коли держава безпосередньо бере участь у захисті людських життів через пом'якшення наслідків природних небезпек, оскільки обставини конкретної справи вказували на неминучість природної катастрофи, яку можна було чітко ідентифікувати, особливо коли це стосується постійних лих, що вражають певну територію, освоєну для людського проживання або використання. Обсяг позитивних зобов'язань, які можна покласти на державу в конкретних обставинах, залежатиме від походження загрози та від того, наскільки той чи інший ризик піддається пом'якшенню.

Суд особливо наголосив на обсязі розсуду держави у сфері надання екстреної допомоги, пов'язаної з метеорологічною подією. Оскільки такі події знаходяться поза контролем людини, аргумент про те, що на органи влади не слід покладати неможливий або непропорційний тягар, стає ще вагомішим, ніж у сфері небезпечної діяльності антропогенного характеру (*«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, § 135).

19. У контексті землетрусів, у справі *«Ердал Мухаммет Арслан та інші проти Туреччини» (Erdal Muhammet Arslan and Others v. Türkiye)*, 2023, § 128 (див. також *«М. Озель та інші проти Туреччини» (M. Özel and Others v. Turkey)*, 2015, §§ 173-174) Суд зазначив, що, хоча землетруси є подіями, які держави не контролюють, вони все ж зобов'язані враховувати передбачувані природні ризики та вживати заходів, спрямованих на зменшення їхніх наслідків, щоб звести до мінімуму катастрофічні випадки. Суд також зазначив, що обов'язок попередження, який є обов'язком вживання належних заходів, полягає в зміцненні здатності держави реагувати на непередбачувані та руйнівні природні явища, такі як землетруси.

Суд додатково пояснив у цій же справі (*«Ердал Мухаммет Арслан та інші проти Туреччини» (Erdal Muhammet Arslan and Others v. Türkiye)*, 2023, §§ 129-133), що попередження включає відповідне просторове планування та контрольовану міську забудову; місцеві органи влади, які регулюють використання земель через видачу дозволів на будівництво, відіграють ключову роль у запобіганні ризикам і несуть основну відповідальність за таке попередження та дотримання правил сейсмостійкого будівництва. Національні органи влади також зобов'язані здійснювати нагляд та інспекцію існуючих будівель для запобігання, наскільки це можливо, будь-якій небезпеці для населення. У разі виникнення скарги, судові органи повинні забезпечити виконання цих зобов'язань відповідними органами. Більше того, слід розробити «план дій у разі землетрусу», щоби підвищити обізнаність громадян, місцевих органів влади та фахівців про сейсмічні ризики. Нарешті, повинні бути впроваджені плани управління кризами, які визначають заходи, що мають бути вжиті в разі руйнівного землетрусу. Ці заходи повинні ґрунтуватися на заздалегідь розроблених планах реагування на стихійні лиха та порятунку на різних територіальних рівнях, залежно від потреб.

iv. Статті 2 та 8

20. Оскільки позитивні обов'язки держави за статтями 2 і 8 Конвенції здебільшого перетинаються, тому принципи, що стосуються планування та екологічних проблем, які зачіпають приватне життя та житло, також можуть бути застосовані для захисту права на життя (*«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, § 133).

b. Приклади

21. У справі *«L.C.B. проти Сполученого Королівства» (L.C.B. v. United Kingdom)*, 1998, Суд розглянув питання щодо позитивного обов'язку захищати життя у випадку жінки, яка заявляла, що лейкемія, яку вона розвинула в дитинстві, виникла через те, що її батько був підданий опроміненню внаслідок ядерних випробувань, проведених Сполученим Королівством. Суд постановив, що якщо б у період між визнанням Сполученим Королівством юрисдикції Комісії отримувати заяви 14 січня 1966 року й діагностуванням у заявниці лейкемії в жовтні 1970 року у влади були дані, які б змусили їх побоюватися, що батько заявниці зазнав опромінення, і якщо б здавалося ймовірним, що таке опромінення могло становити реальну загрозу для здоров'я заявниці, від влади можна було б очікувати, що вони самостійно поінформують її батьків та здійснюватимуть нагляд за її здоров'ям. Проте, враховуючи матеріали справи та інформацію, доступну владі на той час, Суд не знайшов підстав вважати, що вони могли бути зобов'язані самостійно повідомляти батьків заявниці про ці обставини або вживати інші спеціальні заходи щодо неї. Тому Суд не знайшов порушення статті 2.

22. У справі *«Онерійилдиз проти Туреччини» (Öneryıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, §§ 97-110 Суд, перше, зазначив, що у двох сферах діяльності, які були центральними для цієї справи – функціонування сміттєзвалищ і реабілітація та очищення районів нетрів – у Туреччині діяли відповідні правила безпеки. По-друге, опираючись на матеріали справи, Суд вважав, що турецька влада знала або повинна була знати, що існує реальний і безпосередній ризик для багатьох осіб, які проживають поблизу сміттєзвалища. Влада, відповідно, мала позитивний обов'язок за статтею 2 Конвенції вжити необхідних та достатніх превентивних заходів для захисту цих осіб, особливо тому, що вони самі створили цей об'єкт і дозволили його функціонування, що і спричинило відповідний ризик. Та навпаки ж, муніципалітет Стамбула не застосував необхідних невідкладних заходів після усвідомлення ризику, протидіяв рекомендаціям Офісу прем'єр-міністра з питань довкілля щодо приведення об'єкта у відповідність до стандартів, які передбачали, *inter alia*, встановлення системи контролюваного випуску газів у атмосферу, і відхилив запит про тимчасове закриття сміттєзвалища. Влада також дозволила заявнику та його родині проживати поблизу сміттєзвалища впродовж кількох років. Зазначаючи про межі розсуду, якими користуються держави-учасниці, Суд наголосив, що своєчасне встановлення системи видобутку газу могло б бути ефективним заходом без надмірного відволікання ресурсів держави або виникнення значних політичних проблем. Такий захід також відповідав би турецьким нормам і загальноприйнятій практиці в цій галузі. Нарешті, Суд зазначив, що уряд не довів, що були вжиті будь-які заходи для надання мешканцям нетрів інформації, яка б дозволила їм оцінити ризики, з якими вони можуть зіткнутися внаслідок прийнятих ними рішень, і зауважив, що за відсутності більш практичних заходів для уникнення ризиків, пов'язаних із їхнім життям, навіть надання права на інформацію не було б достатнім, щоб звільнити державу від відповідальності. Суд дійшов висновку, що держава має нести відповідальність за статтею 2 через недосконалість регуляторної бази щодо відкриття, експлуатації і нагляду за сміттєзвалищем, а також через те, що державні органи не зробили все можливе для захисту мешканців нетрів від відомих і безпосередніх ризиків, з якими вони стикнулися.

23. У справі *«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, §§ 147-160 Суд зазначив, що постраждале місто розташовувалося в районі, де часто трапляються зсуви, і що регулярність цієї природної катастрофи в літній період, а також існування захисних заходів для цього регіону вказували на те, що влада й місцеві жителі мали підстави очікувати можливого зсуву влітку 2000 року. Суд зробив висновок про наявність у влади попередньої інформації про ймовірну масштабність зсуву у 2000 році на підставі того, що вони отримали кілька попереджень: попереднім літом відповідне агентство з нагляду повідомило про необхідність ремонту захисної дамби, яка була пошкоджена сильним зсувом; агентство також закликала встановити систему раннього попередження, яка дозволила б своєчасно евакуювати населення в разі зсуву. Однак, влада не встановила жодної інфраструктури безпеки чи захисту та не попередила населення; вони також не запровадили систему екстреної евакуації чи інші заходи для запобігання реалізації ризику. Суд дійшов висновку, що не було жодних виправдань для бездіяльності влади у впровадженні заходів щодо планування територій та надання екстреної допомоги в небезпечних районах, де мешканці були передбачувано піддані смертельному ризику. Крім того, Суд встановив наявність причинно-наслідкового зв'язку між серйозними адміністративними недоліками, які завадили їхньому впровадженню, та смертю чоловіка першої заявниці, а також травмами, які отримали перша та друга заявниці і їхні члени сім'ї. Суд дійшов висновку, що влада не виконала свій позитивний обов'язок зі створення законодавчої та адміністративної системи, покликаної забезпечити ефективне стримування загроз для права на життя.

24. У справі *«Коляденко та інші проти Росії» (Kolyadenko and Others v. Russia)*, 2012, § 161 Суд зазначив, що влада не виконала чинних національних нормативних актів, які забороняли виділення земельних ділянок для індивідуального будівництва у водоохоронних зонах без превентивних заходів, а також не вжила заходів для запобігання зонуванию районів, схильних

до повеней, і водоохоронних зон, не прийняла превентивних та екстрених заходів, не підтримувала й не адаптувала русло річки та не інформувала громадськість про ризики. Суд встановив, що влада не виконала свого позитивного обов'язку захищати життя заявників, спираючись на такі факти: 1) влада не встановила чіткої законодавчої та адміністративної бази, яка дозволила б їм ефективно оцінювати ризики, властиві експлуатації водосховища, і впроваджувати міське планування в безпосередній близькості від водосховища відповідно до технічних стандартів; 2) не було належної системи нагляду, яка б спонукала відповідальних осіб вживати заходів для забезпечення належного захисту населення, що проживає в цій місцевості, зокрема, для утримання русла річки в чистоті, щоб воно могло впоратися з екстреними скидами води з водосховища, впровадження системи екстреного оповіщення й інформування місцевого населення про потенційні ризики, пов'язані з експлуатацією водосховища; 3) не було встановлено, що існувала достатня координація та співпраця між різними адміністративними органами для запобігання виникненню настільки серйозних ризиків, що вони могли б поставити під загрозу людські життя. Суд також зауважив, що влада не реагувала на скарги заявників навіть після повені, що призвело до того, що ризик для життя людей, які проживають поблизу водосховища, зберігався до моменту ухвалення судом рішення.

25. У справі *«Брінкат та інші проти Мальти» (Brincat and Others v. Malta)*, 2014, §§ 103-117 Суд встановив із матеріалів справи, що на той момент влада знала або мала знати про небезпеку, пов'язану з впливом азбесту. Крім того, Суд зазначив, що, за наданою інформацією, законодавство було недосконалим, оскільки воно не регулювало належним чином діяльність, пов'язану з азбестом, і не передбачало жодних практичних заходів для забезпечення ефективного захисту працівників, чиї життя могли бути під загрозою через притаманний ризик впливу азбесту. Крім того, навіть обмежений захист, який передбачало це законодавство, не мав жодного впливу на заявників, оскільки, очевидно, не застосовувався. Суд також зазначив, що єдиним практичним заходом, вжитим державою як роботодавцем, було роздавання масок, які виявилися недостатніми засобами для захисту, і що заявникам не було надано жодної інформації, яка б дозволила їм оцінити ризики для їхнього здоров'я та життя, а також не було зроблено цю інформацію доступною протягом відповідного періоду їхньої трудової діяльності. Суд дійшов висновку, що, незважаючи на межі розсуду держави у виборі засобів, уряд не виконав свої позитивні зобов'язання щодо законодавства або інших практичних заходів. Тож, Суд дійшов висновку, що відбулося порушення статті 2 стосовно заявника, який помер від мезотеліоми.

2. Процесуальний аспект

26. Якщо життя було втрачено за обставин, що можуть викликати відповідальність держави, стаття 2 зобов'язує державу забезпечити належну реакцію — судову або іншу — з використанням усіх доступних засобів, щоб гарантувати ефективне виконання законодавчої та адміністративної системи, створеної для захисту права на життя, і щоб будь-які порушення цього права були належно розслідувані та покарані (*«Онерійїлдиз проти Туреччини» (Öneryıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, § 91; *«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, § 138; *«Смалтіні проти Італії» (Smaltini v. Italy)* (ухв.), 2015, § 52; *«Дурдай та інші проти Албанії» (Durdaj and Others v. Albania)*, 2023, § 183).

27. У випадках **небезпечної діяльності та передбачуваних природних катастроф** обов'язково має проводитися судове розслідування, оскільки саме державні органи зазвичай володіють достатніми знаннями для визначення та з'ясування складних явищ, які могли спричинити такі інциденти. Проте в рішенні у справі *«Брінкат та інші проти Мальти» (Brincat and Others v. Malta)*, 2014, §§ 121-126 Суд постановив, що вимога щодо проведення розслідування *ex officio* не застосовується, якщо не доведено, що обставини смерті відомі лише державним органам. Крім того, якщо влада, знаючи про можливі наслідки, не вжила необхідних та

достатніх заходів для запобігання ризикам, притаманним небезпечній діяльності, відсутність кримінальних переслідувань або звинувачень може вважатися порушенням статті 2, незалежно від інших засобів, які могли б бути доступні потерпілим із їх власної ініціативи («*Онерійилдиз проти Туреччини*» (*Öneryıldız v. Turkey*) [ВП], 2004, § 93; «*Будаєва та інші проти Росії*» (*Budayeva and Others v. Russia*), 2008, §§ 140 і 142; «*Коляденко та інші проти Росії*» (*Kolyadenko and Others v. Russia*), 2012, § 190).

a. Впровадження ефективного розслідування *ex officio*

28. Судова система має забезпечувати проведення незалежного та неупередженого офіційного розслідування, яке відповідатиме мінімальним вимогам ефективності та зможе гарантувати застосування кримінальних покарань у випадках, коли через небезпечну діяльність було втрачено життя. У таких випадках державні органи повинні діяти з максимальною ретельністю і оперативністю та самостійно ініціювати розслідування задля встановлення обставин інциденту, виявлення недоліків у нормативній базі, а також ідентифікації державних посадовців чи органів, залучених до відповідного ланцюга подій («*Онерійилдиз проти Туреччини*» (*Öneryıldız v. Turkey*) [ВП], 2004, § 94; «*Будаєва та інші проти Росії*» (*Budayeva and Others v. Russia*), 2008, § 142; «*Коляденко та інші проти Росії*» (*Kolyadenko and Others v. Russia*), 2012, § 191; «*Брінкат та інші проти Мальти*» (*Brincat and Others v. Malta*), 2014, § 121; «*Смалтіні проти Італії*» (*Smaltini v. Italy*) (ухв.), 2015, § 53; «*Мучібабич проти Сербії*» (*Mučibabić v. Serbia*), 2016, § 125; «*Дурдай та інші проти Албанії*» (*Durdaj and Others v. Albania*), 2023, § 187).

29. Основна мета такого розслідування полягає в забезпеченні ефективної реалізації національних законів, що захищають право на життя, і в тому, щоб у випадках, коли причетні державні органи чи посадові особи, забезпечити їхню відповідальність за смерті, що сталися з їхньої вини («*М. Озель та інші проти Туреччини*» (*M. Özel and Others v. Turkey*), 2015, § 188).

b. Судова процедура

30. Якщо розслідування *ex officio* призводить до провадження в національних судах, усі його етапи, включно із судовим розглядом, мають відповідати вимогам позитивного зобов'язання щодо захисту життя на основі закону («*Онерійилдиз проти Туреччини*» (*Öneryıldız v. Turkey*) [ВП], 2004, § 95; «*Будаєва та інші проти Росії*» (*Budayeva and Others v. Russia*), 2008, § 143; «*М. Озель та інші проти Туреччини*» (*M. Özel and Others v. Turkey*), 2015, § 190). Це не означає, що стаття 2 надає заявнику право вимагати притягнення третіх осіб до відповідальності або їхнього засудження за кримінальні злочини, чи що всі кримінальні справи мають обов'язково завершуватися вироком або певним покаранням («*Онерійилдиз проти Туреччини*» (*Öneryıldız v. Turkey*) [ВП], 2004, § 96; «*Будаєва та інші проти Росії*» (*Budayeva and Others v. Russia*), 2008, § 144; «*М. Озель та інші проти Туреччини*» (*M. Özel and Others v. Turkey*), 2015, §§ 187 і 190; «*Істанбуллу та Айден проти Туреччини*» (*Istanbullu and Ayden v. Turkey*) (ухв.), 2015, § 41; «*Ердал Мухаммет Арслан та інші проти Туреччини*» (*Erdal Muhammet Arslan and Others v. Türkiye*), 2023, § 138). Водночас національні суди за жодних обставин не повинні дозволяти, щоб злочини, які становлять загрозу для життя, залишалися безкарними. Це критично для підтримки суспільної довіри, дотримання принципу верховенства права і запобігання будь-яким проявам толерантності чи змови з незаконними діями («*Онерійилдиз проти Туреччини*» (*Öneryıldız v. Turkey*) [ВП], 2004, § 96; «*Будаєва та інші проти Росії*» (*Budayeva and Others v. Russia*), 2008, § 145; «*М. Озель та інші проти Туреччини*» (*M. Özel and Others v. Turkey*), 2015, § 187). Завдання Суду полягає в тому, щоб оцінити, чи були суди, ухвалюючи свої рішення, достатньо ретельними при розгляді справи, як цього вимагає стаття 2 Конвенції, аби стримувальний ефект судової системи та її важлива роль у запобіганні порушенням права на життя не були ослаблені («*Онерійилдиз проти Туреччини*» (*Öneryıldız v. Turkey*) [ВП], 2004, § 96; «*Будаєва та інші проти Росії*» (*Budayeva and Others v. Russia*), 2008, § 145; «*Смалтіні проти*

Італії» (Smaltini v. Italy) (ухв.), 2015, § 54; *«Дурдай та інші проти Албанії» (Durdaj and Others v. Albania)*, 2023, § 212).

31. Коли порушення права на життя не є наслідком навмисних дій, позитивний обов'язок держави щодо забезпечення ефективної судової системи не завжди передбачає обов'язкове відкриття кримінального провадження. Цей обов'язок може вважатися виконаним, якщо правова система дозволяє потерпілим звернутися до суду із цивільним позовом, як окремо, так і в поєднанні з кримінальним провадженням, для встановлення відповідальності осіб та отримання відповідної компенсації, наприклад, у вигляді відшкодування шкоди (*«Істанбуллу та Айден проти Туреччини» (Istanbullu and Ayden v. Turkey)* (ухв.), 2015, § 33; *«Ердал Мухаммет Арслан та інші проти Туреччини» (Erdal Muhammet Arslan and Others v. Türkiye)*, 2023, §§ 137 і 141). Суд застосував такий підхід у справах, пов'язаних зі смертями внаслідок природних катастроф, таких як землетруси (*«Істанбуллу та Айден проти Туреччини» (Istanbullu and Ayden v. Turkey)* (ухв.), 2015, § 33; *«Ердал Мухаммет Арслан та інші проти Туреччини» (Erdal Muhammet Arslan and Others v. Türkiye)*, 2023, § 137). У випадках, де залучені державні службовці або представники певних професій, можуть також застосовуватися дисциплінарні заходи (*«Ердал Мухаммет Арслан та інші проти Туреччини» (Erdal Muhammet Arslan and Others v. Türkiye)*, 2023, § 137).

с. Приклади

32. У справі *«Онерійилдиз проти Туреччини» (Öneriyıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, §§ 111-118 Суд відзначив, що слідчі органи діяли оперативно та вжили заходів для встановлення обставин трагедії та осіб, відповідальних за загибель людей. У цій справі було розпочато кримінальну справу проти мера Стамбула та мера району, де знаходилося сміттєзвалище. Однак вони не були притягнуті до відповідальності за порушення права на життя, а лише за службову недбалість, і були оштрафовані на символічну суму в розмірі 9,70 євро, яку Суд описав як «нікчемно мале» покарання. Суд зробив висновок, що реакція турецької кримінальної системи на трагедію не забезпечила повної відповідальності державних органів за їхню роль у події та ефективного застосування національних законів, які мають захищати право на життя. Зокрема, не було досягнуто належного стримувального ефекту, який очікується від кримінального права. Суд встановив порушення статті 2 Конвенції в її процесуальному аспекті через відсутність у зв'язку з фатальним нещасним випадком, спричиненим небезпечною діяльністю, належної охорони "законом" права на життя, яка би, зокрема, стримувала в майбутньому подібну небезпечну для життя поведінку.

33. У справі *«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, §§ 161-165 Суд дійшов висновку, що було порушено процесуальний аспект статті 2 через те, що аварія не була належним чином розслідувана або розглянута компетентними органами влади ані в судовому, ані в адміністративному порядку.

34. У справі *«Коляденко та інші проти Росії» (Kolyadenko and Others v. Russia)*, 2012, §§ 194-203 Суд зауважив, що, хоча й було проведено попереднє розслідування, та влада не проявила достатньої наполегливості встановити точні обставини події та притягнути до відповідальності винних осіб. Зокрема, не було вжито достатніх заходів для встановлення осіб, відповідальних за неналежний догляд за руслом річки, що стало основною причиною повені. Розслідування щодо помилок місцевої влади у сфері містобудування було передчасно закрито.

35. У справі *«М. Озель та інші проти Туреччини» (M. Özel and Others v. Turkey)*, 2015, §§ 192-200 стосовно землетрусу, який спричинив велику кількість жертв у регіоні Ізміт (Izmit) в 1999 році, було розпочато кримінальні провадження проти забудовників та інших осіб, які брали участь у будівництві зруйнованих будівель. Заявники брали участь у цих провадженнях. П'ять осіб було притягнуто до відповідальності. Однак Суд зазначив, що тривалість провадження, яка

склала дванадцять років, була надмірною і не відповідала вимозі швидкого розгляду справи. Крім того, відповідальність було покладено лише на двох обвинувачених, тоді як троє інших уникнули відповідальності через строки давності. Суд також зауважив, що, незважаючи на всі звернення заявників, через відсутність попереднього адміністративного дозволу, якого вимагало національне законодавство, не було розпочато жодного кримінального розслідування щодо державних посадовців, чия недбалість у нагляді та інспекції будівель, що зруйнувалися, могла б бути виявлена.

У справі *«Істанбуллу та Айден проти Туреччини» (Istanbullu and Ayden v. Turkey)* (ухв.), 2015, § 36-43, яка стосувалася того ж землетрусу, заявники скаржилися на хід кримінального провадження, розпочатого після смерті їхніх родичів під уламками будівлі, у якій вони проживали, а також на неефективність судової системи Туреччини. Кримінальне провадження, розпочате проти технічного працівника, відповідального за будівництво будівлі, та забудовника, завершилося виправданням першого на підставі того, що він не ніс відповідальності за дефекти будівництва, а також закриттям справи проти другого через закінчення строку давності, що сталося внаслідок тривалої бездіяльності судових органів. Суд зазначив, що тривалий період бездіяльності з боку національних судів унеможливив встановлення в кримінальному провадженні, чи скоїв забудовник кримінальне правопорушення. Водночас Суд вважав, що не було жодних доказів, які б підривали здатність цивільних засобів правового захисту встановити відповідальність за смерті родичів заявників. Суд дійшов висновку, що, незважаючи на недоліки в кримінальному провадженні, національне законодавство надавало заявникам цивільні засоби правового захисту, які могли забезпечити виконання державою свого зобов'язання за статтею 2 Конвенції щодо створення ефективної судової системи, здатної надати належну відповідь на загибель їхніх родичів, і тому заява була явно необґрунтованою.

У справі *«Ердал Мухаммет Арслан та інші проти Туреччини» (Erdal Muhammet Arslan and Others v. Türkiye)*, 2023, §§ 142-137, яка стосувалася землетрусу в регіоні Ван у 2011 році, Суд, розглянувши заяву членів сім'ї особи, яка загинула через обвал готелю, дійшов висновку, що національне законодавство надало заявникам засоби правового захисту, які могли задовольнити обов'язок держави створити ефективну судову систему для належної правової відповіді на смерть їхнього родича за обставин цієї справи. У зв'язку із цим, Суд підкреслив, що держава була зобов'язана надати заявникам можливість встановити потенційну відповідальність відповідних органів та отримати компенсацію, де це доречно. Відповідно до турецького законодавства, таким засобом захисту було звернення з позовом до адміністративних судів, які мають повну юрисдикцію. Заявники скористалися цією можливістю. Адміністративний суд постановив, що Міністерство охорони навколишнього середовища та містобудування і муніципальна влада Вана (Van) не провели належного інспектування проєкту будівництва готелю, а також, що державний орган Туреччини з управління катастрофами не провів необхідного розслідування та не здійснив своєчасної інспекції після попереднього землетрусу. Суд присудив заявникам компенсацію в розмірі 71 694 євро, яку Суд визнав адекватним і достатнім засобом відшкодування за обставин цієї справи. Суд також врахував, що через кілька днів після обвалу будівлі було розпочато кримінальне розслідування, під час якого було замовлено незалежну експертизу, за результатами якої головну відповідальну особу – оператора готелю – було притягнуто до відповідальності та засуджено за умисну недбалість, що спричинила загибель людей. Суд зазначив, що кримінальні суди встановили, зокрема, що будівля готелю не відповідала антисейсмічним нормам; що до готелю було здійснено незаконні прибудови, які порушили структуру будівлі; що відповідач продовжував експлуатацію готелю навіть після першого землетрусу, який послабив конструкцію, і що він діяв з умисною недбалістю. Суд дійшов висновку, що питання дотримання стандартів безпеки було належним чином розглянуте судовими органами й дало підставу для кримінальних розслідувань. Хоча кримінальні провадження були значно затягнуті й на момент ухвалення рішення ще тривали, незважаючи на обов'язок влади діяти ретельно та оперативного, Суд

зазначив, що це не завадило встановленню фактів та відповідальності, і не було підстав вважати, що кримінальні суди були готові залишити злочини проти життя без покарання. Суд також встановив, що рішення адміністративного суду про те, що відсутність кримінального переслідування посадовців, яких заявники вважали відповідальними, не перешкоджало встановленню відповідальності адміністративних органів за загибель члена сім'ї заявників, а також виплаті їм відповідної компенсації.

36. У справі *«Смалтіні проти Італії» (Smaltini v. Italy)* (ухв.), 2015, §§ 56-61 заявниця, яка померла під час провадження в Суді, проживала в місті Таранто (Taranto), де розташований найбільший металургійний комбінат у Європі, вплив якого на здоров'я та навколишнє середовище викликав бурхливі обговорення (див. також *«Корделла та інші проти Італії» (Cordella and Others v. Italy)*, 2019). Заявниця, яка вважала, що гостра мієлоїдна лейкемія, якою вона захворіла, була викликана забруднюючими викидами із цього заводу, подала скаргу у рамках кримінального обвинувачення проти одного з директорів підприємства за спричинення шкоди здоров'ю, пов'язане з порушенням норм щодо контролю якості повітря та захисту громадського здоров'я і навколишнього середовища. Справу було закрито на тій підставі, що не було встановлено причинно-наслідковий зв'язок між забрудненням і захворюванням заявниці. Суд переконався, що національні суди провели належне розслідування, як того вимагає стаття 2. Він оцінював, чи суди належним чином обґрунтували закриття справи або, навпаки, чи мали вони достатні докази для встановлення причинно-наслідкового зв'язку між токсичними викидами із заводу й захворюванням заявниці. Суд зазначив, що національні суди спиралися на три звіти про стан здоров'я населення та причини смертності в регіоні Пульья (Puglia), а також на епідеміологічне дослідження, яке не виявило підвищеної захворюваності на лейкемію в Таранто (Taranto) порівняно з іншими частинами країни. Також Суд відзначив, що заявниця скористалася правом на участь у процесі, під час якого на її прохання були проведені додаткові розслідування. Зважаючи на ці обставини й *не роблячи припущень щодо можливих майбутніх наукових досліджень*, Суд дійшов висновку, що заявниця не довела, що, відповідно до наукових даних, доступних на той час, уряд не виконав свого обов'язку щодо захисту її життя в розумінні статті 2 Конвенції в процесуальному аспекті.

37. У справі *«Дурдай та інші проти Албанії» (Durdaj and Others v. Albania)*, 2023, §§ 183-238 вибух на об'єкті з розбирання військової зброї у 2008 році спричинив загибель двадцяти шести осіб і поранення понад трьохсот людей. Суд встановив, що розслідування, яке було розпочато відразу після вибуху, було здійснено належним чином, оскільки воно загалом успішно встановило обставини та відповідні факти, а також ідентифікувало відповідальних осіб. Заявники отримали доступ до розслідування в обсязі, необхідному для захисту їхніх законних інтересів. Щодо подальших судових розглядів, Суд зазначив, що, хоча жодна з осіб, визнаних відповідальними за результатами розслідування, зрештою не була засуджена за вбивство, всі злочини, за якими головних обвинувачених було засуджено, були пов'язані з інцидентом. Їхні вироки прямо стосувалися спричинення смерті та поранень багатьом людям, що стосувалося дій, які загрожували життю, та захисту права на життя в розумінні статті 2. Суд також зазначив, що терміни ув'язнення, призначені головним обвинуваченим, і фактично відбуті ними строки (від шести років і семи місяців до десяти років і двадцяти семи днів) не можуть вважатися непропорційно м'якими. Тим не менш, було визнано процесуальне порушення статті 2 через дві причини: по-перше, заявники не мали процесуальних прав у кримінальних провадженнях і, відповідно, не могли брати ефективну участь у них; по-друге, кримінальні провадження щодо зловживання владою міністром оборони на той час, досі залишаються відкритими, більш ніж через чотирнадцять років після інциденту. Це, як зазначив Суд, викликає серйозні сумніви щодо готовності влади діяти відповідно до вимог статті 2, створюючи тим самим потенційну можливість безкарності.

II. Пасивне куріння

38. У справі *«Ботті проти Італії» (Botti v. Italy)* (ухв.), 2004 Суд розглянув скаргу щодо впливу пасивного куріння на некурців у громадських місцях у контексті статей 2 та 8 Конвенції. Суд, з огляду на конфлікт інтересів між заявником, як некурцем, і правами інших осіб на куріння, а також беручи до уваги межі свободи розсуду національних органів, визнав, що відсутність загальної заборони куріння в громадських місцях не порушує права заявника, гарантовані статтями 2 та 8 Конвенції.

У справі *«Апарісіо Беніто проти Іспанії» (Aparicio Benito v. Spain)* (ухв.), 2006, ув'язнений подав скаргу за статтею 2 через вплив тютюнового диму від співкамерників у загальних приміщеннях виправного закладу. Заявник стверджував, що мав респіраторні захворювання, які погіршувалися через пасивне куріння. Суд зазначив, що заявник утримувався в окремій камері, що через сім місяців після скарги правила змінили, обмеживши куріння лише в телевізійній кімнаті, а також що заявник не надав доказів про свої медичні проблеми. Суд не виявив жодних доказів того, що заявник зазнав таких негативних наслідків, які могли б свідчити про порушення статті 2, і відхилив скаргу як явно необґрунтовану.

Стаття 3 (Заборона катування)

Стаття 3 Конвенції

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.»

39. Суд розглядав кілька справ, у яких заявники скаржилися, що екологічні проблеми або забруднення, з якими вони стикалися, порушують статтю 3. У більшості випадків Суд не вбачав у цих скаргах досягнення необхідного рівня жорстокості для застосування цієї статті (*«Лопес Остра проти Іспанії» (López Ostra v. Spain)*, 1994, § 60; *«Фадєєва проти Росії» (Fadeyeva v. Russia)* (ухв.), 2003; *«Вард проти Сполученого Королівства» (Ward v. United Kingdom)* (ухв.), 2004; *«Руано Моркуенде проти Іспанії» (Ruano Morcuende v. Spain)* (ухв.), 2005; *«Брінкат та інші проти Мальти» (Briccat and Others v. Malta)*, 2014, § 130).

40. Проте варто зазначити, що Суд у своїй практиці щодо умов тримання під вартою зазначає, що вплив забруднюючих речовин або екологічних незручностей на ув'язненого є мінімальним фактором, що має значення для оцінки скарг за статтею 3.

41. Суд встановив порушення статті 3 у випадках, коли ув'язнені зазнавали впливу пасивного куріння. Як правило, пасивне куріння поєднувалося з іншими проблемами, такими як переповненість і погані санітарні умови (*«Флореа проти Румунії» (Florea v. Romania)*, 2010, § 50-65; *«Павалаче проти Румунії» (Pavalache v. Romania)*, 2011, §§ 87-101; *«Васілеску проти Бельгії» (Vasilescu v. Belgium)*, 2014, §§ 88-107; *«Сілла і Нолломонт проти Бельгії» (Sylla and Nollomont v. Belgium)* 2017, §§ 35-42).

Варто згадати справу *«Елефтеріадіс проти Румунії» (Elefteriadis v. Romania)*, 2011, §§ 46-55, де було встановлено порушення статті 3 через те, що заявник із легеневим фіброзом був змушений дихати тютюновим димом від своїх співкамерників. Суд наголосив на обов'язку держави організовувати пенітенціарні заклади таким чином, щоб забезпечити повагу до гідності ув'язнених, включаючи обов'язок захищати окремих осіб від пасивного куріння, якщо це потрібно для захисту їхнього здоров'я, підтвердженого медичними висновками.

42. Крім того, у справі *«Платей проти Франції» (Plathey v. France)*, 2011, §§ 47-57 Суд визнав порушення статті 3 виключно на підставі того, що заявника утримували впродовж двадцяти восьми днів, двадцять три години на добу, у дисциплінарній камері, яку підпалили за тиждень до цього і яка все ще мала сильний запах горіння. Суд вважав, що цей факт порушив людську гідність заявника і становив принизливе поведження.

Стаття 5 (Право на свободу та особисту недоторканність)

43. У справі *«Брайан та інші проти Росії» (Bryan and Others v. Russia)*, 2023 Суд постановив, що арешт та затримання активістів неурядової організації «Грінпіс» (NGO Greenpeace) в Арктиці після спроби піднятися на нафтову платформу були порушенням статті 5 § 1 (затримання без процесуального документування, за яким слідувало незаконне ув'язнення). Також було встановлено порушення пункту 1 статті 5 у справі *«Фрідріх та інші проти Польщі» (Friedrich and Others v. Poland)*, 2024, щодо арешту та ув'язнення активістів «Грінпіс» (Greenpeace), які брали участь в операції з блокування вантажного судна, що перевозило вугілля, а також порушення пункту 2 статті 5 (право кожного, кого заарештовано, бути негайно поінформованим зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту та про будь-яке обвинувачення проти нього).

Стаття 6 (цивільний аспект) (право на справедливий суд)

I. Провадження, розпочаті особами, які постраждали від завданої довкіллю шкоди

A. Застосування пункту 1 статті 6 (цивільний аспект)

Стаття 6 Конвенції

«1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса й публіка можуть бути не допущені в зал засідань упродовж усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя. ...».

44. У сфері охорони навколишнього середовища, як і в будь-якій іншій, для застосування пункту 1 статті 6 у її «цивільній» частині, має бути наявний спір («contestation» у французькому тексті) стосовно «цивільних прав» (або «цивільних обов'язків»), які можуть бути визнані, принаймні на обґрунтованих підставах, відповідно до національного законодавства. Такий спір має бути «дійсним і серйозним» і може стосуватися не лише фактичного існування права, але і його обсягу та способу реалізації. Результат провадження повинен мати безпосереднє значення для відповідного права, а не лише непрямий зв'язок або віддалені наслідки, які недостатні для застосування пункту 1 статті 6 (справи, що стосуються довкілля, у яких викладені

ці принципи: «Зандер проти Швеції» (*Zander v. Sweden*), 1993, § 22; «Балмер-Шафрот та інші проти Швейцарії» (*Balmer-Schafroth and Others v. Switzerland*), 1997, § 30; «Атанассоглу та інші проти Швейцарії» (*Athanassoglou and Others v. Switzerland*) [ВП], 2000, § 43; «Юнвер проти Туреччини» (*Ünver v. Turkey*) (ухв.), 2000; «Лем та інші проти Сполученого Королівства» (*Lam and Others v. United Kingdom*) (ухв.), 2001; «Кіртату та Кіртатос проти Греції» (*Kyrtatou and Kyrtatos v. Greece*) (ухв.), 2001; «Горрайц Лізаррага та інші проти Іспанії» (*Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain*), 2004, § 43; «Ташкін та інші проти Туреччини» (*Taşkın and Others v. Turkey*), 2004, § 130; «Ок'яй та інші проти Туреччини» (*Okyay and Others v. Turkey*), 2005, § 64; Національний колектив з інформування та протидії заводу «Мелокс» (*Melox*) – Колектив «Стоп Мелокс» (*Stop Melox*) і «Мокс» (*Mox*) проти Франції (ухв.), 2006; «Фолькман та інші проти Чеської Республіки» (*Folkman and Others v. Czech Republic*) (ухв.), 2006; «Об'єднання «Південночеські матері» проти Чеської Республіки» (*Sdružení Jihočeské Matky v. Czech Republic*) (ухв.), 2006; «Лорентзатому проти Греції» (*Lorentzatou v. Greece*) (ухв.), 2010; «Заплетал проти Чехії» (*Zapletal v. Czech Republic*) (ухв.), 2010; «Іван Атанасов проти Болгарії» (*Ivan Atanasov v. Bulgaria*), 2010, § 90; «Бурса Баросу Башканлиги та інші проти Туреччини» (*Bursa Barosu Başkanlığı and Others v. Turkey*), 2018, § 125; «Вецбашткіка та інші проти Латвії» (*Vecbaštika and Others v. Latvia*) (ухв.), 2019, § 65; «Асоціація Б'юрстоп 55 та інші проти Франції» (*Association Burestop 55 and Others v. France*), 2021, § 52; «Чочеллі та інші проти Туреччини» (*Çoçelli and Others v. Türkiye*), 2022, § 42; «Джангі та інші проти Туреччини» (*Cangi and Others v. Türkiye*), 2023, § 34; «Ферайн КлімаСеньоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, § 595). Характер законодавства, яке регулює це питання, та органу, наділеного юрисдикцією, не мають суттєвого значення («Іван Атанасов проти Болгарії» (*Ivan Atanasov v. Bulgaria*), 2010, § 90).

45. Основним наслідком є те, що пункт 1 статті 6 не застосовується в її цивільному аспекті до проваджень, спрямованих на захист довкілля як суспільної цінності. Проте, Суд уточнив у справі «Національний колектив з інформування та протидії заводу «Мелокс» – Колектив «Стоп Мелокс» і «Мокс» (*Mox*) проти Франції» (*Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox v. France*) (ухв.), 2006, яка стосувалася клопотання про скасування указу, що дозволяв розширення заводу з виробництва ядерного палива, поданого до адміністративного суду асоціацією із захисту навколишнього середовища, що ці критерії повинні застосовуватися гнучко, коли асоціація скаржить на порушення цього положення. У цьому контексті Суд наголосив, що, хоча суворе тлумачення пункту 1 статті 6 може свідчити про її незастосовність у разі відсутності спору про цивільне право, на яке сама асоціація-заявник могла б претендувати, «такий підхід не відповідав би реаліям сучасного громадянського суспільства, де асоціації відіграють важливу роль, *inter alia*, шляхом надання захисту у конкретних справах перед національними органами влади або судами, особливо у сфері охорони навколишнього середовища» (**див. також «Ферайн КлімаСеньоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, § 602).

1. Загальні принципи застосування пункту 1 статті 6

а. Цивільне право, визнане національним законодавством і на яке заявник може претендувати

46. Застосування пункту 1 статті 6 до спорів щодо захисту довкілля в першу чергу залежить від стану національного законодавства.

47. Національне законодавство може надавати фізичним особам право на навколишнє середовище («Ташкін та інші проти Туреччини» (*Taşkın and Others v. Turkey*), 2004, §§ 131-133; «Ок'яй та інші проти Туреччини» (*Okyay and Others v. Turkey*), 2005, § 65; «Іван Атанасов проти Болгарії» (*Ivan Atanasov v. Bulgaria*), 2010, § 91; «Асоціація Грінпіс-Франція проти Франції» (*Association Greenpeace France v. France*) (ухв.), 2011; «Джангі та інші проти

Туреччини» (Cangi and Others v. Türkiye), 2023, § 35), або ж закон може гарантувати певні аспекти такого права, наприклад, право громадськості на інформацію та участь у процесі ухвалення рішень щодо діяльності, яка може становити загрозу здоров'ю або довкіллю («Національний колектив з інформування та протидії заводу «Мелокс» – Колектив «Стоп Мелокс» і «Мокс» (Мох) проти Франції» (*Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox v. France*) (ухв.), 2006; «Асоціація Б'юрстоп 55 та інші проти Франції» (*Association Burestop 55 and Others v. France*), 2021, § 57).

Якщо таке право існує у національному законодавстві, воно, ймовірно, буде розцінюватися як «цивільне» для цілей пункту 1 статті 6 («Ташкін та інші проти Туреччини» (*Taşkın and Others v. Turkey*), 2004, §§ 133; «Ок'яй та інші проти Туреччини» (*Okyay and Others v. Turkey*), 2005, §§ 66-67; «Національний колектив з інформування та протидії заводу «Мелокс» – Колектив «Стоп Мелокс» і «Мокс» (Мох) проти Франції» (*Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox v. France*) (ухв.), 2006; «Фолькман та інші проти Чехії» (*Folkman and Others v. Czech Republic*) (ухв.), 2006; «Сдружені Ігочеське Матки проти Чехії» (*Sdružení Jihočeské Matky v. Czech Republic*) (ухв.), 2006; «Іван Атанасов проти Болгарії» (*Ivan Atanasov v. Bulgaria*), 2010, § 91; «Асоціація Грінпіс-Франція проти Франції» (*Association Greenpeace France v. France*) (ухв.), 2011; «Асоціація Б'юрстоп 55 та інші проти Франції» (*Association Burestop 55 and Others v. France*), 2021, § 57; «Ефган Четін та інші проти Туреччини» (*Efgan Çetin and Others v. Türkiye*), 2023, § 33; «Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, § 600).

У справі «Ташкін та інші проти Туреччини» (*Taşkın and Others v. Turkey*), 2004, § 133, де особи, що проживали поблизу золоторудного підприємства, яке використовувало метод ціанування, скаржилися на невиконання судових рішень щодо анулювання дозволу на експлуатацію шахти, Європейський суд з прав людини зазначив, що право, про яке йшлося, гарантує особам належний захист їхньої фізичної недоторканості від ризиків, що виникають у результаті діяльності шахти. Суд зробив висновок, що це право визнано в турецькому законодавстві, оскільки Конституція Туреччини гарантує право на здорове та збалансоване навколишнє середовище. Відтак заявники могли обґрунтовано претендувати на захист від шкоди довкіллю, спричиненої шахтою, за турецьким правом. Щодо цивільної природи цього права, Суд зазначив, що рівень ризику, який становив метод ціанування під час роботи шахти, був встановлений національним судом, який посилався на дослідження впливу, та дійшов висновку, що захист фізичної недоторканості заявників був безпосередньо порушений.

У справі «Ок'яй та інші проти Туреччини» (*Okyay and Others v. Turkey*), 2005, §§ 66-67, особи, які піддавалися впливу забруднення від теплових електростанцій, скаржилися на невиконання судових рішень щодо закриття останніх. Заявники посилалися на своє право «жити в здоровому та збалансованому навколишньому середовищі», закріплене в Конституції Туреччини. Визнаючи, що це право мало цивільний характер, Суд врахував, що фізична недоторканість заявників була порушена внаслідок впливу на них оскаржуваного забруднення. Окрім того, їх *locus standi* давав їм право оскаржувати екологічно загрозливу діяльність у турецьких судах та вимагати компенсації у випадку невиконання позитивних рішень.

У справі *Національний колектив з інформування та протидії заводу «Мелокс» (Melox) – Колектив «Стоп Мелокс» (Stop Melox) і «Мокс» (Мох) проти Франції* (ухв.), 2006, стосовно позову про скасування указу, що дозволяє розширення заводу з виробництва ядерного палива, поданого екологічною асоціацією до адміністративного суду. Право, про яке йшлося, гарантувало громадськості доступ до інформації та участь у процесі ухвалення рішень. Суд дійшов висновку, що це право є цивільним, оскільки будь-яка зацікавлена особа могла на індивідуальній основі вимагати дотримання цього права в національних судах.

48. Аналогічно, це право може стосуватися захисту життя, фізичної недоторканості або власності.

У справі «Бальмер Шафрот та інші проти Швейцарії» (*Balmer-Schafroth and Others v. Switzerland*), 1997, §§ 33-34 заявники, що проживали поблизу атомної електростанції,

скаржилися на порушення права на доступ до суду для оскарження рішення Федеральної ради щодо продовження ліцензії на експлуатацію електростанції. Суд зазначив, що право, на яке посилалися заявники, стосувалося належного захисту їхньої фізичної недоторканості від ризиків, пов'язаних із використанням ядерної енергії. Це право ґрунтувалося на положеннях статті 5 (1) Закону про ядерну енергію (який передбачає, що дозвіл на будівництво або експлуатацію ядерної установки має бути відхилений або наданий на умовах, якщо це необхідно для захисту людей, майна інших осіб та важливих прав), а також на конституційному праві на життя. Суд дійшов аналогічного висновку в справі *«Афанасоглу та інші проти Швейцарії» (Athanassoglou and Others v. Switzerland)* [ВП], 2000, § 44, що стосувалася подібної ситуації, де заявники на національному рівні домагалися захисту не лише свого права на фізичну недоторканість, але і прав на життя та на повагу до їхньої власності. Суд зазначив, що швейцарська правова система, включаючи Конституцію та положення Цивільного кодексу, що регулюють права сусідів, надавала ці права всім особам (див. також *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 617).

У справі *«Зандер проти Швеції» (Zander v. Sweden)*, 1993, § 27, особи, що проживали поблизу об'єкта зі зберігання та переробки побутових і промислових відходів, з колодязем, забрудненим ціанідами, що знаходився на їхній земельній ділянці, скаржилися, що за національним законодавством вони не мали можливості оскаржити в суді адміністративне рішення про поновлення дозволу на експлуатацію та розширення діяльності об'єкта, попри відмову від застосування запобіжних заходів. Суд зазначив, що запит заявників безпосередньо стосувався можливості використовувати воду з їхньої криниці для пиття, що є одним з аспектів їхнього права, як власників, на землю, на якій розташована криниця, і що право власності однозначно є «цивільним правом» у розумінні пункту 1 статті 6.

У справі *«Горраїс Лізаррага та інші проти Іспанії» (Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain)*, 2004, §§ 45-46, яка стосувалася провадження щодо скасування міністерського указу, що схвалював проект будівництва дамби, Суд зазначив, що окрім захисту суспільних інтересів, провадження мало на меті захист певних конкретних інтересів кількох осіб, які проживали в долині, що мала бути затоплена, і чиє життя та власність були б порушені. Суд дійшов висновку, що провадження мало «економічний» та цивільний характер, і ґрунтувалося на стверджуваному порушенні прав, які також мали економічний характер.

49. Справа повинна стосуватися права або обов'язку, що належить заявнику (*«Кіртату та Кіртатос проти Греції» (Kyrtatou and Kyrtatos v. Greece)* (ухв.), 2001). Зокрема, у випадку цивільного права заявники повинні мати можливість вимагати його захисту від свого імені (див. *«Горраїс Лізаррага та інші проти Іспанії» (Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain)*, 2004, § 46; *«Національний колектив з інформування та протидії заводу «Мелокс» – Колектив «Стоп Мелокс» і «Мокс» (Мох) проти Франції» (Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox v. France)* (ухв.), 2006; *«Асоціація Б'юрстоп 55 та інші проти Франції» (Association Burestop 55 and Others v. France)*, 2021, § 57); *«ТММОБ та Каракус Кандан проти Туреччини» (TMMOB and Karakuş Candan v. Türkiye)* (ухв.), 2024, § 42).

У справі *Національний колектив з інформування та протидії заводу «Мелокс» (Melox) – Колектив «Стоп Мелокс» (Stop Melox) і «Мокс» (Мох) проти Франції* (ухв.), 2006 (див. також *«Асоціація Б'юрстоп 55 та інші проти Франції» (Association Burestop 55 and Others v. France)*, 2021) Суд постановив, що асоціація з охорони довкілля може вимагати від свого імені захисту права громадськості на інформацію та участь у процесі ухвалення рішень у сфері охорони довкілля, як це передбачено національним законодавством. Суд дійшов висновку, що, як актори громадянського суспільства, неурядові організації з правосуб'єктністю є частиною загальної громадськості, і зазначив, що Орхуська конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, до якої приєдналася Франція, включає асоціації до цієї концепції.

50. Суд застосував «гнучкий» підхід (*«Національний колектив з інформування та протидії заводу «Мелокс» (Melox) – Колектив «Стоп Мелокс» (Stop Melox) і «Мокс» (Mox) проти Франції» (Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox v. France)* (ухв.), 2006) до питання, хто має цивільне право у справі, коли провадження було розпочато асоціаціями з охорони довкілля з метою захисту прав їхніх членів і місцевих жителів, яких зачепив проєкт або діяльність, що порушували екологічні питання. Дійсно, про застосування пункту 1 статті 6 до таких асоціацій можна було зробити висновок на підставі факту, що ці провадження мали вирішальне значення для цивільних прав їхніх членів або місцевих жителів.

У справі *«Горраїс Лізаррага та інші проти Іспанії» (Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain)*, 2004, §§ 45-48 провадження в національних судах, розглянуті Судом, не стосувалися жодних прав, на які асоціація-заявник могла претендувати від свого імені. Суд зробив висновок про застосування пункту 1 статті 6 щодо асоціації-заявника з огляду на те, що національне провадження було спрямоване на захист цивільних прав членів асоціації (які також були заявниками до Суду, але не брали участі у національному провадженні).

У справі *«Л'Ераблієр А.С.Б.Л. проти Бельгії» (L'Erablière A.S.B.L. v. Belgium)*, 2009, §§ 28-30 асоціація-заявник подала позов до національного суду щодо скасування дозволу на розширення технічного полігону для відходів. Суд дійшов висновку, що спір, порушений асоціацією-заявником, мав достатній зв'язок із правом, на яке вона могла претендувати від свого імені, спираючись на такі факти: статут асоціації передбачав, що її метою був захист довкілля на місцевому рівні, усі її засновники та керівники проживали поблизу об'єкта, про який йшла мова, і що їхні цивільні права були під загрозою, оскільки збільшення місткості полігону могло порушити їхню повсякденну якість життя та вплинути на ринкову вартість їхньої власності.

У справі *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 59, асоціація жінок похилого віку була створена для сприяння та впровадження ефективного захисту клімату від імені своїх членів. Четверо членів асоціації безуспішно зверталися зі скаргами до Федерального адміністративного суду, а потім до Федерального суду Швейцарії, щодо недостатності заходів, вжитих Швейцарією у відповідній сфері. Суд зазначив, що дії асоціації були засновані на загрозі, що впливала з негативних наслідків зміни клімату, які вплинули на здоров'я та добробут її членів, і дійшов висновку, що інтереси, які захищала асоціація, мали прямий і достатній зв'язок із правами її членів, враховуючи особливу роль асоціацій у контексті боротьби зі змінами клімату.

51. Спір, що стосується виключно охорони навколишнього середовища, як складової частини публічного інтересу, не стосується цивільного права у розумінні пункту 1 статті 6 *«ТММОБ та Каракус Кандан проти Туреччини» (TMMOB and Karakuş Candan v. Türkiye)* (ухв.), 2024, § 47). Однак той факт, що відповідне провадження спрямоване на захист публічного інтересу щодо охорони навколишнього середовища, не виключає можливості, що такі провадження також можуть бути безпосередньо вирішальними для конкретних цивільних прав (див., *«Горраїс Лізаррага та інші проти Іспанії» (Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain)*, 2004, §§ 45-47; *«Національний колектив з інформування та протидії заводу «Мелокс» – Колектив «Стоп Мелокс» і «Мокс» (Мокс) проти Франції» (Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox v. France)* (ухв.), 2006; *«Л'Ераблієр А.С.Б.Л. проти Бельгії» (L'Erablière A.S.B.L. v. Belgium)*, 2009, § 25; *«Карін Андерссон та інші проти Швеції» (Karin Andersson and Others v. Sweden)*, 2014, § 46; *«Бурса Баросу Башканлігі та інші проти Туреччини» (Bursa Barosu Başkanlığı and Others v. Turkey)*, 2018, § 128; *«Стіхтінг Ландгоед Стенберген та інші проти Нідерландів» (Stichting Landgoed Steenberg and Others v. Netherlands)*, 2021, § 30; *«Асоціація Б'юрстоп 55 та інші проти Франції» (Association Burestop 55 and Others v. France)*, 2021, § 57; *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти*

Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland) [ВП], 2024, §§ 615-616 і 633-634).

б. «Справжній і серйозний» спір

52. Особи, що проживали поблизу атомної електростанції, які подали скарги до національних судів стосовно законності рішення про продовження дозволу на експлуатацію станції з огляду на їхні права, порушили спір (*contestation*) («*Бальмер-Шафрот та інші проти Швейцарії» (Balmer-Schafroth and Others v. Switzerland)*, 1997, § 37; «*Афанасоглу та інші проти Швейцарії» (Athanassoglou and Others v. Switzerland)* [ВП], 2000, §§ 45-46).

53. Справжність і серйозність спору можна, наприклад, вивести з факту, що відповідну апеляцію було визнано допустимою на національному рівні («*Бальмер-Шафрот та інші проти Швейцарії» (Balmer-Schafroth and Others v. Switzerland)*, 1997, § 38; «*Афанасоглу та інші проти Швейцарії» (Athanassoglou and Others v. Switzerland)* [ВП], 2000, § 45; «*Кіртату та Кіртатос проти Греції» (Kyrtatou and Kyrtatos v. Greece)* (ухв.), 2001), з суті доводів, представлених у національних судах («*Асоціація Грінпіс Франція проти Франції» (Association Greenpeace France v. France)* (ухв.), 2011; «*Асоціація Б'юрстоп 55 та інші проти Франції» (Association Burestop 55 and Others v. France)*, 2021, § 59), або з аргументів, використаних компетентними органами чи суддями для відхилення апеляції («*Бальмер-Шафрот та інші проти Швейцарії» (Balmer-Schafroth and Others v. Switzerland)*, 1997, §§ 37-38; «*Афанасоглу та інші проти Швейцарії» (Athanassoglou and Others v. Switzerland)* [ВП], 2000, § 45; «*Національний колектив з інформування та протидії заводу «Мелокс» – Колектив «Стоп Мелокс» і «Мокс» (Mox) проти Франції» (Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox v. France)* (ухв.), 2006; «*Асоціація Б'юрстоп 55 та інші проти Франції» (Association Burestop 55 and Others v. France)*, 2021, § 59).

2. Спір, що є «безпосередньо вирішальним» для цивільного права заявника

54. У справі «*Бальмер-Шафрот та інші проти Швейцарії» (Balmer-Schafroth and Others v. Switzerland)*, 1997, §§ 39-40 Суд постановив, що зв'язок між рішенням Федеральної ради про продовження ліцензії на експлуатацію атомної електростанції та правом заявників, які проживали поблизу станції, на захист їхньої фізичної недоторканості був надто слабким і віддаленим, щоб застосовувати пункту 1 статті 6. Суд зазначив, що заявники не змогли довести, що експлуатація станції особисто піддала їх небезпеці, яка була не лише серйозною, але й конкретно і, насамперед, невідвратною. Суд дійшов аналогічного висновку у справі «*Афанасоглу та інші проти Швейцарії» (Athanassoglou and Others v. Switzerland)* [ВП], 2000, §§ 49-55. Зокрема, Суд зазначив, що в жодному з випадків заявники на жодному етапі провадження не стверджували, що зазнали будь-яких збитків — економічних чи інших, за які вони планували вимагати компенсації. Суд також зазначив, що заявники безпідставно намагалися використати пункт 1 статті 6 Конвенції як засіб для оскарження самого принципу використання ядерної енергії або, щонайменше, як засіб для перекладення відповідальності з уряду на суди за ухвалення остаточного рішення щодо експлуатації окремих атомних електростанцій на підставі технічних даних. Суд наголосив, що найкращим способом регулювання використання ядерної енергії є прийняття політичного рішення кожною державою-учасницею відповідно до її демократичних процесів (див. також: «*Фолькман та інші проти Чеської Республіки» (Folkman and Others v. Czech Republic)* (ухв.), 2006; «*Сдружені Їгоцьке Матки проти Чеської Республіки» (Sdružení Jihočeské Matky v. Czech Republic)* (ухв.), 2006).

55. У справі «*Юнвер проти Туреччини» (Ünver v. Turkey)* (ухв.), 2000 Суд дійшов аналогічного висновку, що пункт 1 статті 6 не застосовувався до провадження щодо скасування дозволу на будівництво та призупинення робіт, ініційованого місцевим жителем із метою, зокрема,

збереження природної краси місцевості в інтересах суспільства. Суд зазначив, що результати провадження не мали безпосередньо вирішального значення для прав заявника, оскільки в справі не було фінансового інтересу, і заявник ніколи не стверджував у національних судах, що спірне будівництво негативно вплинуло на вартість його майна.

56. У справі *«Заплетал проти Чехії» (Zapletal v. Czech Republic)* (ухв.), 2010, особа, що проживала поблизу заводу з виробництва автомобільних запчастин шляхом стиснення металевих пластин, що спричиняло шумове забруднення, звернулася до національних судів із вимогою перегляду законності рішення щодо схвалення функціонування заводу. Суд визнав, що в цьому випадку заявник намагався захистити свої цивільні права, визнані національним законодавством, на які він міг претендувати від свого імені, але дійшов висновку, що пункт 1 статті 6 був незастосовним, оскільки процедура схвалення діяльності заводу не мала безпосередньо вирішального значення для цих прав. Суд зазначив, що умови, які регулювали будівництво та експлуатацію заводу, включаючи вимогу дотримання стандартів шумового забруднення, були встановлені в межах попередніх проваджень, і процедура схвалення діяльності заводу лише підтвердила його відповідність цим умовам. Суд також зазначив, що заявник не зміг довести, що шумове забруднення було настільки серйозним, щоб порушувати його права, і що ні офіційна процедура схвалення діяльності, ні провадження, розпочате заявником, не могли призвести до компенсації за шкоду, спричинену оспорюваним шумовим забрудненням.

57. Можна також згадати справи *«Іван Атанасов проти Болгарії» (Ivan Atanasov v. Bulgaria)*, 2010, §§ 89-96, та *«Вецаштіка та інші проти Латвії» (Vecaštika and Others v. Latvia)* (ухв.), 2019, у яких Суд постановив, що умова «безпосередньо вирішального значення» для цивільного права заявника не була виконана щодо наступних аспектів: позов про скасування дозволу на транспортування мулу з очисної станції на відстійник, що належав колишній мідній шахті та був розташований приблизно за кілометр від будинку заявника, у межах операції з рекультивативної земель; та апеляційна скарга до Конституційного суду, подана жителями з вимогою скасування містобудівного проекту будівництва вітрових електростанцій.

58. У справі *«Асоціація Б'юрстоп 55 та інші проти Франції» (Association Burestop 55 and Others v. France)*, 2021, § 59, кілька асоціацій з охорони довкілля, у контексті проекту «Сіджео» (Cigéo), спрямованого на зберігання радіоактивних відходів високого рівня і тривалої дії в глибоких геологічних сховищах, подали позов до Національного агентства з управління радіоактивними відходами в цивільні суди, вимагаючи компенсації за шкоду, яку вони зазнали через вину агентства, що полягала в ненаданні громадськості інформації щодо управління радіоактивними відходами, як того вимагає національне законодавство. Суд дійшов висновку, що ці провадження мали безпосередньо вирішальне значення для права асоціацій-заявників на інформацію та участь у процесі ухвалення рішень з екологічних питань.

59. У справі *«Джангі та інші проти Туреччини» (Cangi and Others v. Türkiye)*, 2023, §§ 36-37 заявники звернулися до адміністративних судів із вимогою скасувати міністерське рішення, яке схвалювало екологічне дослідження впливу видобутку золота за допомогою вилуговування ціаніда на шахті. Суд постановив, що результат провадження мав «безпосередньо вирішальне» значення для «цивільного» права жити в здоровому середовищі (гарантованого Конституцією Туреччини) для тих із заявників, які проживали або володіли майном у безпосередній близькості до золотої шахти. Відтак, Суд визнав, що пункт 1 статті 6 застосовувався в їхньому випадку. На противагу цьому, Суд відхилив як неприйнятні скарги інших заявників на тій підставі, що вони не проживали поблизу шахти, а її робота не впливала на них безпосередньо й особисто. Суд підкреслив, що для застосування пункту 1 статті 6 недостатньо стверджувати, що вони діяли в судах як «громадські наглядачі» за охороною довкілля, з огляду на те, що вони належали до руху, створеного для вивчення і оцінки правових, соціальних та екологічних наслідків роботи золотих шахт у відповідному регіоні.

60. Таким чином, згідно з рішенням у справі *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 607, коли негативні екологічні наслідки для прав заявника є безпосередніми й конкретними, Суд вважає, що спір із цього питання підпадає під дію пункту 1 статті 6.

Застосування пункту 1 статті 6 в контексті змін клімату

61. Суд наголосив у справі *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 608, що загальні принципи, викладені вище, також діють у контексті змін клімату, однак характеристики цієї теми неминуче мають наслідки для застосування його прецедентного права.

62. Зокрема, Суд постановив (§ 614), що неможливо застосовувати елементи третього критерію (чи був результат провадження «безпосередньо вирішальним» для прав заявника), особливо поняття неминучої шкоди або загрози, без належного урахування специфіки ризиків, пов'язаних зі змінами клімату, включаючи їх потенціал до незворотних наслідків та кореспондуючу серйозність шкоди. Якщо майбутня шкода є не просто спекулятивною, але є реальною й високоюмовірною (або практично неминучою) за відсутності належних коригувальних заходів, той факт, що шкода не є строго неминучою, не повинен сам по собі приводити до висновку, що результат провадження не буде вирішальним для пом'якшення чи зменшення такої шкоди. Такий підхід безпідставно обмежив би доступ до суду для багатьох із найсерйозніших ризиків, пов'язаних зі змінами клімату, особливо для судових позовів, ініційованих асоціаціями. Суд додав, що в контексті змін клімату ці судові позови повинні розглядатися у світлі їхньої ролі як засобу, через який можуть бути захищені гарантовані Конвенцією права осіб, постраждалих від змін клімату, зокрема тих, хто перебуває в особливо невідповідному репрезентативному становищі. Таким же чином асоціації-заявники можуть домогтися відповідних коригувальних заходів для виправлення стверджуваних помилок і упущень із боку органів влади в цій сфері.

У цій справі асоціація літніх жінок, створена для сприяння та впровадження ефективного захисту клімату від імені своїх членів, а також четверо її членів безуспішно зверталися зі скаргами до Федерального адміністративного суду, а потім до Федерального суду Швейцарії, щодо недостатності заходів, вжитих Швейцарією в цій сфері. Перед Судом вони заявили про порушення їхнього права на доступ до суду.

Суд дійшов висновку, що пункт 1 статті 6 застосовувався до скарги, поданої від асоціації-заявника (§§ 621-623). Суд зазначив, що асоціація, яка продемонструвала, що має фактичний і достатньо тісний зв'язок із питанням скарги та з особами, які шукають захист від негативних наслідків зміни клімату на їхнє життя, здоров'я та якість життя, намагалася захистити конкретні цивільні права своїх членів у зв'язку з негативними наслідками зміни клімату. Асоціація виступала інструментом, за допомогою якого можна було захистити права осіб, постраждалих від зміни клімату, а також вони могли б домогтися належних коригувальних дій для виправлення ситуації через невиконання державою ефективних заходів з пом'якшення наслідків відповідно до чинного законодавства. Суд також підтвердив важливу роль асоціацій при захисті конкретних справ у сфері охорони навколишнього середовища, що вже було визнано в його прецедентній практиці, а також особливе значення колективних дій у контексті зміни клімату, наслідки якої не обмежуються конкретними особами. Суд додав, що, аналогічно, оскільки спір відображав цей колективний вимір, вимогу щодо «безпосередньо вирішального» результату слід розглядати в ширшому значенні — як спробу домогтися коригування дій та бездіяльності органів влади, які впливають на цивільні права членів асоціації відповідно до національного законодавства.

На противагу цьому, Суд постановив, що пункт 1 статті 6 не застосовувався до скарги, поданої чотирма членами асоціації, які також були заявниками у справі (§ 624), оскільки вони не довели, що запитана дія з боку органів влади — а саме ефективне впровадження заходів щодо пом'якшення наслідків відповідно до чинного національного законодавства — сама по собі

створила б достатньо неминучі та конкретні наслідки для їхніх індивідуальних прав у контексті зміни клімату. Суд дійшов висновку, що спір членів асоціації мав лише слабкий зв'язок, або віддалені наслідки, для їхніх прав, передбачених національним законодавством, і що результат провадження, таким чином, не був безпосередньо вирішальним для їхніх цивільних прав.

В. Приклади застосування пункту 1 статті 6 в рамках судових процесів щодо охорони довкілля

63. Справи з питань захисту довкілля, у яких Суд розглядав суть скарг відповідно до пункту 1 статті 6, стосувалися таких питань, як:

- Тривалість провадження щодо шуму в районі (*«Екгольм проти Фінляндії» (Ekholm v. Finland)*, 2007, §§ 92-66);
- право на доступ до суду для оскарження заходу, що стосується довкілля, такого як дозвіл на експлуатацію або дозвіл на розширення сміттєзвалища (*«Зандер проти Швеції» (Zander v. Sweden)*, 1993, § 29; *«Л'Ераблієр А.С.Б.Л. проти Бельгії» (L'Erablière A.S.B.L. v. Belgium)*, 2009, §§ 35-44); дозвіл на будівництво залізничної лінії (*«Карін Андерссон та інші проти Швеції» (Karin Andersson and Others v. Sweden)*, 2014, §§ 68-70); або адміністративне рішення не вимагати попереднього екологічного дослідження щодо геотермальної електростанції (*«Ефган Четін та інші проти Туреччини» (Efgan Çetin and Others v. Türkiye)*, 2023);
- право на доступ до суду для подання позову про відшкодування збитків місцевою владою, яка недбало дозволила встановлення забруднюючого підприємства і не вжила необхідних заходів (*«Лам та інші проти Сполученого Королівства» (Lam and Others v. United Kingdom)* (ухв.), 2001), проти приватного роботодавця та страхового фонду через смерть працівника, який зазнав впливу азбесту під час виконання своїх професійних обов'язків (*«Говальд Мур та інші проти Швейцарії (Howald Moor and Others v. Switzerland)*, 2014, §§ 70-80) або проти нафтопереробного заводу, відповідального за вибух, який пошкодив майно заявника (*«Куршун проти Туреччини» (Kurşun v. Turkey)*, 2018, §§ 93-105);
- Право на доступ до суду в асоціації з охорони навколишнього середовища, яка вимагає компенсації за шкоду, спричинену ствердженням порушення вимоги національного законодавства щодо надання інформації про управління радіоактивними відходами (*«Асоціація Б'юрстоп 55 та інші проти Франції» (Association Burestop 55 and Others v. France)*, 2021, §§ 64-72);
- Право на доступ до суду для подання скарги на недостатність заходів з охорони клімату (*«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024);
- Доступ до документів, що знаходились у розпорядженні органів влади, але які були необхідні для доведення справи військовослужбовців, які зазнали опромінення під час атмосферних випробувань ядерної зброї, у рамках провадження щодо отримання пенсії по інвалідності (*«МакГінлі та Іган проти Сполученого Королівства» (McGinley and Egan v. United Kingdom)*, 1998, §§ 85-90 і 99);
- обов'язок забезпечити виконання або домогтися виконання судових рішень щодо шуму в районі (*«Екгольм проти Фінляндії» (Ekholm v. Finland)*, 2007, §§ 72-75; *«Апанасевич проти Польщі» (Apanasewicz v. Poland)*, 2011, §§ 72-83), а також рішень, сприятливих для охорони навколишнього середовища, таких як рішення про закриття забруднюючих теплових електростанцій (*«Ок'яй та інші проти Туреччини» (Okuy and Others v. Turkey)*, 2005, §§ 72-75), скасування адміністративних рішень, що дозволяли будівництво та експлуатацію крохмального заводу (*«Бурса Баросу Башканлиги та інші проти Туреччини» (Bursa Barosu Başkanlığı and Others v. Turkey)*,

2018, §§ 133-145) або золотого рудника, що використовував метод ціанування і становив загрозу для здоров'я та довкілля («*Ташкін та інші проти Туреччини*» (*Taşkın and Others v. Turkey*), 2004, §§ 135-138; «*Лемке проти Туреччини*» (*Lemke v. Turkey*), 2007, §§ 51-53; «*Генч та Демірган проти Туреччини*» (*Genç and Demirkan v. Turkey*), 2017, §§ 45-46), рішення про знесення незаконно зведених будівель на шкоду довкіллю («*Кіртатос проти Греції*» (*Kyrtatos v. Greece*), 2003, §§ 30-32) або рішення про демонтаж телекомунікаційних антен, розташованих поблизу монастиря, на підставі того, що електромагнітні хвилі перевищували безпечні межі для громадського впливу («*Ієра Моні Профіту Іліу Тірас проти Греції*» (*Iera Moni Profitou Iliou Thiras v. Greece*), 2005, §§ 34-38);

- дотримання принципу правової визначеності у контексті поновлення строків для подання апеляції та прийняття апеляцій, поданих поза строками, проти остаточного рішення, яке надавало компенсації особам, що брали участь у рятувальних операціях на місці Чорнобильської катастрофи («*Магомедов та інші проти Росії*» (*Magomedov and Others v. Russia*), 2017, §§ 86-101);
- нейтральність експертів, призначених для оцінки екологічних ризиків від двох цементних заводів, у контексті проваджень щодо оскарження адміністративних рішень, які схвалили звіти про оцінку впливу на довкілля («*Чочеллі та інші проти Туреччини*» (*Çoçelli and Others v. Türkiye*), 2022, §§ 57-64);
- участь місцевих жителів у розгляді експертного звіту, замовленого судом у рамках провадження щодо їхнього запиту на скасування міністерського рішення, яке схвалювало екологічне дослідження впливу видобутку золота за допомогою вилуговування ціаніда на шахті («*Джангі та інші проти Туреччини*» (*Cangi and Others v. Türkiye*), 2023, §§ 43-56).

63. У справі «*Ієра Моні Профіту Іліу Тірас проти Греції*» (*Iera Moni Profitou Iliou Thiras v. Greece*) 2005, § 38, яка стосувалася невиконання судового рішення про демонтаж телекомунікаційних антен, розташованих поблизу монастиря, на підставі того, що електромагнітні хвилі перевищували безпечні межі для громадського здоров'я, Суд, схоже, приділив особливу увагу екологічному аспекту справи, виявивши порушення пункту 1 статті 6 «з огляду [зокрема] на те, що було поставлено на карту для збереження природного та культурного середовища».

64. У справі «*Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії*» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, §§ 635-638, Суд врахував терміновість вирішення питання негативних наслідків зміни клімату. Швейцарські суди визнали неприйнятною апеляційну скаргу асоціації літніх жінок, створеної для сприяння та здійснення ефективного захисту клімату, та декількох її членів, які скаржилися на недостатність заходів, вжитих Швейцарією в цій сфері. Національні суди вирішили, що права заявників не були порушені з достатньою інтенсивністю, відповідно до статті 25а Федерального закону про адміністративне судочинство (що визначає право вимагати рішення щодо реальних актів, тобто актів, що базуються на федеральному публічному праві і впливають на права та обов'язки, але не виникають з формальних рішень), і що їхня скарга мала характер *actio popularis*. Суд заявив, що він не був переконаний висновками національних судів про те, що ще є час для запобігання критичного рівня глобального потепління. Він наголосив, що цей висновок не ґрунтувався на достатньому вивченні наукових доказів щодо зміни клімату, а також на загальному визнанні щодо вже існуючих і неминучих майбутніх наслідків зміни клімату для різних аспектів прав людини. Суд додав, що наявні докази та наукові висновки щодо терміновості вирішення негативних наслідків зміни клімату, включаючи серйозний ризик їх неминучості та невідворотності, свідчать про нагальну потребу забезпечити правовий захист прав людини у зв'язку з імовірно недостатніми діями влади для боротьби зі зміною клімату. Суд також зазначив, що національні суди не розглянули питання про право асоціації-заявника на подання

позову, а також не приділили серйозної уваги або взагалі не розглядали позов, поданий асоціацією. Суд постановив, що право асоціації на доступ до суду було обмежене таким чином і до такої міри, що було порушено саму суть права, і що становить порушення пункту 1 статті 6.

II. Баланс сил в судових процесах щодо охорони довкілля

65. У справах *«Steel i Morris проти Сполученого Королівства» (Steel and Morris v. United Kingdom)*, 2005, §§ 59-72, і *«Національний колектив з інформування та протидії заводу «Мелокс» – Колектив «Стоп Мелокс» і «Мокс» (Mox) проти Франції» (Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox v. France)*, 2007, §§ 13-16, Суд врахував можливий дисбаланс у «цивільних» провадженнях на шкоду агенціям з охорони довкілля.

У першій з цих двох справ екологічні активісти роздавали листівки з критикою компанії швидкого харчування, стверджуючи, зокрема, що вона сприяє зловживанням та аморальним практикам у сільському господарстві, вирубці лісів і продажу нездорової їжі. Компанія подала на них до суду за наклеп, і після тривалого процесу активістів було зобов'язано виплатити значні суми компенсації. Активісти не могли дозволити собі найняти адвоката, тому звернулися з проханням про надання правової допомоги. Це прохання було відхилено, і вони заявили про порушення свого права на справедливий судовий розгляд. Суд ухвалив рішення на їхню користь, визнавши, що відмова в наданні правової допомоги позбавила заявників можливості ефективно представити свою справу в суді та сприяла неприйнятній нерівності сторін у порівнянні з компанією-позивачем.

У другій справі екологічна асоціація та екологічна політична партія подали позов до національних судів з вимогою скасувати указ, що дозволяв розширення заводу з виробництва ядерного палива. Асоціація подала скаргу до Суду на те, що приватній компанії, яка керувала заводом, було дозволено приєднатися до провадження як сторона. Вони стверджували, що це означало протистояння двом супротивникам, і тому скаржилися, що необхідний баланс між сторонами було порушено, особливо після того, як асоціацію зобов'язали компенсувати витрати компанії. Суд постановив, що той факт, що заявники стикнулися з «двома гігантами – державою та мультинаціональною корпорацією», був достатнім для висновку, що вони перебували у невідгідному становищі при представленні своєї справи. Однак Суд також висловив здивування тим, що національний суд вважав справедливим зобов'язати асоціацію з обмеженими ресурсами сплатити витрати багатій мультинаціональної компанії. Суд зазначив, що суд не лише покарав слабшу сторону, але й ухвалив рішення, яке могло б відлякати асоціацію від будь-яких майбутніх спроб використовувати судові канали для виконання своїх статутних завдань, хоча захист таких справ, як охорона довкілля, є важливою роллю неурядових організацій у демократичному суспільстві. Суд утримався від виключення можливості того, що у випадках, коли пункт 1 статті 6 застосовується, подібні обставини можуть суперечити праву на суд, закріпленому в цій статті. Проте він не визнав порушення цього права, зокрема, тому, що асоціація мала можливість оскаржити рішення про оплату витрат, а також було надано докази того, що національний суд врахував обмежені фінансові можливості асоціації при встановленні суми компенсації, і ця сума була помірною.

III. Провадження, розпочаті фізичними особами щодо заходів з охорони довкілля

66. Пункт 1 статті 6 може застосовуватися у випадках, коли заходи з охорони довкілля впливають на цивільні права особи, такі як право на захист власності. Таким чином, заявники

користуються практичним і ефективним правом на доступ до суду (*«Де Жуффер де ла Прадель проти Франції» (De Geouffre de la Pradelle v. France)*, 1992, §§ 27-35; *«Пості та Рахко проти Фінляндії» (Posti and Rahko v. Finland)*, 2002, §§ 52-66; *«Жуффер проти Франції» (Geffre v. France)* (ухв.), 2003; *«Алатулккіла та інші проти Фінляндії» (Alatulkkila and Others v. Finland)*, 2005, §§ 49-54; *«Де Мортемар проти Франції» (De Mortemart v. France)* (ухв.), 2017; *«Сакскобургготський і Хробок проти Болгарії» (Sakskoburggotski and Chrobok v. Bulgaria)*, 2021, §§ 271-275; окрім цього у рішенні справи *«CRASH 2000 OOD та інші проти Болгарії» (CRASH 2000 OOD and Others v. Bulgaria)* (ухв.), 2013, Суд зазначив, що Конвенція не гарантує доступу до суду для оскарження загальних політичних рішень, таких як створення національного парку.

IV. Інше

67. У справі *«Дімопулос проти Туреччини» (Dimopoulos v. Turkey)*, 2019, § 39, заявниця подала до національних судів позов, вимагаючи визнання її права власності на підставі набувальної давності на земельну ділянку, яка була класифікована як «природоохоронна територія». Національний суд відхилив позов, зазначивши, що відповідно до закону, який набув чинності після подання позову, природоохоронні території більше не можуть бути набуті шляхом набувальної давності. У рамках розгляду скарги заявниці на порушення її права на справедливий судовий розгляд, Суд зазначив, що охорона довкілля є підставою загального інтересу, яка може виправдати ретроактивне застосування нового законодавства до вже розпочатих проваджень (однак, з огляду на обставини справи, Суд все ж таки визнав порушення пункту 1 статті 6).

Стаття 6 (кримінальний аспект) (право на справедливий судовий розгляд)

68. У справі *«Європейський авіатранспорт Лейпциг GmbH проти Бельгії» (European Air Transport Leipzig GmbH v. Belgium)*, 2023, Суд визнав, що пункт 1 статті 6 був застосований в його кримінальному аспекті до проваджень, пов'язаних з адміністративними штрафами, накладеними на компанію-заявника за вчинення правопорушень відповідно до правил боротьби з шумом авіаційного руху.

Стаття 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя)

Стаття 8 Конвенції

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

I. Вплив забруднення та шкідливих факторів навколишнього середовища

69. Практика Суду у справах, пов'язаних із захистом довкіллям, значною мірою розвивалося на базі рішення у справі *«Лопес Остра проти Іспанії» (López Ostra v. Spain)*, 1994, де було визнано, що серйозне забруднення довкілля може впливати на добробут осіб і перешкоджати їм користуватися своїм житлом таким чином, що це негативно впливає на їхнє приватне і сімейне життя (*«Лопес Остра проти Іспанії» (López Ostra v. Spain)*, 1994, § 51; див. також: *«Гуерра та інші проти Італії» (Guerra and Others v. Italy)*, 1998, § 60; *«Гронуш проти Польщі» (Gronuś v. Poland)* (ухв.), 1999; *«Бацилла проти Румунії» (Băcilă v. Romania)*, 2010, § 59; *«Сьявілла проти Італії» (Sciavilla v. Italy)* (ухв.), 2000; *«Кіртамос проти Греції» (Kyrtatos v. Greece)*, 2003, § 52; *«Ташкін та інші проти Туреччини» (Taşkin and Others v. Turkey)*, 2004, § 113; *«Ботті проти Італії» (Botti v. Italy)* (ухв.), 2004; *«Фагерскіольд проти Швеції» (Fägerskiöld v. Sweden)* (ухв.), 2008; *«Фурлепа проти Польщі» (Furlepa v. Poland)* (ухв.), 2008; *«Грінпіс Е.В. та інші проти Німеччини» (Greenpeace E.V. and Others v. Germany)* (ухв.), 2009; *«Марчіш та інші проти Румунії» (Marchiş and Others v. Romania)* (ухв.), 2011; *«Франковські та інші проти Польщі» (Frankowski and Others v. Poland)* (ухв.), 2011; *«Замміт Маемпель проти Мальти» (Zammit Maempel v. Malta)*, 2011, § 36; *«Ді Сарно та інші проти Італії» (Di Sarno and Others v. Italy)*, 2012, § 104; *«Дземюк проти України» (Dzemyuk v. Ukraine)*, 2014, § 88; *«Фієрою та інші проти Румунії» (Fieroiu and Others v. Romania)* (ухв.), 2017; *«Корделла та інші проти Італії» (Cordella and Others v. Italy)*, 2019, § 157; *«Джугелі та інші проти Грузії» (Jugheli and Others v. Georgia)*, 2017, § 62; *«Євгеній Дмитрієв проти Росії» (Yevgeniy Dmitriyev v. Russia)*, 2020, § 32), навіть якщо забруднення не ставить під серйозну загрозу здоров'я (*López Ostra v. Spain*, 1994, § 51; див. також: *«Сьявілла проти Італії» (Sciavilla v. Italy)* (ухв.), 2000; *«Ботті проти Італії» (Botti v. Italy)* (ухв.), 2004; *«Кіртамос проти Греції» (Kyrtatos v. Greece)*, 2003, § 52; *«Ташкін та інші проти Туреччини» (Taşkin and Others v. Turkey)*, 2004, § 113; *«Фагерскіольд проти Швеції» (Fägerskiöld v. Sweden)* (ухв.), 2008; *«Фурлепа проти Польщі» (Furlepa v. Poland)* (ухв.), 2008; *«Грінпіс Е.В. та інші проти Німеччини» (Greenpeace E.V. and Others v. Germany)* (ухв.), 2009; *«Бацилла проти Румунії» (Băcilă v. Romania)*, 2010, §§ 63-64; *«Марчіш та інші проти Румунії» (Marchiş and Others v. Romania)* (ухв.), 2011; *«Франковські та інші проти Польщі» (Frankowski and Others v. Poland)* (ухв.), 2011; *«Замміт Маемпель проти Мальти» (Zammit Maempel v. Malta)*, 2011, § 36; *«Дземюк проти України» (Dzemyuk v. Ukraine)*, 2014, § 88; *«Джугелі та інші проти Грузії» (Jugheli and Others v. Georgia)*, 2017, § 62; *«Толіч та інші проти Хорватії» (Tolić and Others v. Croatia)* (ухв.), 2019, § 91; *«Євгеній Дмитрієв проти Росії» (Yevgeniy Dmitriyev v. Russia)*, 2020, § 32); *«Павлов та інші проти Росії» (Pavlov and Others v. Russia)*, 2022, § 69; *«Локасія та інші проти Італії» (Locascia and Others v. Italy)*, 2023, § 120; *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 517).

70. Отже, хоча в Конвенції немає чітко закріпленого права на чисте та тихе довкілля, питання може виникнути згідно зі статтею 8 у випадках, коли особа безпосередньо та серйозно постраждала від шуму чи іншої форми забруднення або шкідливого впливу (*«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. United Kingdom)* [ВП], 2003, § 96; *«Фагерскіольд проти Швеції» (Fägerskiöld v. Sweden)* (ухв.), 2008; *«Фурлепа проти Польщі» (Furlepa v. Poland)* (ухв.), 2008; *«Татар проти Румунії» (Tătar v. Romania)*, 2009, § 86; *«Грінпіс Е.В. та інші проти Німеччини» (Greenpeace E.V. and Others v. Germany)* (ухв.), 2009; *«Олуїч проти Хорватії» (Oluić v. Croatia)*, 2010, § 45; *«Леон і Агнешка Каня проти Польщі» (Leon and Agnieszka Kania v. Poland)*, 2009, § 98; *«Апанасевич проти Польщі» (Apanasewicz v. Poland)*, 2011, § 94; *«Марчіш та інші проти Румунії» (Marchiş and Others v. Romania)* (ухв.), 2011; *«Франковські та інші проти Польщі» (Frankowski and Others v. Poland)* (ухв.), 2011; *«Замміт Маемпель проти Мальти» (Zammit Maempel v. Malta)*, 2011, § 36; *«Фламенбаум та інші проти Франції» (Flamenbaum and Others v. France)*, 2012, § 133; *«Удовічич проти Хорватії»*

(*Udovičić v. Croatia*), 2014, § 137; «*Фієрою та інші проти Румунії*» (*Fieroiu and Others v. Romania*) (ухв.), 2017, § 18; 2017, § 62; «*Кожул та інші проти Боснії і Герцеговини*» (*Kožul and Others v. Bosnia and Herzegovina*), 2019, § 31; «*Толіч та інші проти Хорватії*» (*Tolić and Others v. Croatia*) (ухв.), 2019, § 91; «*Чічек та інші проти Туреччини*» (*Çiçek and Others v. Turkey*) (ухв.), 2020, § 22; «*Євгеній Дмитрієв проти Росії*» (*Yevgeniy Dmitriyev v. Russia*), 2020, § 32); «*Капа та інші проти Польщі*» (*Kara and Others v. Poland*), § 149, 2021; «*Тібо проти Франції*» (*Thibaut v. France*) (ухв.), 2022, § 38).

Зокрема, порушення, які не є конкретними або фізичними, такі як шум, викиди, запахи або інші форми втручання, можуть вплинути на право особи на повагу до її приватного життя та житла, що означає право не тільки на фактичну фізичну територію, але й на спокійне користування цією територією («*Морено Гомес проти Іспанії*» (*Moreno Gómez v. Spain*), 2004; «*Лугінбюль проти Швейцарії*» (*Luginbühl v. Switzerland*) (ухв.), 2006; «*Валькуська проти Польщі*» (*Wałkuska v. Poland*) (ухв.), 2008; «*Олуїч проти Хорватії*» (*Oluić v. Croatia*), 2010, § 44; «*Деес проти Угорщини*» (*Deés v. Hungary*), 2010, § 21; «*Апанасевич проти Польщі*» (*Apanasewicz v. Poland*), 2011, § 93; «*Мартінес і Піно Мансано проти Іспанії*» (*Martínez and Pino Manzano v. Spain*), 2012, § 40; «*Фламенбаум та інші проти Франції*» (*Flamenbaum and Others v. France*), 2012, § 133); «*Капа та інші проти Польщі*» (*Kara and Others v. Poland*), § 148, 2021; «*Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії*» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, § 516).

А. Застосування

71. У справах, пов'язаних із довкіллям (наприклад, «*Соляник проти Росії*» (*Solyanik v. Russia*), 2022, §§ 39-45), як і в інших випадках, Суд, як правило, розглядає питання застосування статті 8 як питання прийнятності *ratione materiae*. Однак він також визнав, що скарги, які не відповідали вимогам застосування статті 8, були неприйнятними через їхню явну необґрунтованість (див., наприклад, «*Каланча та інші проти Республіки Молдова*» (*Calancea and Others v. Republic of Moldova*) (ухв.), 2018, §§ 27-33 і «*Тібо проти Франції*» (*Thibaut v. France*) (ухв.), 2022, §§ 38-48).

72. Відстань від джерела забруднення, на яке скаржаться, є одним із відповідних факторів, які необхідно враховувати, але факт, що заявник не проживає безпосередньо поруч, недостатній для виключення застосовності статті 8 («*Павлов та інші проти Росії*» (*Pavlov and Others v. Russia*), 2022, §§ 63-66).

1. Вплив забруднення та шкідливих факторів: необхідність прямого та серйозного впливу на приватне і сімейне життя та житло

73. Для того, щоб стаття 8 була застосовною, заявник повинен довести, що: 1) існувало фактичне втручання в його приватну сферу через екологічну ситуацію, на яку він скаржився, і 2) це втручання досягло мінімального рівня серйозності («*Чічек та інші проти Туреччини*» (*Çiçek and Others v. Turkey*) (ухв.), 2020, § 29; «*Павлов та інші проти Росії*» (*Pavlov and Others v. Russia*), 2022, § 61; «*Котов та інші проти Росії*» (*Kotov and Others v. Russia*), 2022, § 101; «*Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії*» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, § 515).

а. Прямий вплив

74. Суд визнає, що в сучасному суспільстві охорона довкілля є дедалі важливішим питанням. Однак стаття 8 не стосується кожного випадку погіршення стану довкілля. Суд вказав, що в Конвенції немає чітко закріпленого права на чисте та тихе довкілля («*Хаттон та інші проти Сполученого Королівства*» (*Hatton and Others v. the United Kingdom*) [ВП], 2003, § 96), і що стаття 8 або інші статті Конвенції не призначені для надання загального захисту довкілля як

такого («*Kyrtatos проти Греції*» (*Kyrtatos v. Greece*), 2003, § 52). Також серед прав і свобод, гарантованих Конвенцією, немає права на збереження природи («*Фадєєва проти Росії*» (*Fadeyeva v. Russia*), 2005, § 68; «*Іван Атанасов проти Болгарії*» (*Ivan Atanasov v. Bulgaria*), 2010, § 66). Зобов'язання держави за статтею 8 вступають у дію лише у випадку наявності прямого та безпосереднього зв'язку між стверджуваними екологічними шкідливими факторами та житлом заявника або його приватним і сімейним життям («*Іван Атанасов проти Болгарії*» (*Ivan Atanasov v. Bulgaria*), 2010, § 66). Іншими словами, щоб порушити питання відповідно до статті 8, шкода довкіллю повинна мати прямий вплив на право заявника на повагу до його житла, сімейного або приватного життя («*Гуерра та інші проти Італії*» (*Guerra and Others v. Italy*), 1998, § 57; «*Лугінбюль проти Швейцарії*» (*Luginbühl v. Switzerland*) (ухв.), 2006); («*Фадєєва проти Росії*» (*Fadeyeva v. Russia*), 2005, § 68; «*Тібо проти Франції*» (*Thibaut v. France*) (ухв.), 2022, § 38); («*Борисевич проти Польщі*» (*Borysiewicz v. Poland*), 2008, § 51; «*Фагерскіольд проти Швеції*» (*Fägerskiöld v. Sweden*) (ухв.), 2008; «*Леон і Агнешка Каня проти Польщі*» (*Leon and Agnieszka Kania v. Poland*), 2009, § 100; «*Марчіш та інші проти Румунії*» (*Marchiş and Others v. Romania*) (ухв.), 2011; «*Гарді та Мейл проти Сполученого Королівства*» (*Hardy and Maile v. United Kingdom*), 2012, § 187; «*Дземюк проти України*» (*Dzemyuk v. Ukraine*), 2014, § 77; «*Кожул та інші проти Боснії та Герцеговини*» (*Kožul and Others v. Bosnia and Herzegovina*), 2019, § 34; «*Соляник проти Росії*» (*Solyanik v. Russia*), 2022, § 40), або становити «фактичне втручання» в користування заявником його правом на приватне чи сімейне життя, чи житло («*Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії*» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, §§ 514-515).

75. Це означає, що загальне погіршення стану довкілля є недостатнім; має бути негативний вплив на приватну чи сімейну сферу особи («*Kyrtatos проти Греції*» (*Kyrtatos v. Greece*), 2003, § 52; «*Мартінес і Піно Мансано проти Іспанії*» (*Martínez and Pino Manzano v. Spain*), 2012, § 42), який можна кваліфікувати як втручання («*Фадєєва проти Росії*» (*Fadeyeva v. Russia*), 2005, § 70; «*Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії*» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, § 515).

У справі «Кіртатос проти Греції» (*Kyrtatos v. Greece*), 2003, § 53, заявники скаржилися, що міська забудова знищила болото, яке знаходилося поруч із їхньою власністю, і що місцевість, де розташований їхній будинок, втратила всю свою мальовничу красу. Суд зазначив, що навіть якщо припустити, що довкілля було серйозно пошкоджене через урбанізацію району, заявники не надали переконливих аргументів для підтвердження того, що передбачувана шкода птахам та іншим охоронюваним видам, що жили на болоті, безпосередньо вплинула на їхні власні права за статтею 8 § 1 Конвенції. Хоча Суд зазначив, що ситуація могла бути іншою, якби, наприклад, скарга стосувалася знищення лісової зони поруч із будинком заявників, що могло б безпосередньо вплинути на їхній добробут, він не зміг погодитися з тим, що втручання в умови життя тварин на болоті становило порушення приватного або сімейного життя заявників.

У справі «*Іван Атанасов проти Болгарії*» (*Ivan Atanasov v. Bulgaria*), 2010, §§ 76-79 заявник скаржився на план очищення відстійника з залишками від колишнього мідного рудника, що знаходився за один кілометр від його будинку, який передбачав розміщення осаду зі станції очищення стічних вод у відстійнику. Суд зазначив, що хоча не викликає сумнівів, що цей процес створив неприємну ситуацію в околицях, він не був переконаний, що забруднення вплинуло на приватну сферу заявника настільки, щоб застосувати статтю 8. По-перше, будинок і земельна ділянка заявника знаходилися на значній відстані від джерела забруднення. По-друге, забруднення від відстійника не було результатом активних виробничих процесів, які могли б призвести до раптового викиду великої кількості токсичних газів або речовин, що зменшувало ризик раптового погіршення ситуації. По-третє, не було жодних ознак того, що сталися інциденти, які призвели до негативних наслідків для здоров'я мешканців цієї місцевості. Суд також зазначив, що не було надано доказів будь-якого прямого впливу на заявника або його родину, спричиненого стверджуваним забрудненням осадом зі стічних вод.

У справі *«Чічек та інші проти Туреччини» (Çiçek and Others v. Turkey)* (ухв.), 2020, §§ 30-32 заявники скаржилися на викиди диму вапняного заводу, розташованого за кількасот метрів від їхніх будинків. Суд, зазначивши відсутність доказів будь-якого прямого впливу на заявників або на їхню якість життя, постановив, що не було втручання в їхнє приватне життя. Таким чином, Суд дійшов висновку, що стаття 8 була незастосовною в цій справі.

76. Незаконність діяльності приватного бізнесу, який спричиняє забруднення або інші перешкоди, сама по собі недостатня для того, щоб становити втручання в права, захищені статтею 8 (див. справи *«Фурлепа проти Польщі» (Furlepa v. Poland)* (ухв.), 2008, що стосувалася шуму та забруднення повітря від нелегально побудованої автомаєстерні, *«Галев та інші проти Болгарії» (Galev and Others v. Bulgaria)* (ухв.), 2009, що стосувалася шуму від стоматологічного кабінету, незаконно встановленого в будинку заявників, та *«Мілева та інші проти Болгарії» (Mileva and Others v. Bulgaria)*, 2010, § 91, що стосувалася шуму від нелегального комп'ютерного клубу в будинку заявників; див. також *«Чічек та інші проти Туреччини» (Çiçek and Others v. Turkey)* (ухв.), 2020, § 29).

b. Поріг серйозності

77. Негативні наслідки забруднення довкілля повинні досягти певного мінімального рівня серйозності, щоб потрапляти під сферу дії статті 8 (*«Кіртатос проти Греції» (Kyrtatos v. Greece)*, 2003, § 54; *«Фадєєва проти Росії» (Fadeyeva v. Russia)*, 2005, § 69; *«Борисевич проти Польщі» (Borysiewicz v. Poland)*, 2008, § 51; *«Фазгерскіольд проти Швеції» (Fägerskiöld v. Sweden)* (ухв.), 2008; *«Фурлепа проти Польщі» (Furlepa v. Poland)* (ухв.), 2008; *«Мілева та інші проти Болгарії» (Mileva and Others v. Bulgaria)*, 2010, § 90; *«Леон та Агнешка Каня проти Польщі» (Leon and Agnieszka Kania v. Poland)*, 2009, § 100; *«Марчіш та інші проти Румунії» (Marchiş and Others v. Romania)* (ухв.), 2011; *«Замміт Маемпель проти Мальти» (Zammit Maempel v. Malta)*, 2011, § 37; *«Апанасевич проти Польщі» (Apanasewicz v. Poland)*, 2011, § 96; *«Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine)*, 2011, § 105; *«Гримковська проти України» (Grimkovskaya v. Ukraine)*, 2011, § 58; *«Мартінес Мартінес та Піно Мансано проти Іспанії» (Martínez Martínez and Pino Manzano v. Spain)*, 2012, § 46; *«Гарді та Майл проти Сполученого Королівства» (Hardy and Maile v. United Kingdom)*, 2012, § 188; *«Удовічич проти Хорватії» (Udovičić v. Croatia)*, 2014, § 139; *«Джемюк проти України» (Dzemyuk v. Ukraine)*, 2014, § 77; *«Плахта та інші проти Польщі» (Płachta and Others v. Poland)* (ухв.), 2014, § 80; *«Фієрою та інші проти Румунії» (Fieroiu and Others v. Romania)* (ухв.), 2017, § 19; *«Югхелі та інші проти Грузії» (Jugheli and Others v. Georgia)*, 2017, § 62; *«Каланча та інші проти Молдови» (Calancea and Others v. Moldova)* (ухв.), 2018; *«Кожул та інші проти Боснії та Герцеговини» (Kožul and Others v. Bosnia and Herzegovina)*, 2019, § 34; *«Корделла та інші проти Італії» (Cordella and Others v. Italy)*, 2019, § 157; *«Чічек та інші проти Туреччини» (Çiçek and Others v. Turkey)* (ухв.), 2020, § 22; *«Євгеній Дмитрієв проти Росії» (Yevgeniy Dmitriyev v. Russia)*, 2020, § 32; *«Капа та інші проти Польщі» (Kapa and Others v. Poland)*, § 153, 2021; *«Соляник проти Росії» (Solyanik v. Russia)*, 2022, § 40; *«Локасія та інші проти Італії» (Locascia and Others v. Italy)*, 2023, § 121).

Необхідно показати, що стверджуване забруднення навколишнього середовища було достатньо серйозним, щоб значною мірою негативно вплинути на право заявника на повагу до його приватного й сімейного життя або житла (*«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 514).

78. Оцінка цього мінімуму є відносною і залежить від усіх обставин справи, таких як інтенсивність і тривалість порушення, а також його фізичний або психічний вплив на здоров'я заявника чи якість його життя (*«Фадєєва проти Росії» (Fadeyeva v. Russia)*, 2005, § 69; *«Борисевич проти Польщі» (Borysiewicz v. Poland)*, 2008, § 51; *«Фазгерскіольд проти Швеції» (Fägerskiöld v. Sweden)* (ухв.), 2008; *«Олуїч проти Хорватії» (Oluić v. Croatia)*, 2010, § 49; *«Мілева та інші проти Болгарії» (Mileva and Others v. Bulgaria)*, 2010, § 90; *«Леон та Агнешка*

Каня проти Польщі» (Leon and Agnieszka Kania v. Poland), 2009, § 100; 2011, § 105; *«Апанасевич проти Польщі» (Apanasewicz v. Poland)*, 2011, § 96; *«Марчіш та інші проти Румунії» (Marchiş and Others v. Romania)* (ухв.), 2011; *«Гримковська проти України» (Grimkovskaya v. Ukraine)*, 2011, § 58; *«Замміт Маемпель проти Мальти» (Zammit Maempel v. Malta)*, 2011, § 37; *«Гарді та Майл проти Сполученого Королівства» (Hardy and Maile v. United Kingdom)*, 2012, § 188; *«Мартінес Мартінес та Піно Мансано проти Іспанії» (Martínez Martínez and Pino Manzano v. Spain)*, 2012, § 46; *«Удовічич проти Хорватії» (Udovičić v. Croatia)*, 2014, § 139; *«Дземюк проти України» (Dzemyuk v. Ukraine)*, 2014, § 78; *«Плахта та інші проти Польщі» (Płachta and Others v. Poland)* (ухв.), 2014, § 80; *«Фієрою та інші проти Румунії» (Fieroiu and Others v. Romania)* (ухв.), 2017, § 19; *«Югхелі та інші проти Грузії» (Jugheli and Others v. Georgia)*, 2017, § 62; *«Каланча та інші проти Молдови» (Calancea and Others v. Moldova)* (ухв.), 2018, § 27; *«Кожул та інші проти Боснії та Герцеговини» (Kožul and Others v. Bosnia and Herzegovina)*, 2019, § 34; *«Корделла та інші проти Італії» (Cordella and Others v. Italy)*, 2019, § 157; *«Чічек та інші проти Туреччини» (Çiçek and Others v. Turkey)* (ухв.), 2020, § 22; *«Євгеній Дмитрієв проти Росії» (Yevgeniy Dmitriyev v. Russia)*, 2020, § 32; *«Соляник проти Росії» (Solyanik v. Russia)*, 2022, § 40; *«Павлов та інші проти Росії» (Pavlov and Others v. Russia)*, 2022, § 61; *«Котов та інші проти Росії» (Kotov and Others v. Russia)*, 2022, § 101; *«Локасія та інші проти Італії» (Locascia and Others v. Italy)*, 2023, § 121; *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швейцарія та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 516).

Також слід враховувати загальний екологічний контекст. Не може бути обґрунтованої заяви за статтею 8, якщо шкода, на яку скаржиться заявник, є незначною в порівнянні з екологічними ризиками, притаманними життю в будь-якому сучасному місті (*«Фадєєва проти Росії» (Fadeyeva v. Russia)*, 2005, § 69; *«Фазерскіольд проти Швеції» (Fägerskiöld v. Sweden)* (ухв.), 2008; *«Галев та інші проти Болгарії» (Galev and Others v. Bulgaria)* (ухв.), 2009; *«Мілева та інші проти Болгарії» (Mileva and Others v. Bulgaria)*, 2010, § 90; *«Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine)*, 2011, § 105; *«Замміт Маемпель проти Мальти» (Zammit Maempel v. Malta)*, 2011, § 37; *«Апанасевич проти Польщі» (Apanasewicz v. Poland)*, 2011, § 96; *«Марчіш та інші проти Румунії» (Marchiş and Others v. Romania)* (ухв.), 2011; *«Гарді та Майл проти Сполученого Королівства» (Hardy and Maile v. United Kingdom)*, 2012, § 188; *«Плахта та інші проти Польщі» (Płachta and Others v. Poland)* (ухв.), 2014, § 80; *«Фієрою та інші проти Румунії» (Fieroiu and Others v. Romania)* (ухв.), 2017, § 19; *«Югхелі та інші проти Грузії» (Jugheli and Others v. Georgia)*, 2017, § 62; *«Кожул та інші проти Боснії та Герцеговини» (Kožul and Others v. Bosnia and Herzegovina)*, 2019, § 34; *«Чічек та інші проти Туреччини» (Çiçek and Others v. Turkey)* (ухв.), 2020, § 22; *«Соляник проти Росії» (Solyanik v. Russia)*, 2022, § 40; *«Павлов та інші проти Росії» (Pavlov and Others v. Russia)*, 2022, § 71; *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 517).

У справі *«Мілева та інші проти Болгарії» (Mileva and Others v. Bulgaria)*, 2010, §§ 95-96, Суд дійшов висновку, що не можна вважати, що шум від офісу в багатоквартирному будинку або від робіт, які проводяться в цьому будинку, перевищує звичайний рівень шуму в сучасному житловому будинку.

79. Залежно від обставин, поріг серйозності може бути досягнутий навіть у випадках, коли забруднення або шум, на які скаржаться, є лише періодичними (див. *«Замміт Маемпель проти Мальти» (Zammit Maempel v. Malta)*, 2011, § 38 щодо шуму від феєрверків, що відбувається лише впродовж двох окремих тижнів на рік).

80. Здоров'я особи не обов'язково повинно бути безпосередньо ураженим або під загрозою, щоб порушувалося питання за статтею 8 у зв'язку з впливом забруднення або інших шкідливих факторів (*«Лопес Остра проти Іспанії» (López Ostra v. Spain)*, 1994, § 51; див. також: *«Ск'явілла проти Італії» (Sciavilla v. Italy)* (ухв.), 2000; *«Ботті проти Італії» (Botti v. Italy)* (ухв.), 2004;

«Кіртатос проти Греції» (*Kyrtatos v. Greece*), 2003, § 52; «Ташкін та інші проти Туреччини» (*Taşkin and Others v. Turkey*), 2004, § 113; «Фазерскіольд проти Швеції» (*Fågerskiöld v. Sweden*) (ухв.), 2008; «Фурлепа проти Польщі» (*Furlepa v. Poland*) (ухв.), 2008; «Greenpeace E.V. та інші проти Німеччини» (*Greenpeace E.V. and Others v. Germany*) (ухв.), 2009; «Марчіш та інші проти Румунії» (*Marchiş and Others v. Romania*) (ухв.), 2011; «Замміт Маемпель проти Мальти» (*Zammit Maempel v. Malta*), 2011, § 36; «Дземюк проти України» (*Dzemyuk v. Ukraine*), 2014, § 88; «Югхелі та інші проти Грузії» (*Jugheli and Others v. Georgia*), 2017, § 62; «Євгеній Дмитрієв проти Росії» (*Yevgeniy Dmitriyev v. Russia*), 2020, § 32; 2022, § 41; «Павлов та інші проти Росії» (*Pavlov and Others v. Russia*), 2022, § 69; «Котов та інші проти Росії» (*Kotov and Others v. Russia*), 2022, § 108; «Локасія та інші проти Італії» (*Locascia and Others v. Italy*), 2023, § 131).

Це підтверджується справою «Брандуше проти Румунії» (*Brândușe v. Romania*), 2006, § 67, що стосувалася неприємних запахів, які впливали на особу, утримувану у в'язниці біля звалища. Суд зазначив, що той факт, що стан здоров'я заявника не погіршився, був недостатнім для виключення можливості застосування статті 8. Він зробив висновок про застосування цього положення на підставі того, що зазначене порушення впливало на якість його життя та його добробут. Аналогічно, у справі «Ді Сарно та інші проти Італії» (*Di Sarno and Others v. Italy*), 2012, § 108 Суд зазначив, що заявники, які були змушені жити в середовищі, забрудненому сміттям, що залишалося на вулицях упродовж кількох місяців, не стверджували, що вони захворіли, і не було доказів того, що їхнє життя та здоров'я були під загрозою. Проте Суд визнав, що така ситуація могла призвести до погіршення якості життя заявників і, зокрема, негативно вплинути на їхнє право на повагу до житла та сімейного життя, наголосивши, що «на статтю 8 можна посилалися, навіть якщо немає доказів серйозної загрози здоров'ю людей».

З огляду на це, факт досягнення порогу серйозності може бути ще легше виведений у випадках, коли забруднення або інше порушення вже вплинуло на здоров'я людини («Фадєєва проти Росії» (*Fadeyeva v. Russia*), 2005, § 88; «Ледяєва та інші проти Росії» (*Ledyayeva and Others v. Russia*), 2006, § 100; «Бачила проти Румунії» (*Băcilă v. Romania*), 2010, §§ 63-64; див., для контрасту: «Борисевич проти Польщі» (*Borysiewicz v. Poland*), 2008, § 54; «Руано Моркуенде проти Іспанії» (*Ruano Morcuende v. Spain*) (ухв.), 2005; «Фазерскіольд проти Швеції» (*Fågerskiöld v. Sweden*) (ухв.), 2008; «Фурлепа проти Польщі» (*Furlepa v. Poland*) (ухв.), 2008).

2. Вплив екологічної загрози на людину

81. Вплив на особу екологічної загрози, на відміну від забруднення або інших шкідливих факторів, які вона безпосередньо відчуває, може бути достатнім для застосування статті 8. Екологічна загроза має бути такою, що суттєво впливає на здатність людини користуватися своїм житлом або приватним і сімейним життям («МакГінлі та Іган проти Сполученого Королівства» (*McGinley and Egan v. United Kingdom*), 1998, §§ 96-97; «Роше проти Сполученого Королівства» (*Roche v. United Kingdom*) [ВП], 2005, § 155-156; «Дубецька та інші проти України» (*Dubetska and Others v. Ukraine*), 2011, §§ 105 і 111; «Гарді та Майл проти Сполученого Королівства» (*Hardy and Maile v. United Kingdom*), 2012, § 192; «Дземюк проти України» (*Dzemyuk v. Ukraine*), 2014, §§ 81-84; «Корделла та інші проти Італії» (*Cordella and Others v. Italy*), 2019, §§ 157 і 172). Інакше кажучи, екологічний ризик, на який наражається людина, має бути «серйозним» («Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, §§ 435 і 518).

82. Суд, зокрема, визнав застосування статті 8 у випадках, коли небезпечні наслідки діяльності, на які, ймовірно, могли наражатися відповідні особи, були визначені в процедурі оцінки впливу на навколишнє середовище таким чином, щоб встановити достатньо тісний зв'язок із приватним і сімейним життям для цілей статті 8 Конвенції («Ташкін та інші проти Туреччини» (*Taşkin and Others v. Turkey*), 2004, §§ 112-113; «Оккан та інші проти Туреччини» (*Öçkan and*

Others v. Turkey), 2006, § 39; «Гарді та Майл проти Сполученого Королівства» (*Hardy and Maile v. United Kingdom*), 2012, § 189; «Тібо проти Франції» (*Thibaut v. France*) (ухв.), 2022, § 38), навіть якщо небезпечна діяльність ще перебувала на стадії планування («Тібо проти Франції» (*Thibaut v. France*) (ухв.), 2022, § 38).

Суд підкреслив, що якби це було не так, позитивний обов'язок держави вживати розумних і відповідних заходів для забезпечення прав заявника за пунктом 1 статті 8 був би зведений нанівець («Ташкін та інші проти Туреччини» (*Taşkın and Others v. Turkey*), 2004, § 113).

83. Зазначена небезпека має бути оцінена з урахуванням ситуації заявника, як це показано в рішеннях у справах «Фолкман та інші проти Чеської Республіки» (*Folkman and Others v. Czech Republic*) (ухв.), 2006 і «Сдружені Йгоцьке Матки проти Чеської Республіки» (*Sdružení Jihočeské Matky v. Czech Republic*) (ухв.), 2006. У цих справах особи, які проживали в зоні дії плану контролю за шкодою для атомної електростанції Темелін (Temelin) і які вважали, що експлуатація станції становить загрозу для довкілля, громадського здоров'я та життя людей, безуспішно подали позов до Конституційного суду про скасування рішення про початок експлуатації. Оцінюючи скаргу за статтею 6, Суд зазначив, що заявники скаржилися на загальну небезпеку використання ядерної енергії, а не на конкретну й неминучу загрозу для свого здоров'я або життя, тим самим висували аргументи, які стосуються "*actio popularis*". Суд визнав скаргу за статтею 8 необґрунтованою через дуже слабкий зв'язок між оскаржуваним рішенням і правами, гарантованими цією статтею.

84. У справі «Локасія та інші проти Італії» (*Locascia and Others v. Italy*), 2023, §§ 127-130, яка стосувалася кризи управління відходами в регіоні Кампанія (Campania), Суд постановив, що, хоча через відсутність медичних доказів неможливо було стверджувати, що забруднення, спричинене кризою відходів, обов'язково завдало шкоди здоров'ю заявників, усе ж можна було встановити, беручи до уваги офіційні звіти та наявні докази, що проживання в зоні, яка піддавалася значному впливу відходів, порушуючи чинні стандарти безпеки, зробило заявників більш вразливими до різних захворювань. Суд спирався на кілька досліджень екологічної ситуації в зазначеному районі, які показали, що ризик смертності, пов'язаний із пухлинами та іншими проблемами зі здоров'ям, був вищим, ніж в інших частинах Кампанії (Campania), і не знайшов підстав сумніватися в тому, що, як стверджували ці дослідження, існував причинно-наслідковий зв'язок між впливом на здоров'я від обробки відходів та підвищеним ризиком розвитку таких патологій, як рак або вроджені вади, навіть якщо інші чинники, такі як сімейна історія, харчування та звички куріння в цьому районі, також могли впливати на це. Також було зазначено, що існування загрози для здоров'я людини внаслідок кризи управління відходами було визнане Судом Європейського Союзу та італійською парламентською комісією.

85. Справи, розглянуті по суті Судом, головним чином стосувалися ситуацій, коли люди піддавалися небезпеці для свого здоров'я або фізичної цілісності. Проте використання Судом у своїх рішеннях термінів «екологічна небезпека» або «екологічний ризик/загроза» може свідчити про те, що стаття 8 може бути застосована до випадків екологічних ризиків, матеріалізація яких не мала б дуже серйозних наслідків (див. «Дземюк проти України» (*Dzemyuk v. Ukraine*), 2014, §§ 81-84, коли заявник скаржився на будівництво кладовища біля свого будинку, стверджуючи, що воно може забруднити воду в колодязі, який постачав до нього воду через відсутність централізованого водопостачання).

3. Приклади

86. Забруднення, шкідливі фактори та посягання на якість життя людей:

- шум від авіаційного руху, спричинений аеропортом Хітроу загалом («Пауелл і Рейнер проти Сполученого Королівства» (*Powell and Rayner v. United Kingdom*), 1990) і нічними рейсами, зокрема («Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (*Hatton and Others v. United Kingdom*) [ВП], 2003), або спричинений розширенням

основної злітно-посадкової смуги в аеропорту («*Фламенбаум та інші проти Франції*» (*Flamenbaum and Others v. France*), 2012) або військовим аеропортом («*Плахта та інші проти Польщі*» (*Płachta and Others v. Poland*) (ухв.), 2014);

- нічний шум від бару («*Ск'явілла проти Італії*» (*Sciavilla v. Italy*) (ухв.), 2000; «*Олуїч проти Хорватії*» (*Oluić v. Croatia*), 2010; «*Удовічич проти Хорватії*» (*Udovičić v. Croatia*), 2014), нічних клубів («*Морено Гомес проти Іспанії*» (*Moreno Gómez v. Spain*), 2004) або барів, пабів і дискотек («*Куенка Заросо проти Іспанії*» (*Cuena Zarzoso v. Spain*), 2018);
- шум від швейної майстерні («*Борисевич проти Польщі*» (*Borysiewicz v. Poland*), 2008);
- шум від вітряної електростанції («*Фазерскіольд проти Швеції*» (*Fägerskiöld v. Sweden*) (ухв.), 2008);
- шум та вібрації від комп'ютерного клубу («*Мілева та інші проти Болгарії*» (*Mileva and Others v. Bulgaria*), 2010);
- шум від феєрверків упродовж двох окремих тижнів щорічно («*Замміт Маемпель проти Мальти*» (*Zammit Maempel v. Malta*), 2011);
- неприємні запахи, шум і токсичні випари від заводу з обробки рідких і твердих відходів («*Лопес Остра проти Іспанії*» (*López Ostra v. Spain*), 1994);
- неприємні запахи від міського сміттєзвалища («*Брандуше проти Румунії*» (*Brândușe v. Romania*), 2009);
- неприємні запахи, забруднення повітря та забруднення підземних вод від звалища («*Котов та інші проти Росії*» (*Kotov and Others v. Russia*), 2022);
- забруднення та інші шкідливі фактори, викликані неправильним управлінням збиранням і обробкою відходів («*Ді Сарно та інші проти Італії*» (*Di Sarno and Others v. Italy*), 2012); «*Локасія та інші проти Італії*» (*Locascia and Others v. Italy*), 2023, §§ 131-132).
- шум, вібрації та забруднення, які б виникли внаслідок будівництва залізничної лінії («*Маатсчап Смітс та інші проти Нідерландів*» (*Maatschap Smits and Others v. Netherlands*) (ухв.), 2001);
- шум і забруднення від автомагістралі («*Ворд проти Сполученого Королівства*» (*Ward v. United Kingdom*) (ухв.), 2004);
- шум, вібрації, забруднення та неприємні запахи, спричинені дорожнім рухом («*Деес проти Угорщини*» (*Deés v. Hungary*), 2010; «*Гримковська проти України*» (*Grimkovskaya v. Ukraine*), 2011); «*Капа та інші проти Польщі*» (*Kapa and Others v. Poland*), 2021);
- шум від міського залізничного вокзалу («*Бор проти Угорщини*» (*Bor v. Hungary*), 2013);
- забруднення повітря від металургійних та інших промислових підприємств («*Фадєєва проти Росії*» (*Fadeyeva v. Russia*), 2005; «*Ледяєва та інші проти Росії*» (*Ledyayeva and Others v. Russia*), 2006; «*Павлов та інші проти Росії*» (*Pavlov and Others v. Russia*), 2022);
- шум і забруднення повітря від незаконно збудованого гаража для ремонту автомобілів («*Фурлепа проти Польщі*» (*Furlepa v. Poland*) (ухв.), 2008);
- вплив водного, повітряного та ґрунтового забруднення, спричиненого вугільною шахтою, вугільною обробною фабрикою та териконами («*Дубецька та інші проти України*» (*Dubetska and Others v. Ukraine*), 2011);
- шум і пил від роботи заводу з виробництва бетону та руху вантажівок, що перевозять матеріали («*Апанасевич проти Польщі*» (*Apanasewicz v. Poland*), 2011);

- шум від роботи кар'єру («*Мартінес (Martínez) Мартінес і Піно Мансано проти Іспанії*» (*Martínez and Pino Manzano v. Spain*), 2012);
- забруднення повітря від теплової електростанції («*Югхелі та інші проти Грузії*» (*Jugheli and Others v. Georgia*), 2017);
- шум від заводу з виробництва вапна та цементу («*Поделеан проти Румунії*» (*Podelean v. Romania*) (ухв.), 2019).

87. Забруднення та інші шкідливі фактори і шкода для здоров'я:

- забруднення повітря від металургійного заводу («*Фадєєва проти Росії*» (*Fadeyeva v. Russia*), 2005; «*Ледяєва та інші проти Росії*» (*Ledyayeva and Others v. Russia*), 2006);
- вплив на людину, що проживає біля золотого і срібного рудника, ціаніду натрію, який використовується в процесі видобування («*Татар проти Румунії*» (*Tătar v. Romania*), 2009);
- забруднення повітря свинцево-цинковим заводом «*Бечіла проти Румунії*» (*Băcilă v. Romania*), 2010);
- забруднення повітря, спричинене теплоелектростанцією («*Югхелі та інші проти Грузії*» (*Jugheli and Others v. Georgia*), 2017).

88. Вплив екологічного ризику:

- близькість до хімічного заводу, класифікованого як «об'єкт підвищеного ризику за критеріями Севезо», який виділяє велику кількість легкозаймистих газів і токсичних речовин під час виробничого циклу; у минулому на заводі сталася аварія, у результаті якої 150 осіб було госпіталізовано («*Герра та інші проти Італії*» (*Guerra and Others v. Italy*), 1998);
- вплив радіації на солдатів під час атмосферних випробувань ядерної зброї, проведених Сполученим Королівством на острові Різдва наприкінці 1950-х років («*МакГінлі та Іган проти Сполученого Королівства*» (*McGinley and Egan v. United Kingdom*), 1998, §§ 96-97 і 99);
- близькість до підприємства зі зберігання та обробки небезпечних відходів за допомогою хімічних речовин, що «можуть спричинити значні ризики для навколишнього середовища і здоров'я людей» («*Джакомеллі проти Італії*» (*Giacomelli v. Italy*), 2006, §§ 85 і 89);
- ризик для здоров'я та безпеки мешканців сіл, розташованих поблизу золотого рудника, який отримав дозвіл на експлуатацію із застосуванням процесу ціанізації («*Ташкін та інші проти Туреччини*» (*Taşkın and Others v. Turkey*), 2004; «*Очкан та інші проти Туреччини*» (*Öçkan and Others v. Turkey*), 2006, §§ 39-40);
- вплив пасивного куріння в громадських місцях («*Ботті проти Італії*» (*Botti v. Italy*) (ухв.), 2004) або у в'язниці («*Апарісіо Беніто проти Іспанії*» (*Aparicio Benito v. Spain*) (ухв.), 2006);
- вплив на солдата низьких доз іприту та нервово-паралітичного газу під час досліджень («*Роше проти Сполученого Королівства*» (*Roche v. United Kingdom*) [ВП], 2005, §§ 155-156);
- вплив радіації від антен стільникового зв'язку («*Лугінбюль проти Швейцарії*» (*Luginbühl v. Switzerland*) (ухв.), 2006) або від базової станції мобільного зв'язку («*Гайда проти Німеччини*» (*Gaida v. Germany*) (ухв.), 2007);
- близькість до золотого і срібного рудника, що використовує процес ціанізації, та відстійника відходів («*Татар проти Румунії*» (*Tătar v. Romania*), 2009);

- вплив сажі та часток пилу, що виділяються дизельними транспортними засобами (*«Грінпіс Е.В. та інші проти Німеччини» (Greenpeace E.V. and Others v. Germany)* (ухв.), 2009);
- вплив водного, повітряного та ґрунтового забруднення, спричиненого вугільною шахтою, вугільною обробною фабрикою та териконами (*«Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine)*, 2011);
- Близькість до терміналів скрапленого природного газу, що становлять ризик вибуху (*«Гарді і Майл проти Сполученого Королівства» (Hardy and Maile v. United Kingdom)*, 2012);
- будівництво муніципального кладовища поблизу будинку особи, що піддає її екологічному ризику, зокрема, ризику забруднення води, включно з питною водою (*«Дземюк проти України» (Dzemyuk v. Ukraine)*, 2014; див. також *«Соляник проти Росії» (Solyanik v. Russia)*, 2022);
- вплив забруднюючих викидів металургійного заводу, що створює обґрунтований ризик для здоров'я (*«Корделла та інші проти Італії» (Cordella and Others v. Italy)*, 2019);
- вплив електромагнітного поля, створюваного високовольтною лінією передачі (*«Тібо проти Франції» (Thibaut v. France)* (ухв.), 2022);
- ризики для здоров'я, пов'язані з кризою управління відходами в регіоні Кампанія (Campania) (*«Локасія та інші проти Італії» (Locascia and Others v. Italy)*, 2023).

89. Також варто звернути увагу на справу *«Коляденко та інші проти Росії» (Kolyadenko and Others v. Russia)*, 2012, яка стосувалася повені, викликаної раптовим масштабним скиданням води з резервуару, щоб запобігти його переповненню, в результаті чого, *inter alia*, були пошкоджені будинки, у яких проживали заявники. Суд розглянув це питання відповідно до статті 8 Конвенції та статті 1 Першого Протоколу, зробивши висновок, що позитивний обов'язок за цими положеннями вимагав від національних органів влади вжити таких самих практичних заходів, як і позитивний обов'язок за статтею 2 Конвенції (див. нижче).

4. Кліматичні зміни

90. У справі *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, асоціація літніх жінок, створена для сприяння та впровадження ефективного захисту клімату від імені своїх членів, а також чотири її члени скаржилися, *inter alia* відповідно до статті 8, на недостатність заходів, вжитих швейцарською владою для пом'якшення наслідків зміни клімату.

91. Суд постановив (§§ 519-520), що стаття 8 може бути застосована в контексті зміни клімату, підкреслюючи, що це положення має тлумачитися як таке, що охоплює право осіб на ефективний захист від серйозних негативних наслідків зміни клімату для їхнього життя, здоров'я, добробуту та якості життя з боку державних органів. Однак Суд уточнив, що питання «фактичного втручання» в реалізацію особою права на приватне або сімейне життя (див. пункт 75 вище) або на житло, а також існування відповідного та достатньо серйозного ризику, що спричиняє застосування статті 8, головним чином залежить від оцінки подібних критеріїв, викладених у пункті 231 нижче, стосовно статусу потерпілого, або в пункті 235, що стосується правоздатності асоціацій. Ці критерії є визначальними для встановлення, чи порушуються права за статтею 8 і чи підлягає це положення застосуванню. У кожному випадку це питання, яке необхідно досліджувати на основі фактичних обставин конкретної справи та доступних доказів.

92. Застосовуючи ці критерії, Суд зазначив наступне у вирокі (§§ 521-526): асоціація-заявник, відповідно до свого Статуту, є некомерційною асоціацією, створеною за швейцарським

законодавством для просування і впровадження ефективного захисту клімату від імені своїх членів. Вона налічує понад 2 000 жінок-членів, які проживають у Швейцарії, середній вік яких становить 73 роки. Близько 650 членів є віком 75 років або старші. Її Статут також передбачає, що асоціація зобов'язується займатися різними заходами, спрямованими на зменшення викидів парникових газів у Швейцарії та вирішення їхніх наслідків для глобального потепління. Асоціація діє не тільки в інтересах своїх членів, а й в інтересах загального суспільства та майбутніх поколінь, маючи на меті забезпечення ефективного захисту клімату. Асоціація-заявник досягає своїх цілей через різні дії, зокрема, шляхом подання позовів для вирішення наслідків змін клімату в інтересах своїх членів. Суд дійшов висновку, що надання права на звернення до Суду асоціації-заявника було в інтересах належного здійснення правосуддя. У зв'язку із цим Суд погодився, що, по-перше, з огляду на склад асоціації-заявника, її представництво та мету створення, вона є засобом колективного захисту, спрямованого на захист прав та інтересів осіб від загроз зміни клімату в державі-відповідачеві, а по-друге, що окремі заявники не мали доступу до суду в державі-відповідача.

Суд дійшов висновку, що асоціація-заявник була законно створена. Вона продемонструвала, що переслідує конкретну мету відповідно до своїх статутних цілей щодо захисту прав людини своїх членів та інших осіб, які постраждали від загроз, пов'язаних зі зміною клімату в державі-відповідачеві, та що вона була дійсно кваліфікованою та репрезентативною для захисту цих осіб, які могли б обґрунтовано стверджувати, що вони піддаються конкретним загрозам або негативним наслідкам зміни клімату для їхнього життя, здоров'я, добробуту та якості життя, захищених Конвенцією. Відповідно, скарги, подані асоціацією-заявником від імені своїх членів, потрапляли під сферу дії статті 8, що надавало асоціації право виступати в Суді, і стаття 8 була застосовною до його скарги.

5. Докази

а. Загальні положення

93. Обов'язок заявника – довести, що мав місце вплив на його приватне життя через шкідливі фактори, забруднення чи екологічну загрозу, на які він скаржиться (*«Іван Атанасов проти Болгарії» (Ivan Atanasov v. Bulgaria)*, 2010, § 75).

94. Заявник також має довести, що досягнуто мінімального рівня серйозності або що він піддається екологічній загрозі (див., наприклад, *«Фурлепа проти Польщі» (Furlepa v. Poland)* (ухв.), 2008; *«Галев та інші проти Болгарії» (Galev and Others v. Bulgaria)* (ухв.), 2009; *«Іван Атанасов проти Болгарії» (Ivan Atanasov v. Bulgaria)*, 2010, § 75; *«Каланчея та інші проти Республіки Молдова» (Calancea and Others v. Republic of Moldova)* (ухв.), 2018, § 28; *«Тібо проти Франції» (Thibaut v. France)* (ухв.), 2022, §§ 40-48).

95. Звернення заявника зі скаргою є, у принципі, недостатнім. Однак слід зазначити, що в справі *«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. United Kingdom)* [ВП], 2003, § 118, що стосувалася шумового забруднення, якого зазнавали люди, що проживали біля аеропорту Хітроу в контексті змінених правил нічних польотів, Суд головним чином спирався на подання заявників, наголосивши, що він не сумнівається в тому, що ситуація могла негативно вплинути на якість їхнього приватного життя та можливість користуватися зручностями у своїх будинках, і не бачить підстав для сумнівів щодо їхньої щирості. Суд зазначив, що чутливість до шуму включає суб'єктивний елемент, тому дискомфорт, який зазнавали відповідні особи, залежав не тільки від географічного розташування їхніх будинків щодо польотних шляхів, але й від їхньої індивідуальної схильності до шумового порушення. У справі, що розглядалася *«Ешворт та інші проти Сполученого Королівства» (Ashworth and Others v. United Kingdom)* (ухв.), 2004, мешканці, які проживали поблизу приватного аеропорту, подали скарги на шумове забруднення. Суд лише зазначив, що, на його думку, рівень шуму від

літаків був достатнім для застосування статті 8 Конвенції, очевидно спираючись на доводи заявників.

96. Зазвичай Суд застосовує стандарт доведення «поза розумним сумнівом». Таке доведення можна отримати на підставі достатньо сильних, чітких і узгоджених висновків або подібних нерозвіяних презумпцій фактів. Суд дозволяє певну гнучкість у цьому питанні, беручи до уваги природу матеріального права, яке перебуває під загрозою, та будь-які складнощі з доказами, що можуть виникнути. У певних випадках лише уряд держави-відповідача має доступ до інформації, яка може підтвердити або спростувати твердження заявників; тому жорстке застосування принципу *affirmanti, non neganti, incumbit probatio* є неможливим («*Фадєєва проти Росії*» (*Fadeyeva v. Russia*), 2005, § 79).

97. Що стосується забруднення, Суд чітко зазначає, що серйозне промислове забруднення безсумнівно негативно впливає на громадське здоров'я («*Ледяєва та інші проти Росії*» (*Ledyayeva and Others v. Russia*), 2006, § 90; «*Валкуська проти Польщі*» (*Wałkuska v. Poland*) (ухв.), 2008) і може погіршувати якість життя окремих осіб («*Павлов та інші проти Росії*» (*Pavlov and Others v. Russia*), 2022, § 61; «*Котов та інші проти Росії*» (*Kotov and Others v. Russia*), 2022, § 101). Однак важко відрізнити вплив екологічних загроз від інших факторів, таких як вік, професія або особистий спосіб життя. Те ж саме стосується погіршення якості життя через промислове забруднення, оскільки саме поняття «якість життя» є суб'єктивним і не піддається точному визначенню («*Ледяєва та інші проти Росії*» (*Ledyayeva and Others v. Russia*), 2006, § 90; «*Валкуська проти Польщі*» (*Wałkuska v. Poland*) (ухв.), 2008; «*Павлов та інші проти Росії*» (*Pavlov and Others v. Russia*), 2022, § 61; «*Котов та інші проти Росії*» (*Kotov and Others v. Russia*), 2022, § 101; «*Локасія та інші проти Італії*» (*Locascia and Others v. Italy*), 2023, § 122). Ці міркування також застосовуються до забруднення, яке не має промислового походження («*Дземюк проти України*» (*Dzemyuk v. Ukraine*), 2014, § 79).

98. Отже, встановлюючи фактичні обставини справ, які розглядаються, Суд спирається головним чином, хоча й не виключно, на висновки національних судів та інших компетентних національних органів («*Ледяєва та інші проти Росії*» (*Ledyayeva and Others v. Russia*), 2006, § 90; «*Валкуська проти Польщі*» (*Wałkuska v. Poland*) (ухв.), 2008; «*Дубецька та інші проти України*» (*Dubetska and Others v. Ukraine*), 2011, § 107; «*Югхелі та інші проти Грузії*» (*Jugheli and Others v. Georgia*), 2017, § 63; «*Корделла та інші проти Італії*» (*Cordella and Others v. Italy*), 2019, § 160); «*Капа та інші проти Польщі*» (*Kapa and Others v. Poland*), § 153, 2021; «*Павлов та інші проти Росії*» (*Pavlov and Others v. Russia*), 2022, § 62; «*Котов та інші проти Росії*» (*Kotov and Others v. Russia*), 2022, § 102; «*Локасія та інші проти Італії*» (*Locascia and Others v. Italy*), 2023, § 122).

99. Суд також наголошує, що не може повністю покладатися на рішення національних органів, якщо вони суперечливі або явно непослідовні; у таких ситуаціях Суд оцінює докази в їхній сукупності («*Ледяєва та інші проти Росії*» (*Ledyayeva and Others v. Russia*), 2006, § 90; «*Дубецька та інші проти України*» (*Dubetska and Others v. Ukraine*), 2011, § 107; «*Дземюк проти України*» (*Dzemyuk v. Ukraine*), 2014, § 80; «*Югхелі та інші проти Грузії*» (*Jugheli and Others v. Georgia*), 2017, § 63; «*Павлов та інші проти Росії*» (*Pavlov and Others v. Russia*), 2022, § 62; «*Котов та інші проти Росії*» (*Kotov and Others v. Russia*), 2022, § 102).

100. Для того, щоб оцінити, чи досягнуто порогу серйозності або чи існує екологічний ризик, Суд може звернути увагу не лише на порушення національних стандартів («*Капа та інші проти Польщі*» (*Kapa and Others v. Poland*), § 153, 2021; «*Котов та інші проти Росії*» (*Kotov and Others v. Russia*), 2022, § 106), а й на міжнародні стандарти забруднення (наприклад, «*Фагерскіольд проти Швеції*» (*Fågerskiöld v. Sweden*) (ухв.), 2008; «*Олуїч проти Хорватії*» (*Oluić v. Croatia*), 2010, §§ 52-62 і 65; «*Франковські та інші проти Польщі*» (*Frankowski and Others v. Poland*) (ухв.), 2011). Він також може враховувати медичні довідки, а також експертні оцінки, дослідження та звіти, в тому числі складені приватними експертами (наприклад, «*Олуїч*

проти Хорватії» (Oluić v. Croatia), 2010, §§ 52-62 і 65. Що стосується змін клімату, Суд підкреслює особливе значення доповідей, підготовлених міжурядовою групою незалежних експертів («Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, § 429).

Фактично, у багатьох випадках Суд доходив висновку, що поріг серйозності було досягнуто на основі поєднання даних із різних джерел (наприклад, «Павлов та інші проти Росії» (*Pavlov and Others v. Russia*), 2022, §§ 65-71).

101. Приклади

У справі «Лопес Остра проти Іспанії» (*López Ostra v. Spain*), 1994, § 50, що стосувалася запахів, шуму та випарів від станції з переробки відходів, Суд зазначив, що національний суд погодився, що ці неприємності погіршували якість життя тих, хто проживав поруч.

У справі «Гуерра та інші проти Італії» (*Guerra and Others v. Italy*), 1998, § 57 Суд дійшов висновку, що особи, які проживали поблизу хімічного заводу, були піддані ризику для здоров'я, на основі того, що на національному рівні завод був класифікований як об'єкт «високого ризику за критеріями Севезо», що він випускав великі кількості займистих і токсичних речовин у процесі виробництва, що на об'єкті трапилася серйозна аварія, і що звіт експертів встановив, що викиди в атмосферу часто спрямовувалися в сторону міста, де проживали заявники.

У справі «МакГінлі та Іган проти Сполученого Королівства» (*McGinley and Egan v. United Kingdom*), 1998, § 99, яка стосувалася впливу радіації на солдатів під час атмосферних випробувань ядерної зброї, Суд зауважив, що заявникам, разом з іншими військовослужбовцями, було наказано вишикуватися на відкритому повітрі спиною до вибухів і тримати очі заплющеними впродовж двадцяти секунд після вибухів. Суд лише зазначив, що вплив високого рівня радіації відомий тим, що має приховані, але серйозні та тривалі негативні наслідки для здоров'я.

У справі «Ташкін та інші проти Туреччини» (*Taşkın and Others v. Turkey*), 2004, § 112 (див. також «Очкан та інші проти Туреччини» (*Öçkan and Others v. Turkey*), 2006, § 40) стосовно дозволу на експлуатацію золотої копальні, яка використовувала процес ціанування, Суд зазначив, що, спираючись на кілька досліджень, Верховний адміністративний суд дійшов висновку, що рішення про видачу дозволу було несумісним із громадським інтересом. Суд також наголосив, що національний суд виявив, що географічне розташування копальні та геологічні особливості регіону створювали загрозу для навколишнього середовища та права на життя місцевого населення, і що заходи безпеки, які обіцяла реалізувати компанія, були недостатніми для усунення ризиків, пов'язаних із такою діяльністю. Суд також зважив на оцінку впливу на довкілля, підготовлену в рамках національного судового провадження, зазначивши, що вона встановила загрозу здоров'ю заявників, підтвердивши тим самим досить тісний зв'язок із їхнім приватним і сімейним життям.

У справі «Морено Гомес проти Іспанії» (*Moreno Gómez v. Spain*), 2004, §§ 58-59, яка стосувалася шуму від нічних клубів, Суд не визнав вирішальним той факт, що національні суди вважали, що заявник не зміг довести рівень шуму всередині її житла. Суд зазначив, що було надмірно формальним вимагати таких доказів у цій справі, оскільки міська влада вже визначила район, у якому проживала заявниця, як акустично насичену зону. Це означало, що місцеві мешканці піддавалися високим рівням шуму, які серйозно порушували їхнє спокійне життя. Факт перевищення максимальних допустимих рівнів шуму неодноразово підтверджувався співробітниками міськради. Суд дійшов висновку, що не було необхідності вимагати від особи, яка проживала в акустично насиченій зоні (у якій мешкала заявниця), надавати докази факту, про який муніципальна влада вже була офіційно поінформована. Враховуючи гучність шуму —

вночі й понад дозволені межі — і те, що він тривав декілька років, Суд встановив, що було порушено права, захищені статтею 8.

У справі *«Ворд проти Сполученого Королівства» (Ward v. United Kingdom)* (ухв.), 2004, що стосувалася шуму й забруднення, які впливали на людину, що жила в трейлері на ділянці для подорожуючих, розташованій поблизу автостради та залізниці, Суд покладався на звіти незалежних експертів з охорони навколишнього середовища, які встановили, що місце не було придатним для розташування трейлерів, особливо через рівень шуму і вміст діоксиду азоту.

У справі *«Брандуше проти Румунії» (Brândușe v. Romania)*, 2009, § 66, що стосувалася неприємних запахів, з якими стикнувся затриманий, який перебував у тюрмі поруч із міським сміттєзвалищем, Суд узяв до уваги подальші дослідження, які підтвердили дуже високий рівень забруднення повітря в околицях сміттєзвалища, що спричиняло значний дискомфорт для місцевих жителів.

У справі *«Мілева та інші проти Болгарії» (Mileva and Others v. Bulgaria)*, 2010, § 97, що стосувалася шумового забруднення і вібрацій від комп'ютерного клубу, Суд, зазначивши, що в матеріалах справи не було точних вимірювань рівня шуму всередині квартир заявників, зробив висновок, що поріг серйозності було досягнуто, виходячи з того факту, що клуб працював цілодобово впродовж чотирьох років, а його відвідувачі, яких було чимало (майже п'ятдесят комп'ютерів), створювали високий рівень шуму як усередині, так і поза приміщенням клубу. З огляду на те, що будівля була в основному житловою, ці обставини додатково підтверджували серйозність ситуації.

У справі *«Фадєєва проти Росії» (Fadeyeva v. Russia)*, 2005, §§ 80-88, де особа, яка проживала поруч зі сталеливарним заводом, скаржилася на забруднення, Суд зазначив, що впродовж тривалого періоду концентрації різних токсичних речовин у повітрі (вимірювалося поблизу житла заявниці) значно перевищували максимальні допустимі рівні відповідно до російського законодавства. Суд погодився зі спростованим припущенням, що коли рівень забруднення в певній місцевості перевищує ці ліміти, це становить потенційну загрозу для здоров'я осіб, які піддаються впливу. Суд також зазначив, що дуже сильна сукупність непрямих доказів та припущень дозволила зробити висновок, що здоров'я заявниці погіршилося внаслідок тривалого впливу промислових викидів, хоча заявниця не надала жодних медичних доказів, що чітко вказували б на зв'язок її захворювань із цим впливом. Суд додав, що навіть якщо припустити, що забруднення не спричинило вимірюваної шкоди для здоров'я, воно безсумнівно зробило заявницю більш вразливою до різних хвороб і безумовно негативно вплинуло на якість її життя вдома. Тому Суд визнав, що шкода, завдана здоров'ю та благополуччю заявниці, досягла рівня, достатнього для того, щоб підпадати під дію статті 8 (порівн. з *«Гронус проти Польщі» (Gronuś v. Poland)* (ухв.), 1999).

У справі *«Руано Моркуенде проти Іспанії» (Ruano Morcuende v. Spain)* (ухв.), 2005, що стосувалася електромагнітного випромінювання та вібрацій, які створював електричний трансформатор поруч із домом заявниці, Суд зазначив, що національні суди у своїх належно обґрунтованих та не свавільних рішеннях, в основу яких покладені експертні оцінки, дійшли висновку, що рівень забруднення в оселі заявниці залишався нижчим за значення, які вважаються шкідливими для здоров'я. Суд також зазначив, що заявниця не довела, що інтенсивність вібрацій та випромінювання у її будинку перевищила поріг серйозності.

У справі *«Фагерскіольд проти Швеції» (Fägerskiöld v. Sweden)* (ухв.), 2008, що стосувалася шуму, створюваного вітровими турбінами, Суд звернув увагу на те, що, хоча рівень шуму дещо перевищував рекомендовані показники у Швеції, вони не перевищували максимальних рівнів, рекомендованих Всесвітньою організацією охорони здоров'я.

У справі *«Татар проти Румунії» (Tătar v. Romania)*, 2009, §§ 93-97 і 107, яка стосувалася золотої копальні, що використовувала процес ціанування, Суд вивчив факт того, що жодне судове

рішення чи інший офіційний документ чітко не вказували на те, наскільки небезпечною була ця діяльність для здоров'я людей та навколишнього середовища. Суд звернув увагу на офіційні звіти, підготовлені Організацією Об'єднаних Націй, Європейським Союзом та Міністерством охорони довкілля Румунії, а також на дослідження впливу, проведені румунською владою після аварії в січні 2000 року, коли велика кількість забрудненої води з відстійного басейну вилілася в річку поблизу копальні, а потім у Дунай, спричинивши значну екологічну шкоду. Звіти показали, що впродовж певного часу після аварії різні забруднювачі (ціанід, свинець, цинк і кадмій) перевищували допустимі національні та міжнародні рівні в навколишньому середовищі, включаючи місцевість, де проживали заявники, а дослідження впливу вказували на ризик забруднення хімічними речовинами, що становлять загрозу для здоров'я людини. На підставі цього Суд дійшов висновку, що забруднення могло нанести шкоди якості життя місцевих мешканців, зокрема, вплинути на добробут заявників і позбавити їх можливості користуватися своїм житлом, що завдало б шкоди їхньому приватному та сімейному життю.

У справі *«Грінпіс Е.В. та інші проти Німеччини» (Greenpeace E.V. and Others v. Germany)* (ухв.), 2009, де мешканці, що проживали поруч із дорожніми інфраструктурами, скаржилися на забруднення від викидів дизельних автомобілів, Суд спирався на висновки національних судів, а також на експертні звіти, представлені заявниками, встановивши, що сажа й частки, здатні проникати в дихальні шляхи, могли мати серйозний негативний вплив на здоров'я, особливо в густонаселених районах з інтенсивним рухом.

У справі *«Леон та Агнешка Каня проти Польщі» (Leon and Agnieszka Kania v. Poland)*, 2009, § 102, яка стосувалася шуму та забруднення від кооперативу майстрів, що спеціалізувався на металообробці, Суд, дійшовши висновку, що поріг серйозності не було досягнуто, спирався на те, що численні перевірки на місці показали, що діяльність кооперативу не створювала незручностей і не перевищувала допустимий рівень шуму. Суд також зазначив, що кооператив згодом припинив усю свою діяльність, а заявники не надали переконливих доказів того, що вони зазнали серйозних і тривалих проблем зі здоров'ям у результаті шуму, на який вони скаржилися.

У справі *«Олуїч проти Хорватії» (Oluić v. Croatia)*, 2010, §§ 52-62 і 65, яка стосувалася нічного шуму від бару, Суд в основному покладався на серію акустичних вимірювань, проведених незалежними експертами, які показали, що національні стандарти та максимальні рівні, встановлені Всесвітньою організацією охорони здоров'я, були перевищені. Суд встановив, що, з огляду на обсяг шуму, його тривалість у нічний час і той факт, що він тривав багато років, рівень порушень досяг мінімального порогу серйозності, необхідного для застосування статті 8, що зобов'язує владу захищати заявника.

У справі *«Апанасевич проти Польщі» (Apanasewicz v. Poland)*, 2011, §§ 98-101, яка стосувалася шуму та пилу, що створювалися внаслідок діяльності бетонного заводу та руху вантажівок, Суд зазначив, що національний суд наказав припинити роботу заводу на підставі того, що вона порушувала спокійне користування майном заявниці в спосіб, який виходив за межі звичайних незручностей, спричинених сусідами. Суд зазначив, що національний суд ґрунтував своє рішення на незаконному характері будівництва, здійсненого власником заводу, тривалості порушень та їхній інтенсивності, факті близькості майна та невідповідності діяльності заводу визначеному використанню землі за відповідними планами міського розвитку. Суд також зазначив, що національний суд спирався на технічні дані, зібрані після вимірювання рівня шуму на місці, які вказували на високий рівень шуму, що перевищував національні та міжнародні стандарти. Відзначивши, що в матеріалах справи не було доказів того, як рівні шуму змінилися після остаточного рішення на національному рівні, Суд зауважив, що на місці було проведено подальші незаконні роботи та здійснено розширення діяльності.

У справі *«Марчіш та інші проти Румунії» (Marchiş and Others v. Romania)* (ухв.), 2011, де місцеві мешканці скаржилися на незручності, спричинені спиртовим заводом і резервуаром для збору

залишків спирту, розташованим у їхньому селі, Суд спирався на наступні факти, щоб зробити висновок, що ці порушення не призвели до втручання в їхні права: національні суди відхилили апеляцію заявників на тій підставі, що вони не виконали всіх умов для отримання екологічного дозволу, і компетентні органи дійшли висновку, що завод не забруднює навколишнє середовище та не порушує спокій мешканців. Аргументи, надані адміністративними та судовими органами, були переконливими та заснованими на ретельному вивченні справи, і не було жодних ознак свавілля в їхньому обґрунтуванні. Водночас заявники не змогли обґрунтувати перед національними органами свою скаргу щодо нібито екологічних порушень. Вони не надали жодних медичних чи екологічних експертних висновків або інших доказів шкоди чи шкідливих факторів, які нібито були спричинені діяльністю спиртового заводу поблизу їхніх домівок, ні під час національних проваджень, ні під час розгляду в Суді. Відтак, не було достовірно встановлено, що діяльність спиртзаводу створила екологічну небезпеку чи що забруднення, яке вона спричинила, перевищило безпечні рівні, встановлені чинними нормативними актами. Також не було підстав вважати, що запахи настільки серйозно впливали на заявників або перешкоджали їм користуватися своїми домівками та правом на приватне і сімейне життя. Завод мав дозвіл працювати лише тридцять днів на рік, двадцять чотири години на добу, і загалом функціонував лише впродовж трьох років.

У справі *«Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine)*, 2011, § 111, яка стосувалася забруднення води, повітря і ґрунту та порушень, викликаних діяльністю вугільної шахти, Суд постановив, що проживання в місцевості, де рівень забруднення значно перевищував застосовні норми безпеки, піддавало заявників серйозному ризику для здоров'я.

У справі *«Гримковська проти України» (Grimkovskaya v. Ukraine)*, 2011, §§ 59-62, що стосувалася забруднення та шуму від руху транспорту на вулиці, де проживала заявниця з родиною, Суд зазначив, що ані рівень шуму, якому вони були піддані, ані вплив цього шуму на її приватне та сімейне життя не були виміряні. Проте, зважаючи на звіт про виїзну перевірку, підготовлений органами охорони здоров'я, у якому зазначалося, що поверхня дороги біля будинку заявниці була серйозно пошкоджена, і за одну годину нею проїхало більше ста транспортних засобів, Суд визнав переконливим те, що заявниця регулярно відчувала шум та вібрацію. Суд також звернув увагу на те, що із цього звіту випливало, що понад половина перевірених транспортних засобів викидали забруднювальні речовини, зокрема, свинець та мідь, у кількостях, що перевищували чинні норми безпеки для здоров'я. Водночас у сина заявниці було діагностовано хронічне отруєння солями свинцю та міді. Суд зробив висновок, що сукупний ефект шуму, вібрації та забруднення повітря і ґрунту, спричинені автомагістраллю, суттєво обмежили заявницю в можливості користуватися своїми правами за статтею 8.

У справі *«Мартінес Мартінес і Піно Мансано проти Іспанії» (Martínez Martínez and Pino Manzano v. Spain)*, 2012, § 46, що стосувалася порушень, спричинених роботою кар'єру, Суд спирався на звіт жандармерії, підготовлений у рамках кримінального провадження, розпочатого заявниками щодо екологічних правопорушень, та на висновки цього звіту щодо дотримання національних нормативних актів.

У справі *«Фламенбаум та інші проти Франції» (Flamenbaum and Others v. France)*, 2012, § 140, що стосувалася шуму від аеропорту, Суд зазначив, що національні суди дійшли висновку, що заявники могли бути піддані високому рівню шуму, коли літаки пролітали над їхніми домами. Суд дійшов висновку, що рівень шуму, якому вони піддавалися, досяг порогу для застосування статті 8.

У справі *«Бор проти Угорщини» (Bor v. Hungary)*, 2013, § 26, що стосувалася шуму, який впливав на особу, яка проживала поблизу міської залізничної станції, Суд надав важливе значення факту, який не заперечував уряд, - національні правові норми були перевищені.

У справі *«Удовічич проти Хорватії» (Udovičić v. Croatia)*, 2014, §§ 141-149, що стосувалася шуму від бару, матеріали справи містили кілька експертних звітів, деякі з яких встановили, що норми були

дотримані, а інші — що їх було перевищено. Суд провів детальний аналіз звітів, зокрема, відзначивши, що найновіший звіт вказував на перевищення нормативів і що звукоізоляція була недостатньою. Суд також зважив на той факт, що бар працював упродовж десяти років, і поліція викликала вісімдесят сім разів, що призвело до сорока двох проваджень щодо дрібних правопорушень проти різних осіб за порушення громадського порядку.

У справі *«Плахта та інші проти Польщі» (Płachta and Others v. Poland)* (ухв.), 2014, §§ 83-84, що стосувалася шуму від військового аеропорту, Суд спирався на те, що експерти, залучені національними судами, встановили, що рівень шуму від літаків поблизу майна заявників значно перевищував максимальні допустимі рівні, і що військові навчальні польоти безумовно порушували спокій місцевих мешканців.

У справі *«Фієрою та інші проти Румунії» (Fieroiu and Others v. Romania)* (ухв.), 2017, §§ 22-23, де особи скаржилися на тимчасовий майданчик для переробки та зберігання відходів, розташований за кілька сотень метрів від їхніх осель, Суд зазначив, що їхні будинки знаходилися на відстані понад 200 метрів від цього майданчика та що жоден звіт чи інший документ не встановили наявності забруднення навколишнього середовища або впливу, шкідливого для здоров'я. Окрім того, заявники не надали жодних медичних документів, які б підтвердили вплив такого забруднення на їхнє здоров'я чи згадували будь-який ризик для здоров'я. Суд дійшов висновку, що немає підстав стверджувати, що цей майданчик вплинув на якість їхнього життя та добробут у такій мірі, щоб це становило втручання у їхнє приватне та сімейне життя і користування житлом.

У справі *«Югхелі та інші проти Грузії» (Jugheli and Others v. Georgia)*, 2017, §§ 65-72, особи, які проживали поблизу теплової електростанції, скаржилися на забруднення повітря, шум та електромагнітне випромінювання. Суд зазначив, що твердження щодо шуму та електромагнітного випромінювання не були підтвержені експертними оцінками, проведеними в рамках національних проваджень, і що національні суди відхилили вимоги заявників саме із цієї причини. Суд, відповідно, оголосив цю частину заяви явно необґрунтованою. Натомість, Суд визнав, що стаття 8 застосовна щодо забруднення повітря, відзначивши при цьому, що зазначені експертні звіти підтвердили відсутність захисної зони між станцією та будинком, де проживали заявники, а також відсутність фільтрів або іншого очисного обладнання на димарях станції, що створювало реальний ризик для мешканців. Звіти також вказували, що концентрація токсичних речовин, які викидала станція, перевищувала норму вдвічі. Суд також звернув увагу на судово-медичний звіт, складений органом, підпорядкованим Міністерству праці, охорони здоров'я та соціальних справ, який показав, що кілька заявників страждали на подібні захворювання, як-от неврастенія та астенічний синдром, які могли бути спричинені «тривалим і комбінованим впливом шкідливих факторів». Суд постановив, що навіть за умови, що забруднення не спричинило жодної кількісно вимірюваної шкоди їхньому здоров'ю, воно неминуче зробило заявників більш уразливими до різних захворювань і, без сумніву, негативно вплинуло на якість їхнього життя вдома.

У справі *«Каланча та інші проти Республіки Молдова» (Calancea and Others v. Republic of Moldova)* (ухв.), 2018, §§ 29-33 (див. також *«Мастеліца та інші проти Сербії» (Mastelica and Others v. Serbia)* (ухв.), 2020, §§ 47-50), де особи, які проживали поблизу високовольтної лінії електропередач, скаржилися на ризики, яким вони піддавалися через близькість до цієї лінії, Суд узяв до уваги той факт, що сила електричного поля, виміряна на території заявників, була значно нижчою за межу, рекомендовану Всесвітньою організацією охорони здоров'я. Що стосується магнітного поля, Суд зазначив, що в матеріалах справи не було жодних даних щодо вимірювання його сили. До того ж, Суд зазначив, що захворювання, про які повідомили деякі із заявників, були діагностовані до завершення будівельних робіт на їхніх будинках, тому не було причинно-наслідкового зв'язку між цими захворюваннями та високовольтною лінією.

У справі *«Кожул та інші проти Боснії і Герцеговини» (Kožul and Others v. Bosnia and Herzegovina)*, 2019, §§ 35-38, де особи, які проживали поруч із промисловим заводом, щодо якого був виданий наказ про знесення через незаконне будівництво, скаржилися на шум та пил від заводу, Суд постановив, що поріг серйозності не було досягнуто, оскільки експертний

звіт, поданий урядом, показав, що відповідні національні норми були дотримані. Суд відзначив, що заявники оскаржували результати цього звіту, але не надали жодних доказів того, що рівень шуму та якість повітря у їхніх будинках справді перевищували норми, встановлені як національним законодавством, так і міжнародними екологічними стандартами, або що ці показники перевищували небезпеку, властиву життю в сучасному місті.

У справі *«Євгеній Дмитрієв проти Росії» (Yevgeniy Dmitriyev v. Russia)*, 2020, §§ 33-34, що стосувалася шуму та інших порушень із боку поліцейської дільниці, розташованої в житловому будинку, Суд зазначив, що заявник не надав жодних прямих доказів того, що рівень шуму в його квартирі перевищував допустимі норми або що проводилися відповідні вимірювання. Проте Суд постановив, що поріг серйозності було досягнуто, спираючись на звіт про перевірку, складений державною установою із захисту прав споживачів, і на факти, які національний суд встановив: право заявника на спокійний відпочинок було порушено; влада визнала незаконне розміщення поліцейської дільниці в житловому будинку; ситуація тривала впродовж тринадцяти років.

У справі *«Капа та інші проти Польщі» (Kapa and Others v. Poland)*, 2021, § 155, що стосувалася шумового забруднення від дорожнього руху, Суд зазначив, що національні суди визнали порушення права місцевих мешканців на здоров'я та спокійне користування їхніми оселями через те, що рівень шуму перевищував допустимі національні норми. Суд постановив, що, враховуючи обставини справи, інтенсивність, тривалість та фізичні і психічні наслідки, шкідливий вплив забруднення (шуму, вібрацій та вихлопних газів) на заявників досяг необхідного порогу для застосування статті 8.

У справі *«Соляник проти Росії» (Solyanik v. Russia)*, 2022, §§ 42-45, заявник скаржився, що кладовище біля його майна забруднило ґрунт на його землі та криницю, яка постачала питну воду, і що це порушило його право на повагу до приватного життя та житла. Суд, дійшовши висновку, що втручання у права заявника в цій справі досягло ступеня серйозності, достатнього для того, щоб викликати застосування статті 8, врахував експертні звіти та факт того, що поступове розширення кладовища призвело до того, що будинок заявника опинився в межах «санітарної захисної зони», яка мала бути створена навколо кладовища відповідно до національних санітарних норм.

У справі *«Тібо проти Франції» (Thibaut v. France)* (ухв.), 2022, §§ 40-48, заявники скаржилися на те, що плановане встановлення лінії надвисокої напруги становитиме загрозу для здоров'я людей, які проживають поблизу неї, включно з ними, і впливатиме на їхнє користування будинком. Суд вважав, що заявники не довели, що встановлення лінії створить для них екологічну небезпеку, яка безпосередньо та серйозно вплине на їхню здатність користуватися своїм правом на приватне і сімейне життя або правом на житло. Суд зазначив, що заявники переважно стверджували, що вплив електромагнітних полів, створюваних лініями надвисокої напруги, підвищує ризик виникнення лейкемії в дітей. Суд визнав висновок національного суду, що стан наукових знань був таким, що ризик вважався достатньо ймовірним для застосування принципу обережності, і підтвердив своє власне спостереження з справи *«Каланча та інші проти Республіки Молдова» (Calancea and Others v. Republic of Moldova)* (ухв.), 2018, § 19. Так, відповідно до рекомендацій Міжнародної комісії з захисту від неіонізуючого випромінювання, епідеміологічні дослідження показали, що щоденний вплив низько-інтенсивних магнітних полів пов'язаний із підвищеним ризиком виникнення лейкемії у дітей. Міжнародне агентство з вивчення раку класифікувало такі поля як, ймовірно, канцерогенні для людей, хоча причинно-наслідковий зв'язок між магнітними полями та дитячою лейкемією або іншими тривалими ефектами не було встановлено. Суд зауважив, що заявники були дорослими, що вони не зазначили, чи є у їхньому домогосподарстві діти, і що їхній будинок не розташований безпосередньо поруч із запланованим маршрутом лінії, а на відстані трохи більше ніж 115 метрів. Суд також зазначив, що заявники не надали жодних доказів того, що реалізація проєкту піддасть їх впливу електромагнітного поля, яке перевищує

національні або міжнародні стандарти. Суд зауважив також загалом, що заявники не обґрунтували свої твердження щодо ризику, якому вони особисто могли б бути піддані.

в. Доказування причинно-наслідкового зв'язку між захворюванням і джерелом забруднення або порушень – можливість застосування ймовірнісного підходу

102. Коли заявники стверджують, що забруднення або порушення негативно вплинули на їхнє здоров'я, медичні сертифікати або звіти повинні бути надані як докази їхнього захворювання і причинно-наслідкового зв'язку між останнім і оскарженим забрудненням або порушенням (приклади: *«Фагерскіюльд проти Швеції» (Fägerskiöld v. Sweden)* (ухв.), 2008; *«Куенка Заросо проти Іспанії» (Cuenca Zaroso v. Spain)*, 2018, § 47). Проте в справі *«Котов та інші проти Росії» (Kotov and Others v. Russia)*, 2022, § 107, яка стосувалася забруднення від сміттєзвалища, Суд постановив, що, хоча через відсутність медичних доказів не можна стверджувати, що оскаржене забруднення обов'язково завдало шкоди здоров'ю заявника, усе ж можна встановити, враховуючи офіційні звіти та наявні докази, що життя в зоні, яка характеризувалася забрудненням, що значно перевищувало застосовні стандарти безпеки, зробило заявника більш вразливим до різних хвороб.

103. Той факт, що патологія виникла до впливу забруднення або порушень, може завадити встановленню причинно-наслідкового зв'язку між ними (*«Каланча та інші проти Республіки Молдова» (Calancea and Others v. Republic of Moldova)* (ухв.), 2018, § 31).

104. У справі *«Татар проти Румунії» (Tătar v. Romania)*, 2009, §§ 102-106, Суд зазначив, що не можна виключити можливість застосування «ймовірнісного підходу». Один із заявників у цій справі стверджував, що його астма загострилася через вплив ціаніду натрію, що використовувався під час роботи шахти. Суд звернув увагу на те, що наявність цього захворювання в заявника було підтверджено медичними довідками, що ціанід натрію є безсумнівно токсичною речовиною, яка за певних умов може становити загрозу для здоров'я людини, і що після екологічної аварії в січні 2000 року було виявлено високий рівень забруднення в безпосередній близькості до будинку заявників. Однак, спираючись на наукові дослідження, надані в справі, Суд зазначив, що ніхто не знав, яка концентрація ціаніду натрію необхідна для загострення респіраторних захворювань, таких як астма. Суд додав, що «за відсутності відповідних доказів, [Суд] міг би застосувати ймовірнісний підхід, оскільки загальною ознакою багатьох сучасних патологій є те, що вони мають безліч різних причин. Це можливо у випадку наукової невизначеності, підкріпленої адекватною та переконливою статистикою». Враховуючи, що в цій справі таких доказів не було, Суд дійшов висновку, що заявники не змогли довести існування належним чином встановленого причинно-наслідкового зв'язку між впливом на них ціаніду натрію та загостренням астми в одного із заявників.

5. Інші фактори, що мають значення

105. У справі *«Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine)*, 2011, § 108, Суд зазначив, що для того, щоб визначити, чи може держава нести відповідальність за статтю 8 Конвенції, також потрібно з'ясувати:

- чи була ситуація наслідком раптових і несподіваних подій або ж тривала довгий час і була відомою державним органам;
- чи була держава, або мала бути, обізнана про те, що небезпека забруднення або шкідливі фактори впливають на приватне життя заявника;
- якою мірою заявник сприяв створенню цієї ситуації для себе й чи був здатний виправити її без непомірних витрат.

106. Таким чином, у зазначеній справі, яка стосувалася забруднення води, повітря і ґрунту та порушень, викликаних діяльністю шахти, вугільної обробної фабрики та териконами, що

впливали на місцевих мешканців, Суд, щоб дійти висновку, що екологічні порушення, на які скаржилися заявники, досягли порогу серйозності, необхідного для того, щоб скарга підпадала під сферу дії статті 8, взяв до уваги наступне:

- існування ризику для здоров'я заявників було виведено з того факту, що вони проживали в районі, де рівень забруднення значно перевищував встановлені норми безпеки;
- що стосується якості життя заявників, у справі були представлені фотографії забрудненої води та описи їхнього повсякденного життя;
- у матеріалах справи були докази того, що діяльність шахти впродовж багатьох років, принаймні частково, сприяла оскарженим екологічним проблемам;
- національне законодавство передбачало, що житлові будинки не можуть розташовуватися в буферних зонах шахт, визначало терикони як *a priori* екологічно небезпечні та оцінювало «безпечну відстань» від будинку до терикону, який перевищує 50 метрів у висоту, у 500 метрів, тоді як будинки заявників розташовувалися на меншій відстані від зазначених териконів;
- вимірювання забруднювальних речовин у безпосередній близькості до оскаржуваних інфраструктур показали, що норми були перевищені;
- той факт, що влада кілька разів розглядала можливість переселення заявників, і що національний суд підтвердив необхідність переселити деяких із них.

Суд дійшов висновку, що впродовж понад дванадцяти років із моменту набуття чинності Конвенції щодо України заявники постійно проживали в районі, де, відповідно до національного законодавства та вимірювань, проведених на місці, проживання було небезпечним через забруднення повітря та води, а також просідання ґрунту, спричинене діяльністю двох державних промислових підприємств. Суд далі розглянув, чи був достатній зв'язок між забрудненням і державою, щоб порушити питання про відповідальність останньої за статтею 8, і вивів це з таких фактів:

- держава, як власник, мала бути обізнана і фактично була обізнана про екологічні наслідки роботи шахти та вугільної переробної фабрики;
- заявники не мали реальної надії на переселення;
- заявники оселилися у своїх будинках до початку роботи оскаржуваних об'єктів.

107. У справі *«Югхелі та інші проти Грузії» (Jugheli and Others v. Georgia)*, 2017, § 72, яка стосувалася забруднення повітря, що впливало на місцевих мешканців поблизу теплової електростанції, Суд зазначив, що, на відміну від справи *«Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine)*, 2011, заявники переїхали у свій багатоквартирний будинок тоді, коли електростанція вже працювала. Проте Суд врахував, що на той час вони не мали змоги зробити обґрунтований вибір або навіть відмовитися від житла, яке пропонувала держава в радянські часи. Суд дійшов висновку, що під час розгляду питання про застосування статті 8 не можна стверджувати, що заявники самі створили ситуацію, на яку скаржаться, або що вони певним чином відповідальні за неї.

108. У справі *«Поделеан проти Румунії» (Podolean v. Romania)* (ухв.), 2019, де особа, що проживала в будинку, скаржилася на шум, спричинений роботою сусіднього вапнякового та цементного заводу, Суд вважав, що рішення заявника жити в цьому будинку, незважаючи на те, що йому було відомо про порушення спокою, стало причиною ситуації, на яку він скаржився. Цей факт змусив Суд поставити під сумнів застосування статті 8, хоча з матеріалів справи стало відомо, що заявник піддавався шуму, який перевищував норми, встановлені національним законодавством.

Б. Обов'язки держав і нагляд Суду

1. Негативні та позитивні обов'язки

109. Стаття 8 може застосовуватися в справах, пов'язаних з екологічними питаннями, незалежно від того, чи було забруднення безпосередньо спричинене державою, або ж відповідальність держави виникає внаслідок неналежного регулювання приватної індустрії або приватного сектора («*Хаттон та інші проти Сполученого Королівства*» (*Hatton and Others v. United Kingdom*) [ВП], 2003, §§ 98 and 119; «*Фадєєва проти Росії*» (*Fadeyeva v. Russia*), 2005, § 89; «*Борисевич проти Польщі*» (*Borysiewicz v. Poland*), 2008, § 50; «*Валкуська проти Польщі*» (*Wałkuska v. Poland*) (ухв.), 2008; «*Татар проти Румунії*» (*Tătar v. Romania*), 2009, § 87; «*Джакомеллі проти Італії*» (*Giacomelli v. Italy*), 2006, § 78; «*Леон та Агнешка Каня проти Польщі*» (*Leon and Agnieszka Kania v. Poland*), 2009, § 99; «*Франковські та інші проти Польщі*» (*Frankowski and Others v. Poland*) (ухв.), 2011; «*Замміт Маемпель проти Мальти*» (*Zammit Maempel v. Malta*), 2011, § 61; «*Фламенбаум та інші проти Франції*» (*Flamenbaum and Others v. France*), 2012, § 134); «*Толіч та інші проти Хорватії*» (*Tolić and Others v. Croatia*) (ухв.), 2019, § 91).

Якщо порушення у вигляді шуму або інших шкідливих факторів виходять за межі звичайних труднощів життя із сусідами, вони можуть впливати на мирне користування житлом, незалежно від того, чи викликані вони приватними особами, бізнесом чи державними установами («*Капа та інші проти Польщі*» (*Kapa and Others v. Poland*), § 151, 2021).

110. Чи аналізується справа з погляду позитивного обов'язку держави вживати розумних і відповідних заходів для забезпечення прав заявників за пунктом 1 статті 8, чи з погляду втручання з боку державного органу, яке має бути виправданим відповідно до пункту 2, застосовні принципи в обох випадках загалом подібні. В обох контекстах необхідно враховувати справедливий баланс, який має бути дотриманий між конкуруючими інтересами особи та суспільства в цілому; і в обох контекстах держава користується певною свободою розсуду у визначенні заходів, які мають бути вжиті для забезпечення виконання Конвенції («*Пауелл і Рейнер проти Сполученого Королівства*» (*Powell and Rayner v. United Kingdom*), 1990, § 41; «*Лопес Остра проти Іспанії*» (*López Ostra v. Spain*), 1994, § 51; «*Хаттон та інші проти Сполученого Королівства*» (*Hatton and Others v. United Kingdom*) [ВП], 2003, § 98; «*Ск'явілла проти Італії*» (*Sciavilla v. Italy*) (ухв.), 2000; «*Апанасевич проти Польщі*» (*Apanasewicz v. Poland*), 2011; «*Морено Гомес проти Іспанії*» (*Moreno Gómez v. Spain*), 2004, § 55; «*Фадєєва проти Росії*» (*Fadeyeva v. Russia*), 2005, § 94; «*Джакомеллі проти Італії*» (*Giacomelli v. Italy*), 2006, § 78; «*Валкуська проти Польщі*» (*Wałkuska v. Poland*) (ухв.), 2008; «*Олуїч проти Хорватії*» (*Oluić v. Croatia*), 2010, § 46; «*Замміт Маемпель проти Мальти*» (*Zammit Maempel v. Malta*), 2011, § 61; «*Фламенбаум та інші проти Франції*» (*Flamenbaum and Others v. France*), 2012, § 134; «*Greenpeace E.V. та інші проти Німеччини*» (*Greenpeace E.V. and Others v. Germany*) (ухв.), 2009; «*Бор проти Угорщини*» (*Bor v. Hungary*), 2013, § 24; «*Удовічич проти Хорватії*» (*Udovičić v. Croatia*), 2014, § 138; «*Югхелі та інші проти Грузії*» (*Jugheli and Others v. Georgia*), 2017, §§ 64 і 73; «*Кожул та інші проти Боснії і Герцеговини*» (*Kožul and Others v. Bosnia and Herzegovina*), 2019, § 33; «*Корделла та інші проти Італії*» (*Cordella and Others v. Italy*), 2019, § 158); «*Толіч та інші проти Хорватії*» (*Tolić and Others v. Croatia*) (ухв.), 2019, § 92; «*Павлов та інші проти Росії*» (*Pavlov and Others v. Russia*), 2022, § 75; «*Локасія та інші проти Італії*» (*Locascia and Others v. Italy*), 2023, § 123).

До того ж, навіть щодо позитивних обов'язків, що впливають із першого пункту статті 8, у разі досягнення необхідного балансу, цілі, зазначені в другому пункті, можуть мати певне значення («*Пауелл і Рейнер проти Сполученого Королівства*» (*Powell and Rayner v. United Kingdom*), 1990, § 41; «*Лопес Остра проти Іспанії*» (*López Ostra v. Spain*), 1994, § 51; «*Хаттон та інші проти Сполученого Королівства*» (*Hatton and Others v. United Kingdom*) [ВП], 2003, § 98;

«*Морено Гомес проти Іспанії*» (*Moreno Gómez v. Spain*), 2004, § 55; «*Гайда проти Німеччини*» (*Gaida v. Germany*) (ухв.), 2007; «*Джакомеллі проти Італії*» (*Giacomelli v. Italy*), 2006, § 78; «*Валкуська проти Польщі*» (*Wałkuska v. Poland*) (ухв.), 2008; «*Greenpeace E.V. та інші проти Німеччини*» (*Greenpeace E.V. and Others v. Germany*) (ухв.), 2009; «*Олуїч проти Хорватії*» (*Oluić v. Croatia*), 2010, § 46; «*Апанасевич проти Польщі*» (*Apanasewicz v. Poland*), 2011; «*Замміт Маемпель проти Мальти*» (*Zammit Maempel v. Malta*), 2011, § 61; «*Мартінес та Піно Мансано проти Іспанії*» (*Martínez and Pino Manzano v. Spain*), 2012, § 43; «*Фламенбаум та інші проти Франції*» (*Flamenbaum and Others v. France*), 2012, § 134; «*Бор проти Угорщини*» (*Bor v. Hungary*), 2013, § 24; «*Удовічич проти Хорватії*» (*Udovičić v. Croatia*), 2014, § 138; «*Павлов та інші проти Росії*» (*Pavlov and Others v. Russia*), 2022, § 75).

Так, у справі «*Замміт Маемпель проти Мальти*» (*Zammit Maempel v. Malta*), 2011, що стосувалася шуму від феєрверків під час двох окремих тижнів щороку в рамках місцевих святкувань, Суд узяв до уваги той факт, що ці заходи приваблювали туристів, тим самим генеруючи дохід, і були частиною мальтійської культурної та релігійної спадщини. Відзначаючи зв'язок із деякими легітимними цілями, зазначеними в пункті 2 статті 8 — економічне благополуччя країни та захист прав і свобод інших осіб — Суд визнав, що було виправдано для держави врахувати ці інтереси під час формування нормативної бази, що застосовувалася до культури феєрверків.

111. Оскільки головне питання полягає в тому, чи було дотримано справедливого балансу між інтересами осіб, які постраждали від забруднення або порушень, та конкуруючими інтересами суспільства в цілому, Суд іноді утримується від уточнення, чи має певна справа розглядатися з погляду негативного обов'язку держави не втручатися в здійснення прав, гарантованих статтею 8, або позитивного обов'язку - регулювати приватну індустрію таким чином, щоб забезпечити повагу до цих прав («*Пауелл і Рейнер проти Сполученого Королівства*» (*Powell and Rayner v. United Kingdom*), 1990; «*Лопес Остра проти Іспанії*» (*López Ostra v. Spain*), 1994; «*Хаттон та інші проти Сполученого Королівства*» (*Hatton and Others v. United Kingdom*) [ВП], 2003, § 119; «*Гайда проти Німеччини*» (*Gaida v. Germany*) (ухв.), 2007; «*Дубецька та інші проти України*» (*Dubetska and Others v. Ukraine*), 2011; «*Замміт Маемпель проти Мальти*» (*Zammit Maempel v. Malta*), 2011, § 63).

У більшості із цих справ Суд застосовував той самий тип перевірки, що й в контексті позитивних обов'язків, зазвичай намагаючись з'ясувати, чи було дотримано вищезгаданого справедливого балансу («*Пауелл і Рейнер проти Сполученого Королівства*» (*Powell and Rayner v. United Kingdom*), 1990; «*Лопес Остра проти Іспанії*» (*López Ostra v. Spain*), 1994; «*Хаттон та інші проти Сполученого Королівства*» (*Hatton and Others v. United Kingdom*) [ВП], 2003; «*Дубецька та інші проти України*» (*Dubetska and Others v. Ukraine*), 2011; «*Замміт Маемпель проти Мальти*» (*Zammit Maempel v. Malta*), 2011; «*Євгеній Дмитрієв проти Росії*» (*Yevgeniy Dmitriyev v. Russia*), 2020).

Проте Суд також мав нагоду провести тип перевірки, подібний до того, який він використовує в контексті негативних обов'язків, заздалегідь встановивши наявність правової підстави та легітимної мети. Такий підхід він застосував у справі «*Гайда проти Німеччини*» (*Gaida v. Germany*) (ухв.), 2007, що стосувалася випромінювання від базової станції мобільного зв'язку, встановленої оператором телефонного зв'язку, головним акціонером якого була держава. Суд перевіряв: чи було дозволено будівництво цієї інфраструктури на законній основі; чи дозвіл був виданий для досягнення легітимної мети — економічного добробуту країни та інтересу громадськості у використанні технологій мобільного зв'язку; чи дотрималися органи влади справедливого балансу між громадським інтересом і інтересом заявника — бути захищеним від потенційно шкідливого випромінювання.

112. Суд іноді застосовував тест негативних обов'язків для перевірки позитивного обов'язку — забезпечити повагу до прав, закріплених у статті 8 («*Фадеева проти Росії*» (*Fadeyeva v. Russia*),

2005). Крім того, він часом виявляв втручання та вирішував розглядати це в контексті другого пункту статті 8, а потім викладав свої міркування у контексті позитивних обов'язків (*«Євгеній Дмитрієв проти Росії» (Yevgeniy Dmitriyev v. Russia)*, 2020, §§ 53-57).

113. Суд зазначив, що, хоча охорона навколишнього середовища має враховуватися державами під час реалізації їхньої свободи розсуду, а Суд повинен перевіряти використання цієї свободи, було б недоречним, якби Суд застосував спеціальний підхід у цьому питанні, спираючись на особливий статус захисту прав людини у сфері охорони навколишнього середовища (*«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. United Kingdom)* [ВП], 2003, § 122; *«Ешворт та інші проти Сполученого Королівства» (Ashworth and Others v. United Kingdom)* (ухв.), 2004).

114. Суд також постановив, що в справах, які порушують екологічні питання, державі слід надати широкую свободу розсуду (*«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. United Kingdom)* [ВП], 2003, § 100; *«Ташкін та інші проти Туреччини» (Taşkın and Others v. Turkey)*, 2004, § 116; *«Лугінбюль проти Швейцарії» (Luginbühl v. Switzerland)* (ухв.), 2006; *«Джакомеллі проти Італії» (Giacomelli v. Italy)*, 2006, § 80; *«Гайда проти Німеччини» (Gaida v. Germany)* (ухв.), 2007; *«Валкуська проти Польщі» (Wałkuska v. Poland)* (ухв.), 2008; *«Франковські та інші проти Польщі» (Frankowski and Others v. Poland)* (ухв.), 2011; *«Гарді та Мейл проти Сполученого Королівства» (Hardy and Maile v. United Kingdom)*, 2012, § 218; *«Фламенбаум та інші проти Франції» (Flamenbaum and Others v. France)*, 2012, § 136; *«Плахта та інші проти Польщі» (Płachta and Others v. Poland)* (ухв.), 2014, § 79).

2. Нагляд Суду

115. У справах, що стосуються рішень держави, які впливають на екологічні питання, Суд може проводити перевірку двох аспектів. По-перше, Суд може оцінити матеріальні підстави рішення уряду, щоб переконатися, що воно відповідає статті 8. По-друге, Суд може перевірити процес ухвалення рішень, щоб упевнитися, що інтереси особи були належно враховані. Це застосовується як у випадках перевірки рішень або заходів, вжитих органами влади для захисту прав, гарантованих статтею 8, так і у випадках втручання державного органу в здійснення цих прав (*«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. United Kingdom)* [ВП], 2003, § 99; *«Ташкін та інші проти Туреччини» (Taşkın and Others v. Turkey)*, 2004, § 115; *«Очкан та інші проти Туреччини» (Öçkan and Others v. Turkey)*, 2006, § 41; *«Гайда проти Німеччини» (Gaida v. Germany)* (ухв.), 2007; *«Джакомеллі проти Італії» (Giacomelli v. Italy)*, 2006, § 79; *«Валкуська проти Польщі» (Wałkuska v. Poland)* (ухв.), 2008, 2012, § 217; *«Брандуше проти Румунії» (Brândușe v. Romania)*, 2009, § 62; *«Фламенбаум та інші проти Франції» (Flamenbaum and Others v. France)*, 2012, § 135; *«Удовічич проти Хорватії» (Udovičić v. Croatia)*, 2014, § 150).

а. Загальні міркування

і. Матеріальний аспект

α. Негативні зобов'язання: втручання державних органів

116. Приклади втручання державних органів:

- *«Маатсчап Смітс та інші проти Нідерландів» (Maatschap Smits and Others v. Netherlands)* (ухв.), 2001 : запланована державна залізнична лінія;
- *«Руано Моркуенде проти Іспанії» (Ruano Morcuende v. Spain)* (ухв.), 2005: встановлення муніципалітетом електричного трансформатора, що випромінював електромагнітні поля та вібрації;

- У справі *«Фламенбаум та інші проти Франції» (Flamenbaum and Others v. France)*, 2012, § 141, розглядався вплив шуму від розширення злітно-посадкової смуги, що належала, разом з її інфраструктурою, державному органу; смуга реконструювалася, управлялася та обслуговувалася державними органами; рішення щодо розширення злітно-посадкової смуги приймалося органами влади;
- У справі *«Дземюк проти України» (Dzemyuk v. Ukraine)*, 2014, § 90, порушувалось питання будівництва муніципального кладовища біля приватного будинку, що створювало ризик екологічного забруднення, зокрема, забруднення питної води (див. також *«Соляник проти Росії» (Solyanik v. Russia)*, 2022, § 50);
- У справі *«Плахта та інші проти Польщі» (Płachta and Others v. Poland)* (ухв.), 2014, § 85 заявники скаржилися на шум від військового аеропорту;
- У справі *«Євгеній Дмитрієв проти Росії» (Yevgeniy Dmitriyev v. Russia)*, 2020, § 53, розглядалися скарги на шум та інші порушення, спричинені роботою поліцейської дільниці, розташованої в житловому будинку.

117. Як і в усіх справах, що підпадають під дію пункту 2 статті 8, Суд перевіряє, чи відповідало втручання закону, переслідувало законну мету й чи було необхідним у демократичному суспільстві (*«Фламенбаум та інші проти Франції» (Flamenbaum and Others v. France)*, 2012, § 142; *«Плахта та інші проти Польщі» (Płachta and Others v. Poland)* (ухв.), 2014, § 85).

• Втручання, передбачене законом

118. Суд надає велику вагу висновкам національних судів у цьому питанні (*«Фламенбаум та інші проти Франції» (Flamenbaum and Others v. France)*, 2012, § 144).

У справі *«Дземюк проти України» (Dzemyuk v. Ukraine)*, 2014, §§ 91-92 (див. також *«Соляник проти Росії» (Solyanik v. Russia)*, 2022, §§ 51-54), що стосувалася будівництва муніципального кладовища біля будинку заявника, яке створювало ризик забруднення, зокрема питної води, Суд визнав порушення статті 8, оскільки кладовище було збудоване та використовувалося незаконно, що неодноразово підтверджувалося національними судами та визнано урядом. Отже, втручання не було передбачене законом.

• Законна мета

119. У справах про шум від цивільних аеропортів Суд зазвичай посилається на «економічне благополуччя країни», що є законною метою згідно зі статтею 8, навіть якщо економічний інтерес є головним чином місцевим (*«Фламенбаум та інші проти Франції» (Flamenbaum and Others v. France)*, 2012, §§ 147-149; див. також *«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. United Kingdom)* [ВП], 2003, § 121, хоча Суд не проводив явної оцінки цієї справи в контексті негативних зобов'язань).

Див. також справу *«Маатчап Смітс та інші проти Нідерландів» (Maatschap Smits and Others v. Netherlands)* (ухв.), 2001, яка стосувалася запланованої державної залізничної лінії.

120. У справі *«Руано Моркуенде проти Іспанії» (Ruano Morcuende v. Spain)* (ухв.), 2005, що стосувалася електромагнітного випромінювання та вібрацій від трансформатора, Суд зазначив, що встановлення трансформатора мало на меті покращення якості життя громади та її економічного й соціального благополуччя шляхом забезпечення електропостачання в районі.

121. У справі *«Плахта та інші проти Польщі» (Płachta and Others v. Poland)* (ухв.), 2014, § 87, де розглядалася проблема шуму від військового аеропорту, Суд визнав, що захист національної безпеки був легітимною метою.

- **Необхідність втручання**

122. Зважаючи на широку свободу розсуду, надану державам у справах, пов'язаних із охороною навколишнього середовища, головним чином саме національні органи влади мають оцінювати «необхідність» втручання (*«Маатчап Смітс та інші проти Нідерландів» (Maatschap Smits and Others v. Netherlands)* (ухв.), 2001; *«Джакомеллі проти Італії» (Giacomelli v. Italy)*, 2006, § 80; *«Гарді та Мейл проти Сполученого Королівства» (Hardy and Maile v. United Kingdom)*, 2012, § 218), як щодо правової бази, так і щодо конкретних заходів її імплементації (*«Маатчап Смітс та інші проти Нідерландів» (Maatschap Smits and Others v. Netherlands)* (ухв.), 2001).

123. Однак, Суд залишає за собою можливість зробити висновок про явну помилку в оцінці національними органами влади (*«Маатчап Смітс та інші проти Нідерландів» (Maatschap Smits and Others v. Netherlands)* (ухв.), 2001).

124. Суд зобов'язаний оцінити, чи було втручання пропорційним законній меті, і, зокрема, чи було досягнуто справедливого балансу між конкуруючими інтересами, з огляду на широку свободу розсуду держави в екологічній сфері (*«Фламенбаум та інші проти Франції» (Flamenbaum and Others v. France)*, 2012, § 150).

Водночас Суд має враховувати всі заходи, вжиті органами влади для обмеження забруднення та порушень (*«Фламенбаум та інші проти Франції» (Flamenbaum and Others v. France)*, 2012, § 153).

У деяких випадках Суд визнає, що органи влади мають обмежений вибір заходів для задоволення «нагальної соціальної потреби» при вирішенні можливих негативних наслідків втручання в приватне життя громадян (*«Руано Моркуенде проти Іспанії» (Ruano Morcuende v. Spain)* (ухв.), 2005).

125. Приклади:

У справі *«Фламенбаум та інші проти Франції» (Flamenbaum and Others v. France)*, 2012, §§ 150-154, що стосувалася розширення основної злітно-посадкової смуги аеропорту, Суд встановив, що в матеріалах справи немає нічого, що свідчило б про те, що розширення смуги призвело до значного збільшення авіатрафіку, як стверджували заявники. Суд також проаналізував заходи, вжиті органами влади для обмеження шумових порушень: смугу було продовжено до 2 550 метрів замість запланованих 2 750 метрів; найбільш шумним літакам було заборонено літати в повітряному просторі Франції; аеропорт більше не приймав польоти на планерах або військові тренувальні польоти; цивільні тренувальні польоти були обмежені; дозволено було небагато нічних польотів; а висота та траєкторія літаків під час зльоту та посадки були змінені для всіх аеропортів із метою зменшення шумового впливу. Суд дійшов висновку, що органи влади досягли справедливого балансу між конкуруючими інтересами в справі.

У справі *«Плахта та інші проти Польщі» (Płachta and Others v. Poland)* (ухв.), 2014, §§ 88-94, Суд визнав, що акустичні порушення, на які скаржилися особи, що проживали поблизу військового аеропорту, не були непропорційними законній меті функціонування цього об'єкта. Суд зазначив, що деякі заявники отримали компенсацію за роботи зі звукоізоляції, які вони виконали, і що заявники не змогли довести, що порушення були настільки інтенсивними та частими, щоб вважатися нестерпними та винятковими, порівняно з багатьма іншими людьми, які живуть поблизу аеропортів. Національні суди встановили: заявники не були змушені змінювати призначення свого майна; вони не змогли довести, що рівень шуму зробив їхнє майно непридатним для продажу або непридатним для використання чи вартість майна була суттєво знижена, або заявники не могли б переїхати, якби побажали, без значних фінансових втрат.

β. Позитивні зобов'язання: захисні заходи**• Загальні положення**

126. Держави мають вживати «необхідних заходів» (*«Лопес Остра проти Іспанії» (López Ostra v. Spain)*, 1994, § 55; *«Гуерра та інші проти Італії» (Guerra and Others v. Italy)*, 1998, § 58; *«Скьявілла проти Італії» (Sciavilla v. Italy)* (ухв.), 2000) або, інакше кажучи, «усіх необхідних заходів» (*«Лугінбюль проти Швейцарії» (Luginbühl v. Switzerland)* (ухв.), 2006; *«Корделла та інші проти Італії» (Cordella and Others v. Italy)*, 2019, § 173) або «розумних та відповідних заходів» (*«Фадєєва проти Росії» (Fadeyeva v. Russia)*, 2005, § 89; *«Ді Сарно та інші проти Італії» (Di Sarno and Others v. Italy)*, 2012, § 110; *«Павлов та інші проти Росії» (Pavlov and Others v. Russia)*, 2022, § 77; *«Котов та інші проти Росії» (Kotov and Others v. Russia)*, 2022, § 123) для захисту прав, гарантованих статтею 8. Ці позитивні зобов'язання можуть передбачати, що органи влади вживають заходів для захисту цих прав навіть у сфері взаємовідносин між приватними особами *«Скьявілла проти Італії» (Sciavilla v. Italy)* (ухв.), 2000; *«Ботті проти Італії» (Botti v. Italy)* (ухв.), 2004; *«Деес проти Угорщини» (Deés v. Hungary)*, 2010, § 21).

127. Отже, відповідальність держави може настати навіть тоді, коли забруднення або екологічні порушення чи ризик, на які скаржаться, є наслідком дій приватних осіб (*«Ешворт та інші проти Сполученого Королівства» (Ashworth and Others v. United Kingdom)* (ухв.), 2004), особливо у випадку, якщо держава не забезпечила належне регулювання приватної промисловості (*«Фадєєва проти Росії» (Fadeyeva v. Russia)*, 2005, § 89).

128. Держава не може посилається на той факт, що компетентні органи передали управління публічною послугою, яка стала джерелом забруднення або порушень, приватній компанії (*«Ді Сарно та інші проти Італії» (Di Sarno and Others v. Italy)*, 2012, § 110; *«Котов та інші проти Росії» (Kotov and Others v. Russia)*, 2022, § 123).

129. Недостатність заходів, вжитих компетентними органами для захисту прав осіб, які зазнають впливу забруднення, інших порушень або ризику для здоров'я, може сама по собі призвести до порушення статті 8 (*«Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine)*, 2011, §§ 154-156).

У справі *«Лопес Остра проти Іспанії» (López Ostra v. Spain)*, 1994, § 56, яка стосувалася неприємних запахів, шуму та випарів із заводу з переробки відходів, Суд зазначив, що влада не лише не вжила заходів для захисту права заявниці на повагу до її дому та її приватного й сімейного життя, але й чинила опір судовим рішенням, які вимагали таких заходів. Суд дійшов висновку, що, незважаючи на дискреційні повноваження, надані державам-відповідачам, у цій справі держава не досягла справедливого балансу між інтересами економічного добробуту міста – наявністю заводу з переробки відходів – і правом заявниці на ефективне використання її дому та права на повагу до приватного й сімейного життя, що і призвело до порушення статті 8.

У справі *«Бор проти Угорщини» (Bor v. Hungary)*, 2013, §§ 25-28, що стосувалася шуму, який впливав на особу, що проживала поблизу міської залізничної станції, Суд наголосив, що сам по собі шум, який значно перевищував законодавчі норми, міг призвести до порушення статті 8, якщо держава не відреагувала належними заходами. Суд зазначив, що після скарги заявника державні органи мали позитивне зобов'язання знайти справедливий баланс між інтересом заявника на спокійне проживання та конкуруючими інтересами суспільства у використанні залізничного транспорту, і підкреслив, що національним судам знадобилося шістнадцять років для проведення відповідного балансування й ухвалення рішення. Суд визнав порушення статті 8.

У справі *«Євгеній Дмитрієв проти Росії» (Yevgeniy Dmitriyev v. Russia)*, 2020, §§ 53-57, яка стосувалася шуму та інших порушень, спричинених роботою поліцейської дільниці,

розташованої в житловому будинку, кілька років не було вжито жодних заходів, навіть попри те, що начальник місцевої поліції визнав, що дільниця розташована в будівлі, яка не була призначена для таких цілей. Звернення, подане місцевими жителями, залишалося без відповіді, а державним органам знадобилося майже сім років, щоб відреагувати на рішення національного суду, який встановив, що право заявника на спокій було порушене. Суд дійшов висновку, що держава не досягла справедливого балансу між інтересами місцевої громади в забезпеченні громадського порядку та безпеки й ефективним виконанням законів поліцією, з одного боку, та правом заявника на повагу до його приватного життя та дому, з іншого боку.

130. Це ж стосується і випадків, коли органи влади не забезпечили належного виконання прийнятих ними ж нормативно-правових актів та заходів (*«Олуїч проти Хорватії» (Oluić v. Croatia)*, 2010, § 63; *«Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine)*, 2011, § 144; *«Євгеній Дмитрієв проти Росії» (Yevgeniy Dmitriyev v. Russia)*, 2020, § 53; *«Котов та інші проти Росії» (Kotov and Others v. Russia)*, 2022, § 135): нормативно-правові акти, спрямовані на захист гарантованих прав, втрачають сенс, якщо вони не виконуються належним чином; (*«Морено Гомес проти Іспанії» (Moreno Gómez v. Spain)*, 2004, § 61; *«Олуїч проти Хорватії» (Oluić v. Croatia)*, 2010, § 63; *«Куенка Зарзосо проти Іспанії» (Cuenca Zarzoso v. Spain)*, 2018, § 51; *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 538(б)).

У справі *«Морено Гомес проти Іспанії» (Moreno Gómez v. Spain)*, 2004, §§ 61-63 (див. також *«Куенка Зарзосо проти Іспанії» (Cuenca Zarzoso v. Spain)*, 2018, §§ 50-54), яка стосувалася шуму з нічних клубів, Суд зазначив, що муніципальні органи провели вимірювання для забезпечення дотримання гарантованих прав (наприклад, на підставі місцевого регламенту, що стосувався шуму та вібрацій), що, у принципі, мало бути достатнім. Проте влада толерувала, а отже сприяла повторному порушенню правил, встановлених ними ж. Наголошуючи на тому, що нормативно-правові акти не мають сенсу без їхнього належного виконання, а Конвенція спрямована на захист реальних, а не ілюзорних прав, Суд дійшов висновку, що заявниця зазнала серйозного порушення права на повагу до свого житла через те, що влада не вжила заходів для усунення нічних порушень. Суд визнав, що держава не виконала свій позитивний обов'язок щодо забезпечення права заявниці на повагу до її житла та приватного життя.

Подібна ситуація мала місце в справі *«Олуїч проти Хорватії» (Oluić v. Croatia)*, 2010, §§ 63-66, що стосувалася нічного шуму з бару. Суд встановив, що органи влади вжили заходів, але не забезпечили їхнє належне виконання. Вони зобов'язали власника бару зменшити рівень шуму від музичного обладнання. Однак це рішення не було виконане. Пізніше влада зобов'язала власника встановити звукоізоляцію відповідно до національних стандартів, але встановлена ізоляція виявилася недостатньою. Крім того, адміністративний позов заявника розглядався майже чотири роки. Суд зазначив, що влада дозволила цій ситуації тривати впродовж майже восьми років, поки тривали різні провадження в адміністративних органах та адміністративному суді, що робило їх неефективними. Отже, Суд визнав, що держава-відповідач не виконала свого позитивного обов'язку щодо забезпечення права заявника на повагу до його житла та приватного життя.

У справі *«Апанасевич проти Польщі» (Apanasewicz v. Poland)*, 2011, §§ 102-104, яка стосувалася шуму та пилу від бетонного заводу та руху вантажівок, вимоги заявника були задоволені національним судом, який наказав припинити діяльність, що викликала порушення. Суд встановив, що заходи, вжиті органами влади для виконання цього рішення, були недостатніми, і визнав, що ці заходи виявилися повністю неефективними для захисту прав заявника за статтею 8, що і призвело до порушення цієї статті.

131. У справах, пов'язаних із захистом довкілля, як і в багатьох інших сферах, вибір позитивних заходів, які мають вжити держави, у принципі, належить до їхньої свободи розсуду (*«Фадеева проти Росії» (Fadeyeva v. Russia)*, 2005, § 96; *«Greenpeace E.V. та інші проти Німеччини» (Greenpeace E.V. and Others v. Germany)* (ухв.), 2009; *«Дубецька та інші проти України» (Dubetska*

and Others v. Ukraine), § 141, 2011; *«Замміт Маемпель проти Мальти» (Zammit Maempel v. Malta)*, 2011, § 66; *«Котов та інші проти Росії» (Kotov and Others v. Russia)*, 2022, § 128).

Хоча держава зобов'язана належним чином враховувати інтереси окремих осіб, повагу до яких вона зобов'язана забезпечити на підставі статті 8, для неї слід залишити право вибору між різними способами й засобами виконання цього зобов'язання. Наглядова функція Суду (що є субсидіарною) обмежується перевіркою того, чи можна вважати конкретне рішення таким, що забезпечує справедливий баланс (*«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. United Kingdom)* [ВП], 2003, § 123; *«Замміт Маемпель проти Мальти» (Zammit Maempel v. Malta)*, 2011, § 66) чи є підстави, наведені державою для обґрунтування вжитих заходів, релевантними та достатніми (*«Котов та інші проти Росії» (Kotov and Others v. Russia)*, 2022, § 128; *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 538(в)).

132. Зокрема, Суд наголошував, що у контексті впливу забруднення, якому піддаються особи, що проживають поблизу промислових об'єктів, коли йдеться про широку свободу розсуду держави у рамках її екологічних зобов'язань за статтею 8, було б надто далеко йти, встановлюючи загальне право заявника на отримання нового житла за рахунок держави, оскільки скарги за цією статтею можна вирішити просто шляхом належного усунення екологічних небезпек (*«Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine)*, 2011, § 150).

Див. також справу *«Гримковська проти України» (Grimkovskaya v. Ukraine)*, 2011, § 65, що стосувалася впливу забруднення та порушень, викликаних дорожнім рухом на вулиці, через яку влада вирішила прокласти магістраль. Суд зазначив, що статтю 8 не можна тлумачити як таку, що зобов'язує уряд забезпечити кожного житлом, яке б відповідало певним екологічним стандартам.

Див. також справу *«Ворд проти Сполученого Королівства» (Ward v. United Kingdom)* (ухв.), 2004, що стосувалася шуму та забруднення, які впливали на особу, що проживала в каравані на стоянці для мандрівників поруч з інфраструктурою автомагістралі та залізниці. Суд зазначив, що немає права за статтею 8, яке зобов'язувало б органи влади забезпечити житлові умови, які відповідали б конкретним екологічним стандартам або знаходилися в певному місці.

133. Проте Суд може дійти висновку, що національні органи допустили явну помилку в оцінці, намагаючись знайти баланс між конкуруючими інтересами різних приватних суб'єктів у цій сфері (*«Фадеева проти Росії» (Fadeyeva v. Russia)*, 2005, § 105) або між конкуруючими інтересами громади загалом і заявником (*«Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine)*, 2011, §§ 141-142). Однак складність питань, пов'язаних із розробкою екологічної політики, робить роль Суду переважно субсидіарною. Спочатку Суд має перевірити, чи був справедливим процес прийняття рішень, і лише за виняткових обставин може переглянути фактичні висновки національних органів (*«Фадеева проти Росії» (Fadeyeva v. Russia)*, 2005, § 105; *«Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine)*, 2011, § 142).

134. Якщо національні суди не з'ясували, чи були вжиті насправді ефективні заходи та такі, що здатні усунути негативні наслідки, пов'язані із забрудненням, на яке скаржилися, а також не врахували інтерес заявників у безпечному середовищі й не збалансували його із загальноекономічним інтересом, Суд може провести таку оцінку самостійно, враховуючи не лише інформацію, доступну національним судам, але й подальші події (*«Павлов та інші проти Росії» (Pavlov and Others v. Russia)*, 2022, §§ 85-86).

135. Отже, Суд може розглянути питання про те, чи були заходи, вжиті органами влади, адекватними та достатніми. Наприклад, у справі *«Деес проти Угорщини» (Deés v. Hungary)*, 2010, §§ 23-24, що стосувалася порушень, викликаних дорожнім рухом на міській дорозі, Суд зазначив, що шум, який значно перевищує встановлені законом рівні, проти якого держава не вжила належних заходів, може сам по собі призвести до порушення статті 8 Конвенції. У справі *«Капа та інші проти Польщі» (Kapa and Others v. Poland)*, 2021, §§ 164 і 174, яка також стосувалася

порушень, викликаних дорожнім рухом, Суд, розглянувши дії, вжиті органами влади, дійшов висновку, що ці дії не були адекватною або належною реакцією на ситуацію, з якою зіткнулися заявники, що проживали поблизу відповідної дороги. Див. також справу *«Павлов та інші проти Росії» (Pavlov and Others v. Russia)*, 2022, §§ 87-93, у якій Суд встановив, що заходи, вжиті для боротьби із забрудненням повітря, якому піддавалися мешканці промислового міста, були недостатніми.

136. З огляду на межі свободи розсуду, якою користуються національні органи влади в цій сфері, до компетенції Суду не належить визначати, що саме мало бути зроблено для усунення або зменшення порушень. Проте Суд може оцінити, чи підійшли органи влади до цього питання з належною обачністю і чи врахували всі конкуруючі інтереси (*«Мілева та інші проти Болгарії» (Mileva and Others v. Bulgaria)*, 2010, § 98; *«Поделеан проти Румунії» (Podelean v. Romania)* (ухв.), 2019; *«Котов та інші проти Росії» (Kotov and Others v. Russia)*, 2022, § 134; *«Локасія та інші проти Італії» (Locascia and Others v. Italy)*, 2023, § 140; *«Ферайн «КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 538(г)). У цьому контексті Суд зазначив, що на державі лежить обов'язок обґрунтувати, використовуючи детальні та ретельні дані, ситуацію, у якій певні особи несли значний тягар заради всієї спільноти (*«Локасія та інші проти Італії» (Locascia and Others v. Italy)*, 2023, § 140).

137. У цьому зв'язку Суд враховує, зокрема, чи діяли національні органи відповідно до внутрішнього законодавства (*«Мілева та інші проти Болгарії» (Mileva and Others v. Bulgaria)*, 2010, § 98; *«Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine)*, 2011, § 141).

Отже, у справі *«Брандуше проти Румунії» (Brândușe v. Romania)*, 2009, §§ 71-72, що стосувалася неприємних запахів від муніципального сміттєзвалища, Суд узяв до уваги той факт, що сміттєзвалище не отримало необхідних дозволів на функціонування чи закриття, і, не дотримуючись встановлених процедур, місцеві органи влади змогли ігнорувати вимоги щодо розташування сміттєзвалища та встановлення систем моніторингу забруднення повітря.

Проте Суд зауважив, що невиконання державою конкретного заходу, передбаченого внутрішнім законодавством, не перешкоджає їй виконувати свої позитивні зобов'язання іншим чином. Національна законність має розглядатися не як окремий і вирішальний аспект, а скоріше як один із багатьох аспектів, які слід враховувати при оцінці того, чи досягла держава «справедливого балансу» відповідно до пункту 2 статті 8 (*«Фадеева проти Росії» (Fadeyeva v. Russia)*, 2005, § 98; див. також *«Павлов та інші проти Росії» (Pavlov and Others v. Russia)*, 2022, § 83; *«Котов та інші проти Росії» (Kotov and Others v. Russia)*, 2022, § 128).

У справі *«Каланча та інші проти Республіки Молдова» (Calancea and Others v. Republic of Moldova)* (ухв.), 2018, § 26, де особи, що проживають поруч із високовольтною лінією електропередач, скаржилися на ризики, яким вони піддаються через близькість до лінії електропередач, Суд зазначив, що місцеві органи дозволили будівництво будинків заявників у двадцятиметровій зоні захисту навколо ліній, що суперечить внутрішнім нормам. Однак Суд дійшов висновку, що цей факт сам по собі був недостатнім для визнання порушення статті 8.

138. Посилаючись на свою прецедентну практику за статтею 2 Конвенції, Суд також підкреслив, що на органи влади не повинно покладатися неможливе або непропорційне навантаження без урахування оперативних рішень, які вони мають приймати щодо пріоритетів і ресурсів (*«Котов та інші проти Росії» (Kotov and Others v. Russia)*, 2022, § 134).

139. У зв'язку з порушенням спокою сусідства, той факт, що заявники знали про оскаржуване забруднення, порушення або ризики на момент поселення у своєму будинку, був важливим фактором у відповідному процесі балансування, незалежно від того, що вони мали законне право проживати там (*«Замміт Маемпель проти Мальти» (Zammit Maempel v. Malta)*, 2011, § 72).

Суд також може враховувати незаконність ситуації заявників. У справі *«Мартінес Мартінес та Піно Мансано проти Іспанії» (Martínez Martínez and Pino Manzano v. Spain)*, 2012, § 47-50, що стосувалася порушень, викликаних функціонуванням кар'єру, Суд зазначив, що заявники розмістили свій будинок у «промисловій будівлі», яка відповідно до внутрішнього законодавства не повинна була використовуватися як житло, незважаючи на те, що їхні заяви на отримання дозволу неодноразово відхилялися. Суд зробив висновок, що вони навмисно поставили себе в незаконне становище й мали прийняти наслідки, тому вони навряд чи могли скаржитися на шум від кар'єру, який був законно встановлений на землі, призначеній для промислової діяльності.

140. У справах, що стосуються шуму від аеропортів, Суд приділив значну увагу тому факту, що заявники могли переїхати без фінансових втрат (*«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. United Kingdom)* [ВП], 2003, § 127; *«Ешворт та інші проти Сполученого Королівства» (Ashworth and Others v. United Kingdom)* (ухв.), 2004).

Подібно у справі *«Ворд проти Сполученого Королівства» (Ward v. United Kingdom)* (ухв.), 2004, що стосувалася шуму та забруднення, які впливали на особу, що проживала в каравані на стоянці для мандрівників поруч з інфраструктурою автомагістралі та залізниці, Суд врахував той факт, що він міг переїхати із цього місця. Щодо труднощів, з якими стикаються мандрівники, шукаючи альтернативні місця для проживання у своїх караванах, то Суд послався на рішення в справі *«Чапман проти Сполученого Королівства» (Chapman v. United Kingdom)* [ВП], 2001, § 111, де було зазначено, що багато сімей ромів досі живуть кочовим життям без офіційних місць для стоянки, і що немає сумнівів, що на таких офіційних стоянках періодично з'являються вільні місця. Суд підкреслив, що, як і в справі *Чапмана (Chapman)*, не було надано жодної інформації про зусилля, витрачені заявником для пошуку інших стоянок, і не можна вважати доведеним, що жодна інша альтернатива не була доступною.

141. Приклади:

У справі *«Пауелл і Рейнер проти Сполученого Королівства» (Powell and Rayner v. United Kingdom)*, 1990, §§ 42-45, що стосувалася шуму від аеропорту Хітроу, Суд звернув увагу на необхідність великих міжнародних аеропортів для економічного благополуччя країни, підкресливши, що їхня робота переслідувала законну мету, і що негативний вплив на довкілля не міг бути повністю усунений. Суд також зазначив, що відповідальні органи вжили низку заходів для контролю, зменшення і компенсації за шум від літаків у Хітроу та навколо нього, включаючи сертифікацію шуму літаків, обмеження нічних польотів реактивних літаків, моніторинг шуму, введення маршрутів для літаків із пріоритетом шумозниження, чергування злітно-посадкових смуг, плату за посадку, що залежить від рівня шуму, скасування ліцензії на вертолітне сполучення Гатвік-Хітроу, схему грантів на звукоізоляцію та схему викупу нерухомості, пошкодженої шумом, поблизу аеропорту тощо. Було зазначено, що ці заходи, прийняті поступово в результаті консультацій із різними зацікавленими сторонами та громадськістю, враховували міжнародні стандарти, розробки в технології літаків і різні рівні шуму, що зазнавали люди, які проживають поблизу аеропорту. Суд дійшов висновку, що, незважаючи на обмеження права на апеляційне оскарження для осіб, які зазнали впливу шуму, не було серйозних підстав вважати, що політика щодо вирішення проблеми або зміст конкретних регулятивних заходів, прийнятих владою Сполученого Королівства, призвели до порушення статті 8, будь то за позитивними або негативними зобов'язаннями. Суд визнав, що при формуванні висновку щодо належного обсягу заходів для зменшення шуму від літаків, що прибувають і відлітають з аеропорту Хітроу, уряд Сполученого Королівства не перевищив надані йому межі свободи розсуду та не порушив справедливий баланс, необхідний для дотримання вимог статті 8.

Подібним чином, у справі *«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. United Kingdom)* [ВП], 2003, § 126-130, щодо шумового забруднення, якого зазнали

люди, котрі проживають поблизу аеропорту Хітроу (Heathrow), у контексті змін до регламенту щодо нічних польотів, Суд провів балансування між економічними інтересами нічних польотів та заходами, застосованими для зменшення шумового забруднення. З приводу останнього аспекту Суд спочатку зазначив, що оскаржувані правила, засновані на системі квот, були спрямовані на зменшення шуму. Також було враховано заходи, впроваджені для зменшення шуму від літаків загалом: сертифікація літаків для зменшення шуму; поступове виведення з експлуатації старих, гучніших реактивних літаків; маршрути для літаків із пріоритетом шумозниження та мінімальні градієнти набору висоти для літаків, що злітають; процедури шумозниження для заходження на посадку; обмеження на кількість авіарейсів; плата за посадку, що залежить від рівня шуму; програми звукоізоляції та компенсації за шумові незручності для власників житла. Суд також звернув увагу на те, що власники будинків поблизу аеропорту могли продати свою нерухомість без фінансових втрат, наголошуючи, що коли обмежена кількість осіб у певному районі особливо постраждала від загального заходу, той факт, що вони могли б, якщо б захотіли, переїхати в інше місце без фінансових втрат, має значення для загальної обгрунтованості такого заходу. Крім того, визнаючи відсутність порушення статті 8, Суд зазначив, що процес ухвалення рішень було проведено належним чином: було проведено дослідження та обстеження, громадськість була належним чином поінформована, мала доступ до відповідних документів для консультацій, могла висловити зауваження і подати будь-які заяви, які вважала за потрібне.

У справі *«Фадєєва проти Росії» (Fadeyeva v. Russia)*, 2005, §§ 99-134, де заявниця, що проживає поблизу сталеливарного заводу, скаржилася на забруднення, якому вона піддавалася, Суд розглянув питання дотримання національного законодавства, наявність законні мети й необхідності діяльності в демократичному суспільстві (див. також, для більш традиційного підходу до позитивних зобов'язань, *«Ледяєва та інші проти Росії» (Ledyayeva and Others v. Russia)*, 2006, §§ 101-110). Суд погодився з урядом, що продовження роботи сталеливарного заводу переслідувало легітимну мету, сприяючи економічній діяльності регіону. Суд, розглядаючи питання про те, чи був досягнутий справедливий баланс, перш за все розглянув аргументи заявниці, яка стверджувала, що влада мала переселити її. Суд зазначив, що вона проживала в санітарно-захисній зоні сталеливарного заводу, де рівень промислового забруднення перевищував безпечні норми, і що в принципі будь-яке житло в цій зоні було заборонене відповідно до внутрішнього законодавства. Однак, зважаючи на те, що заявниця законно отримала квартиру від держави, Суд виключив можливість того, що вона сама створила ситуацію, про яку скаржилася, або несла за неї відповідальність. Суд також зазначив, що заявниця не могла переїхати й що єдиним рішенням, яке пропонувалося національним законодавством у цій ситуації, було поставити заявницю на чергу для отримання нового житла. Оскільки не було ніякої надії на те, що вона отримає нове житло в найближчій перспективі, Суд дійшов висновку, що заходи, застосовані національними судами, не змінили ситуацію заявниці й не дали їй реалістичної надії на переселення з небезпечної території. Суд також спробував з'ясувати, чи вжила держава інших заходів для запобігання або зменшення забруднення. Було зазначено, що, хоча за попередні десять-двадцять років було досягнуто значного прогресу в зменшенні викидів, загальне поліпшення екологічної ситуації відбувалося дуже повільно. Суд також відзначив, що уряд не пояснив, які практичні заходи було застосовано для врахування інтересів осіб, що проживали поблизу сталеливарного заводу. У висновку Суд зазначив, що, незважаючи на те, що ситуація навколо заводу вимагала спеціального ставлення до тих, хто проживав у зоні, держава не запропонувала заявниці жодного ефективного рішення, щоб допомогти їй виїхати з небезпечної зони. Також було відзначено, що хоча завод, який забруднював навколишнє середовище, діяв із порушенням внутрішніх екологічних стандартів, не було вказівок на те, що держава розробила або застосувала ефективні заходи для врахування інтересів місцевого населення, яке постраждало від забруднення, здатні знизити промислове забруднення до прийнятних рівнів. Суд дійшов висновку, що, незважаючи на широкі межі свободи розсуду, надані державі-відповідачу, остання не змогла досягти справедливого балансу між інтересами суспільства та ефективним забезпеченням права заявниці на повагу до її житла та приватного життя.

У справі «*Ск'явілла проти Італії*» (*Sciavilla v. Italy*) (ухв.), 2000, що стосувалася нічного шуму від бару, Суд дійшов висновку, що влада доклала належних зусиль для захисту права заявниці на повагу до її житла та приватного й сімейного життя та досягла справедливого балансу між цим правом і правами власниці бару. Мер обмежив діяльність бару, а суди зобов'язали власницю бару виплатити компенсацію заявниці. Шум припинився через рік і дев'ять місяців після втручання мера. Суд визнав скаргу явно необґрунтованою.

У справі «*Ешворт та інші проти Сполученого Королівства*» (*Ashworth and Others v. United Kingdom*) (ухв.), 2004, що стосувалася шумових порушень від приватного аеродрому, Суд дійшов висновку, що політика держави, згідно з якою питання, пов'язані з експлуатацією місцевих аеродромів, включаючи питання шуму, повинні вирішуватися на місцевому рівні, при цьому остаточне право регулювання належить уряду та Управлінню цивільної авіації під наглядом судів, у принципі, є прийнятною, відповідно до статті 8, за умови, що законодавча база та місцеві нормативні акти забезпечують збереження справедливого балансу між конкуруючими інтересами. Враховуючи нормативно-правову базу та місцеві регуляції, а також зазначаючи, що не було надано доказів щодо впливу шумового порушення від аеродрому на ціни на нерухомість загалом або на вартість майна заявників зокрема, чи щодо наявності реалістичної перспективи можливості переїзду, Суд не зміг встановити, що уряд перевищив межі своєї свободи розсуду або не вжив належних заходів для забезпечення справедливого балансу та захисту прав заявників відповідно до статті 8.

У справі «*Ботті проти Італії*» (*Botti v. Italy*) (ухв.), 2004, Суд розглянув за статтями 2 та 8 питання впливу пасивного куріння на осіб, що не курять, у місцях, доступних для громадськості. Суд, з огляду на конфлікт інтересів між заявником, як некурцем, і правами інших осіб на куріння, а також беручи до уваги межі розсуду національних органів, визнав, що відсутність загальної заборони куріння в громадських місцях не порушує права заявника, гарантовані статтями 2 та 8 Конвенції.

Суд застосував подібний підхід у справі «*Апарісіо Беніто проти Іспанії*» (*Aparicio Benito v. Spain*) (ухв.), 2006, щодо пасивного куріння у в'язниці. Суд зазначив, що держави-учасниці не виробили єдиного підходу до пасивного куріння і підкреслив, що не є його завданням нав'язувати державам конкретну поведінку в кожній сфері суспільного життя. Суд відзначив відсутність єдиного підходу щодо куріння у в'язниці у ситуаціях, подібних до тієї, у якій перебував заявник, який мав індивідуальну камеру, на відміну від випадків, коли некурці ділили свої камери з курцями. Так, деякі держави-учасниці, такі як Іспанія, обмежили місця, де дозволено куріння в спільних зонах, тоді як інші не встановили таких обмежень. З огляду на відсутність консенсусу між державами-учасницями щодо куріння та способу його регулювання у в'язницях, і враховуючи конкретні обставини справи, Суд визнав скаргу за статтею 8 явно необґрунтованою.

Справа «*Лугінбюль проти Швейцарії*» (*Luginbühl v. Switzerland*) (ухв.), 2006, стосувалася занепокоєння особи, яка страждає від електромагнітної гіперчутливості, через заплановане будівництво веж для мобільного зв'язку. Суд зазначив, по-перше, що дотримано національних стандартів, і по-друге, що шкідливість цього типу інфраструктури для громадського здоров'я ще не була науково доведена. Суд дійшов висновку, що, незважаючи на електромагнітну гіперчутливість заявника, з огляду на широку свободу розсуду держави та інтереси сучасного суспільства в наявності повноцінної мережі мобільного зв'язку, було б ані розумним, ані доцільним робити висновок, що захист прав заявника вимагав би від держави застосування більш масштабних заходів, ніж встановлення та дотримання чинних правил щодо передачі сигналів. Суд визнав скаргу за статтею 8 явно необґрунтованою.

У справі «*Ворд проти Сполученого Королівства*» (*Ward v. United Kingdom*) (ухв.), 2004, особа, яка проживала в каравані на стоянці мандрівників поблизу автомагістралі та залізничної інфраструктури, скаржилася на шум та забруднення, яким вона була піддана. Суд дійшов

висновку, що влада не втручалася в право заявника на повагу до його житла або приватного життя та не проявила жодної неповаги. Було зазначено, що не було доведено, що заявник не мав жодних інших альтернатив, і враховано, що було вжито заходи для покращення ситуації, зокрема, заборона використання свинцевого бензину, що ліквідувало основне джерело занепокоєння щодо здоров'я дітей, а також, що місцеві суди вказали на отримання місцевою радою великого державного гранту для оновлення ділянки, а також, що існували правові засоби в рамках законодавства з охорони навколишнього середовища, які могли бути активовані.

У справі *«Greenpeace E.V. та інші проти Німеччини» (Greenpeace E.V. and Others v. Germany)* (ухв.), 2009, у якій особи, що проживали поблизу дорожніх інфраструктур, скаржилися на забруднення викидами від дизельних автомобілів, Суд, врахувавши, що держава-відповідач вжила заходів для зменшення викидів від дизельних транспортних засобів, визнав, що заявники не змогли довести, що відмова держави застосувати конкретний захід, який вони рекомендували, а саме зробити встановлення фільтрів часток у дизельних автомобілях обов'язковим, перевищувала дискреційні повноваження держави або порушувала справедливий баланс між інтересами особи та громади загалом.

У справі *«Деес проти Угорщини» (Deés v. Hungary)*, 2010, §§ 22-24, де особа, що проживала поблизу міської дороги, скаржилася на шум, вібрації, забруднення та неприємні запахи, спричинені інтенсивним рухом після введення плати за проїзд на сусідній автомагістралі, Суд зазначив, що органи влади вжили заходів для зменшення порушень: побудували три об'їзні дороги, знизили нічну швидкісну межу, встановили світлофори та нові дорожні знаки, що забороняли в'їзд важких транспортних засобів і перенаправляли рух. Однак Суд також зауважив, що ці заходи виявилися недостатніми, унаслідок чого заявник тривалий час зазнавав надмірного шумового впливу, що призвело до непропорційного навантаження на нього. Зазначивши, що, незважаючи на зусилля держави щодо уповільнення та реорганізації руху в районі, нормативні вимоги щодо шуму перевищувалися впродовж кількох років, Суд дійшов висновку, що вулиця, на якій проживав заявник, зазнала безпосереднього та серйозного порушення, яке заважало йому користуватися своїм житлом. Суд визнав, що держава-відповідач не виконала свого позитивного зобов'язання щодо забезпечення права заявника на повагу до його житла та приватного життя.

У справі *«Мілева та інші проти Болгарії» (Mileva and Others v. Bulgaria)*, 2010, §§ 99-102, що стосувалася шуму та інших порушень, спричинених роботою комп'ютерного клубу в житловому будинку, Суд зазначив, що, незважаючи на отримання численних скарг і встановлення того, що клуб працював без необхідної ліцензії, поліція та муніципальні органи не вжили ефективних заходів для визначення впливу діяльності клубу на добробут тих, хто проживає в тому ж будинку, або для використання своїх повноважень щодо перевірки порушень, що, здавалося, явно порушували правила щодо шуму в житлових будинках. Муніципалітет схвалив план переобладнання квартири, у якій був розташований клуб, у комерційні приміщення, не намагаючись встановити, чи були дотримані норми національного законодавства, спрямовані на узгодження існування комерційних структур у житлових будинках із добробутом осіб, що там проживають. Згодом муніципалітет зробив умовою ліцензії клубу вимогу, щоб його клієнти заходили через задній вхід, а не через прохід, яким користувалися жителі будинку, однак ця умова була введена через два з половиною роки після відкриття клубу й не була виконана. Більше того, національний суд призупинив виконання рішення Регіональної дирекції будівельного контролю про заборону використання квартири як комп'ютерного клубу та відключення водо- й електропостачання, що разом із тривалістю судового процесу не дозволило заявникам ефективно захистити свої права. Суд дійшов висновку, що держава-відповідач не діяла належним чином і не приділила належної уваги всім конкуруючим інтересам, а отже, не виконала свого позитивного зобов'язання щодо забезпечення права заявників на повагу до їхнього житла та приватного й сімейного життя.

У справі *«Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine)*, 2011, §§ 146-156, що стосувалася забруднення води, повітря і ґрунту через роботу вугільної шахти, вугільної фабрики та відвалів відходів, Суд зазначив, що влада вжила низку заходів для мінімізації шкідливих наслідків: було прийнято законодавчу базу, яка не викликала суперечок; рівні забруднення регулярно вимірювалися; на шахту і фабрику накладалися санкції; було визначено буферну зону; збудовано водопровід для постачання питної води; і було розроблено кілька планів переселення заявників. Однак Суд зауважив, що попри ці зусилля владі не вдалося знайти ефективне рішення для особистої ситуації заявників, яка залишалася майже незмінною впродовж усього періоду, що тривав понад дванадцять років. Насправді держава, яка володіла шахтою та фабрикою, розглядала дві основні політичні стратегії *vis-à-vis* ситуації заявників — або сприяти їхньому переселенню в безпечнішу зону, або певним чином зменшити вплив забруднення. Переселення так і не відбулося, і заплановані заходи щодо пом'якшення наслідків, як-от впровадження плану управління буферною зоною, також не були реалізовані.

У справі *«Замміт Маемпель проти Мальти» (Zammit Maempel v. Malta)*, 2011, §§ 68-69, що стосувалася шуму від феєрверків під час святкування упродовж двох окремих тижнів на рік, Суд надав значення тому, що держава врегулювала цю діяльність: феєрверки запускалися під наглядом поліції та пожежників і були застраховані, а на третіх осіб, які організовували шоу, було покладено зобов'язання.

У справі *«Ді Сарно та інші проти Італії» (Di Sarno and Others v. Italy)*, 2012, §§ 111-112, що стосувалася сміттевої кризи в регіоні Кампанія, де заявники скаржилися на забруднення і незручності через накопичення сміття на вулицях упродовж кількох місяців, Суд визнав порушення права на повагу до приватного життя та житла заявників через тривалу неспроможність влади забезпечити належне функціонування системи збору, обробки й утилізації відходів. У справі *«Локасія та інші проти Італії» (Locascia and Others v. Italy)*, 2023, §§ 126-138 і 140-151, що також стосувалася цієї кризи, Суд визнав порушення статті 8 щодо ризику для здоров'я, якому були піддані заявники, і щодо екологічної шкоди, яку вони зазнавали до завершення надзвичайного стану. Проте Суд постановив, що заявники не довели, що вони особисто зазнали серйозного впливу від сміттевого забруднення після завершення надзвичайного стану. Суд визнав, що наявність значної кількості відходів, що зберігалися в Кампанії, свідчила про тривале загальне погіршення стану довкілля в цьому регіоні. Проте він вважав, що цього самого по собі недостатньо, щоб встановити, що ситуація безпосередньо вплинула на населення муніципалітетів, де проживали заявники, і, якщо це так, якою мірою було порушено їхнє право на повагу до житла та приватного життя. На відміну від цього, стосовно ситуації осіб, які проживали в безпосередній близькості до сміттєзвалища, Суд дійшов висновку, що, з огляду на дії влади до та після закриття сміттєзвалища, вони не виконали свого позитивного зобов'язання вжити всіх необхідних заходів для забезпечення ефективного захисту права цих осіб на повагу до їхнього приватного життя.

У справі *«Удовічич проти Хорватії» (Udovičić v. Croatia)*, 2014, §§ 152-160, що стосувалася шумових порушень із боку бару, Суд зазначив, що попри всі скарги та звернення заявника до компетентних адміністративних органів, вони протягом понад десяти років не змогли прийняти жодного належного рішення. Суд постановив, що держава-відповідач, дозволивши такій ситуації тривати протягом понад десяти років, не виявила належної обачності та не приділила належної уваги всім конкуруючим інтересам, і, таким чином, не виконала свого позитивного зобов'язання забезпечити право заявника на повагу до житла та приватного життя.

У справі *«Поделеан проти Румунії» (Podelean v. Romania)* (ухв.), 2019, у якій особа скаржилася на шум від вапняково-цементного заводу, Суд приділив особливу увагу чотирьом факторам, визнавши, що держава виконала свої позитивні зобов'язання: заявник вирішив жити поблизу джерела шуму, знаючи про його існування; він не скаржився до органів влади та судів на інші джерела шуму, які посилювали акустичні порушення, яким він піддавався; він скористався належними процесуальними гарантіями; влада доклала зусиль для зменшення шуму (шляхом

забезпечення роботи заводу на підставі екологічних дозволів, вимірювання рівнів шуму та проведення модернізації і звукоізоляційних робіт). Суд дійшов висновку, що хоча зусилля органів влади не зменшили рівень шуму нижче норми, встановленої в національному законодавстві, це частково було зумовлено існуванням інших джерел забруднення, а також рішенням заявника не звертатися на національному рівні зі скаргами на всі ці джерела.

У справі *«Капа та інші проти Польщі» (Kapa and Others v. Poland)*, 2021, §§ 164-175, у якій заявники скаржилися на порушення через інтенсивний дорожній рух поблизу їхнього будинку, спричинений органами влади, Суд зазначив, що останні не залишалися пасивними, проте попри «значні зусилля», спрямовані на зменшення порушень, вжиті заходи виявилися здебільшого неефективними, що фактично поставило інтереси користувачів доріг вище інтересів місцевих жителів. Суд визнав порушення права заявників на повагу до їхнього житла через перенаправлення щільного руху на дорогу, не призначену для такого навантаження, і через відсутність ефективною та адекватною реакції з боку національних органів влади на проблеми, з якими зіткнулися місцеві жителі.

У справі *«Котов та інші проти Росії» (Kotov and Others v. Russia)*, 2022, §§ 123-136, що стосувалася забруднення і шкідливих факторів, викликаних сміттєзвалищем, яким керувала приватна компанія, Суд визнав порушення статті 8 на підставі того, що, незважаючи на існування сильної нормативної бази для регулювання операцій з управління відходами, влада спочатку не застосовувала її належним чином. Проте Суд постановив, що з огляду на заходи, які були вжиті владою згодом, уряд зміг знайти справедливий баланс між, з одного боку, загальним соціально-економічним інтересом у наявності налагодженої політики з управління відходами та, з іншого боку, індивідуальним інтересом першого заявника жити в сприятливих екологічних умовах.

- **Специфіка небезпечних видів діяльності: запобігання й інформування**

- **Наголос на необхідності запобігання**

142. Суд вказав, що в контексті небезпечних видів діяльності обсяг позитивних зобов'язань за статтями 2 та 8 Конвенції значною мірою збігається. Позитивне зобов'язання за статтею 8 вимагає від національних органів влади вживати тих самих практичних заходів, яких від них очікують у контексті їхніх позитивних зобов'язань за статтею 2 (*«Коляденко та інші проти Росії» (Kolyadenko and Others v. Russia)*, 2012, §§ 212 і 216; *«Брінкат та інші проти Мальти» (Brincat and Others v. Malta)*, 2014, § 102; *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 538).

143. Зокрема, як і в межах статті 2, позитивне зобов'язання вживати всі відповідні заходи для захисту прав заявників за пунктом 1 статті 8 включає передусім головний обов'язок держави створити законодавчу та адміністративну базу, призначену для ефективного запобігання шкоді навколишньому середовищу та здоров'ю людей (*«Татар проти Румунії» (Tătar v. Romania)*, 2009, § 88).

Під час розгляду скарг за статтею 8 у справах, де держава стикається з комплексними екологічними та економічними політичними питаннями, зокрема, в справах, пов'язаних із небезпечними видами діяльності, Суд підкреслив, що така держава має, окрім того, встановити правила, адаптовані до особливостей цієї діяльності, зокрема, стосовно рівня потенційного ризику. Ці правила мають охоплювати ліцензування, створення, експлуатацію, безпеку й нагляд за діяльністю, а також зробити обов'язковим для всіх відповідальних осіб вживати практичних заходів для забезпечення ефективного захисту громадян, чий життя можуть бути під загрозою через ризики, властиві цій сфері (*«Татар проти Румунії» (Tătar v. Romania)*, 2009, § 88; *«Брандуше проти Румунії» (Brândușe v. Romania)*, 2009, § 63; *«Бацїлла проти Румунії» (Băcilă v. Romania)*, 2010, § 61; *«Ді Сарно та інші проти Італії» (Di Sarno and*

Others v. Italy), 2012, § 106; «*Фієрою та інші проти Румунії*» (*Fieroiu and Others v. Romania*) (ухв.), 2017; «*Югхелі та інші проти Грузії*» (*Jugheli and Others v. Georgia*), 2017, § 75; «*Корделла та інші проти Італії*» (*Cordella and Others v. Italy*), 2019, § 159; «*Локасія та інші проти Італії*» (*Locascia and Others v. Italy*), 2023, § 124; «*Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії*» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, § 538(a)).

144. Приклади:

У справі «*Бацілла проти Румунії*» (*Băcilă v. Romania*), 2010, §§ 66-73 заявник скаржився на нездатність місцевих органів змусити компанію, яка керувала заводом із виробництва свинцю та цинку, зменшити рівень забруднення до рівнів, сумісних із добробутом місцевих жителів. Суд зауважив, що уряд не надав жодних доказів того, що заходи, спрямовані на зниження забруднення, були належним чином впроваджені, і що завод працював упродовж трьох років без необхідного дозволу, хоча місцеві органи влади знали про серйозні проблеми забруднення, пов'язані з діяльністю заводу, і декілька років не вживали жодних заходів проти компанії. Суд визнав, що інтерес національних органів у підтримці економічної діяльності найбільшого роботодавця муніципалітету не може переважати над правом зацікавлених осіб на збалансоване та здорове навколишнє середовище. Суд дійшов висновку, що, незважаючи на свою свободу розсуду, держава-відповідач не змогла досягти справедливого балансу між інтересами економічного благополуччя міста (захист діяльності головного місцевого роботодавця) та ефективним забезпеченням права заявника на повагу до його житла та приватного й сімейного життя.

У справі «*Коляденко та інші проти Росії*» (*Kolyadenko and Others v. Russia*), 2012, §§ 215-216, Суд, визнавши порушення статті 8 Конвенції та статті 1 Першого Протоколу, послався на своє рішення за статтею 2 Конвенції (див. розділ про статтю 2 вище): 1) влада не встановила чіткої законодавчої та адміністративної бази, яка дозволила б їм ефективно оцінювати ризики, властиві експлуатації водосховища, і впроваджувати міське планування в безпосередній близькості від водосховища відповідно до технічних стандартів; 2) не було належної системи нагляду, яка б спонукала відповідальних осіб вживати заходів для забезпечення належного захисту населення, що проживає в цій місцевості, зокрема, для утримання русла річки в чистоті, щоб воно могло впоратися з екстремними скидами води з водосховища, впровадження системи екстреного оповіщення й інформування місцевого населення про потенційні ризики, пов'язані з експлуатацією водосховища; 3) не було встановлено, що існувала достатня координація та співпраця між різними адміністративними органами для запобігання виникненню настільки серйозних ризиків, що вони могли б поставити під загрозу людські життя. Суд також зазначив, що органи влади залишилися бездіяльними навіть після повені, на яку скаржилися заявники, унаслідок чого ризик для життя тих, хто живе поблизу водосховища, усе ще здавався актуальним на момент ухвалення рішення.

У справі «*Брінкат та інші проти Мальти*» (*Brincat and Others v. Malta*), 2014, §§ 103-117, яка стосувалася впливу азбесту на працівників державного суднобудівного заводу, Суд визнав порушення статті 2 стосовно одного із заявників, який помер від мезотеліому, через недостатнє нормативне регулювання і часткові заходи, що були вжиті (див. розділ щодо статті 2 вище). Спираючись на мотиви, які призвели до цього висновку, Суд постановив, що мало місце порушення статті 8 стосовно решти заявників.

У справі «*Югхелі та інші проти Грузії*» (*Jugheli and Others v. Georgia*), 2017, §§ 73-78, що стосувалася забруднення повітря від теплоелектростанції, висновок Суду про порушення ґрунтувався на двох фактах. По-перше, Суд зазначив, що на момент розгляду справи не було профілактичних нормативних актів щодо небезпечної діяльності, підкресливши, що практична відсутність нормативної бази, яка б регулювала потенційно небезпечну діяльність теплоелектростанції, дозволяла їй працювати в безпосередній близькості від будинків заявників без будь-яких засобів захисту, що могли б запобігти або принаймні зменшити

забруднення повітря і його негативний вплив на здоров'я і добробут заявників. По-друге, Суд зазначив інертність органів влади перед такою ситуацією, незважаючи на визнання ними екологічного дискомфорту, який відчувало населення. Суд дійшов висновку, що, незважаючи на наявність у органів влади певного розсуду в справах, пов'язаних з екологічними питаннями, держава-відповідач не змогла досягти справедливого балансу між інтересами суспільства у функціонуванні теплоелектростанції та ефективним здійсненням заявниками свого права на повагу до житла та приватного життя.

У справі *«Корделла та інші проти Італії» (Cordella and Others v. Italy)*, 2019, §§ 162-174, де місцеві жителі скаржилися на відсутність державних заходів щодо захисту їхнього здоров'я та природного середовища від токсичних викидів сталеливарного заводу в Таранто (Taranto), Суд відзначив, що різні дослідження, проведені на національному рівні, вказували на вплив цих викидів на навколишнє середовище та здоров'я населення, і підкреслили наявність причинно-наслідкового зв'язку між впливом викидів і численними серйозними захворюваннями, а також збільшенням рівня смертності. Суд зазначив, що спроби влади провести деконтамінацію регіону не дали бажаних результатів, і, зокрема, що уряд неодноразово втручався для гарантування продовження сталеливарної діяльності, незважаючи на висновки відповідних судових органів, засновані на хімічних і епідеміологічних експертних звітах, про те, що існують серйозні ризики для здоров'я та навколишнього середовища. Суд дійшов висновку, що управління екологічними питаннями, пов'язаними з виробничою діяльністю заводу, зайшло в глухий кут, що свідчить про збереження ситуації екологічного забруднення, яка загрожує здоров'ю заявників і, загалом, усього населення, яке проживає в зоні ризику, і що, за наявної ситуації, вони були позбавлені інформації про прогрес у роботах із деконтамінації цих територій, зокрема, щодо термінів виконання відповідних робіт. Суд дійшов висновку, що влада не вжила всіх необхідних заходів для забезпечення захисту права заявників на повагу до їхнього приватного життя.

- **Інформація для осіб, які піддаються небезпеці для здоров'я, поза будь-яким процесом ухвалення рішень**

145. У сфері небезпечних видів діяльності, стаття 8 вимагає, щоб особи, які піддаються ризику для здоров'я, мали доступ до наявної інформації, що дозволяє їм оцінити цей ризик, включаючи ситуації поза межами будь-якого процесу ухвалення рішень (*«Г'єрра та інші проти Італії» (Guerra and Others v. Italy)*, 1998, § 60; *«Локасія та інші проти Італії» (Locascia and Others v. Italy)*, 2023, § 125; *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 538(f); (щодо доступу до інформації в межах процесу ухвалення рішень, див. нижче).

Під час оцінки дотримання цього права Суд може взяти до уваги зобов'язання, що випливають з інших міжнародних документів, зокрема, статтю 5 § 1 (в) Орхуської конвенції («Кожна сторона забезпечує, що ... у разі будь-якої загрози для здоров'я людей або навколишнього середовища, викликаній людською діяльністю або природними причинами, уся інформація, яка могла б дозволити громадськості вжити заходів для запобігання або зменшення шкоди, що виникла внаслідок загрози і яка зберігається державним органом, негайно й без затримок передається членам громадськості, які можуть бути постраждалими») (*«Ді Сарно та інші проти Італії» (Di Sarno and Othes v. Italy)*, 2012, § 107; *«Локасія та інші проти Італії» (Locascia and Others v. Italy)*, 2023, § 125; *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 539(r)).

146. Якщо уряд займається небезпечними видами діяльності, які можуть мати приховані негативні наслідки для здоров'я тих, хто залучений до такої діяльності, повага до приватного й сімейного життя за статтею 8, за відсутності міркувань національної безпеки, вимагає створення ефективної та доступної процедури, яка дозволить таким особам отримати всю

відповідну та необхідну інформацію (*«МакГінлі та Іган проти Сполученого Королівства» (McGinley and Egan v. United Kingdom)*, 1998, § 101; *«Роше проти Сполученого Королівства» (Roche v. United Kingdom)* [ВП], 2005, § 162; *«Гарді та Мейл проти Сполученого Королівства» (Hardy and Maile v. United Kingdom)*, 2012, § 246).

147. Деякі рішення вказують на те, що держава має обов'язок за статтею 8 надавати інформацію *proprio motu* (*«Татар проти Румунії» (Tătar v. Romania)*, 2009, §§ 120-124; *«Брандуше проти Румунії» (Brândușe v. Romania)*, 2009, § 74; *«Ді Сарно та інші проти Італії» (Di Sarno and Others v. Italy)*, 2012, §§ 107 і 113; *«Локасія та інші проти Італії» (Locascia and Others v. Italy)*, 2023, § 152; *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 539(r)), а також за статтею 2 (див. вище).

148. Приклади:

У справі *«Гуерра та інші проти Італії» (Guerra and Others v. Italy)*, 1998, § 60, що стосувалася осіб, які проживали поблизу хімічного заводу, класифікованого як об'єкт високого ризику за критеріями Севезо, який під час свого виробничого циклу вивільняв велику кількість легкозаймистого газу та токсичних речовин, що призвело до госпіталізації 150 осіб, Суд постановив, що держава-відповідач не виконала свого зобов'язання щодо захисту права заявників на повагу до їхнього приватного та сімейного життя. Це сталося через те, що заявників залишили без необхідної інформації, яка могла б дозволити їм оцінити ризики для них та їхніх сімей, якщо вони б надалі проживали в місті, яке також піддавалося небезпеці у випадку аварії на заводі.

У справі *«МакГінлі та Іган проти Сполученого Королівства» (McGinley and Egan v. United Kingdom)*, 1998, §§ 101-103, що стосувалася впливу радіації на військовослужбовців під час серії атмосферних випробувань ядерної зброї, Суд постановив, що коли уряд займається небезпечними видами діяльності, які можуть мати приховані негативні наслідки для здоров'я тих, хто бере участь у таких заходах, повага до приватного та сімейного життя за статтею 8 вимагає створення ефективної та доступної процедури, яка дозволить таким особам отримати всю релевантну та необхідну інформацію. Враховуючи, що заявники мали доступ до процедури, яка дозволила б їм у конкретних обставинах їхньої справи запросити документи щодо рівня радіації на острові Різдва після випробувань, Суд не встановив порушення цієї статті.

Аналогічно, у справі *«Роше проти Сполученого Королівства» (Roche v. United Kingdom)* [ВП], 2005, §§ 162-167, що стосувалася впливу на військовослужбовця малих доз гірничого газу та нервового газу під час досліджень, після яких у нього було діагностовано кілька хвороб (бронхіальну астму, гіпертонію та хронічну обструктивну хворобу легень), Суд постановив, що влада мала позитивний обов'язок забезпечити заявника ефективною та доступною процедурою, яка б дозволила йому отримати всю відповідну інформацію для оцінки ризиків, яким він піддався під час участі у випробуваннях. Суд вважав, що процедура, використана в справі *«МакГінлі та Іган проти Сполученого Королівства» (McGinley and Egan v. United Kingdom)*, 1998, не відповідала б цьому обов'язку, оскільки вона застосовувалася лише до спорів щодо пенсій, і встановив порушення статті 8.

У справі *«Татар проти Румунії» (Tătar v. Romania)*, 2009, §§ 120-124, що стосувалася аварії на золотому руднику з використанням ціанідного процесу, наслідки для здоров'я та навколишнього середовища якої були зафіксовані в міжнародних дослідженнях і звітах, Суд підкреслив, що влада повинна була надати детальну інформацію про минулі, теперішні та майбутні наслідки аварії для здоров'я місцевих жителів і навколишнього середовища, а також запобіжні заходи та рекомендації щодо захисту населення в разі повторення подібних подій. Суд зазначив, що один із заявників неодноразово безуспішно намагався отримати інформацію від адміністративних та судових органів про потенційні ризики, яким він і його родина могли

піддатися, та домогтися притягнення до відповідальності винних. Суд дійшов висновку, що влада не виконала свій обов'язок щодо інформування відповідної групи населення, зокрема, заявників, які не змогли отримати інформацію про можливі заходи для запобігання повторенню подібної аварії або дії, які слід було вжити в разі її повторення.

У справі *«Брандуше проти Румунії» (Brândușe v. Romania)*, 2009, § 74, де ув'язнений скаржився на сусідство в'язниці з міським сміттєзвалищем, Суд надав особливого значення тому факту, що після ініціювання процедури закриття сміттєзвалища, муніципалітет було оштрафовано за те, що на місці не було встановлено жодної публічної інформації чи попереджень про екологічні та санітарні ризики. Суд також зазначив, що уряд не описав заходів, вжитих владою, щоб забезпечити ув'язненим, зокрема, заявнику, який звертався з проханням про інформацію щодо цього сміттєзвалища, доступ до висновків експертних оцінок впливу та іншої інформації, яка б дозволила їм оцінити ризик для здоров'я, якому вони піддавалися.

У справі *«Ді Сарно та інші проти Італії» (Di Sarno and Others v. Italy)* 2012, §§ 107 і 113, де заявники скаржилися на забруднення та інші порушення, спричинені поганим управлінням збором, обробкою та утилізацією відходів у регіоні Кампанія, Суд підкреслив особливу важливість забезпечення громадського доступу до інформації, яка дозволяла б оцінити ризики, яким вони піддаються. Суд також зазначив, що стаття 5 § 1 (в) Орхуської конвенції передбачає, що кожна сторона має забезпечити, що «у разі будь-якої загрози здоров'ю людини чи довкіллю, спричиненої людською діяльністю або природними причинами, уся інформація, яка може дозволити громадськості вжити заходів для запобігання або пом'якшення шкоди, що виникла внаслідок цієї загрози та яка знаходиться у володінні державного органу, негайно та без затримки передається членам громадськості, які можуть зазнати впливу». Проте, у цій справі Суд зазначив, що дослідження, замовлені цивільним департаментом із надзвичайних ситуацій, були оприлюднені. Суд зробив висновок, що італійська влада виконала свій обов'язок інформувати зацікавлених осіб, включаючи заявників, про потенційні ризики, яким вони могли піддаватися, продовжуючи проживати в Кампанії. Дивіться також справу *«Локасія та інші проти Італії» (Locascia and Others v. Italy)*, 2023, § 152, яка також стосувалася сміттевої кризи в Кампанії. У цій справі Суд дійшов висновку, що влада виконала свій обов'язок інформувати зацікавлених осіб, включаючи заявників, про потенційні ризики, яким вони піддавалися, оскільки Департамент цивільного захисту опублікував дослідження впливу на здоров'я, а інформація про екологічну ситуацію на сміттєзвалищі поблизу будинків заявників була оприлюднена парламентською комісією, мерами та прокурором.

У справі *«Гарді та Мейл проти Сполученого Королівства» (Hardy and Maile v. United Kingdom)*, 2012, §§ 245-250, де заявники скаржилися на недостатню публічну інформацію щодо ризиків, пов'язаних із терміналами зрідженого природного газу, Суд узяв до уваги інформацію, оприлюднену в рамках процесу прийняття рішень, та факт, що національне законодавство широко закріплювало та організовувало право на доступ до інформації щодо навколишнього середовища та ризиків, пов'язаних із небезпечними видами діяльності. Суд зазначив, що велика кількість інформації була добровільно надана громадськості органами влади та розробниками проектів, і заявники не довели, що будь-які важливі документи не були їм надані. Суд також зазначив, що в будь-якому випадку заявники мали механізм, встановлений законом, який дозволяв їм спеціально вимагати інформацію через будь-яку процедуру, до якої вони не мали доступу. Суд дійшов висновку, що держава виконала свій позитивний обов'язок за статтею 8.

ii. Процес ухвалення рішень

149. Щоразу, коли національним органам надаються дискреційні повноваження, які можуть порушувати здійснення права, гарантованого Конвенцією, такого як право, передбачене статтею 8, процесуальні гарантії, доступні для фізичних осіб, будуть особливо важливими для визначення, чи залишилася держава-відповідач у межах своєї свободи розсуду (*«Фламенбаум*

та інші проти Франції» (*Flamenbaum and Others v. France*), 2012, § 137; «Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, § 539).

150. Суд також зазначив, що, хоча стаття 8 не містить імпліцитних процесуальних вимог, процес ухвалення рішень має бути справедливим і таким, що забезпечує належну повагу до інтересів особи, гарантованих статтею 8 («*Маатчап Смітс та інші проти Нідерландів*» (*Maatschap Smits and Others v. Netherlands*) (ухв.), 2001; «*Ташкін та інші проти Туреччини*» (*Taşkın and Others v. Turkey*), 2004, § 118; «*Джакомеллі проти Італії*» (*Giacomelli v. Italy*), 2006, § 82; «*Валкуська проти Польщі*» (*Wałkuska v. Poland*) (ухв.), 2008; «*Замміт Маемпель проти Мальти*» (*Zammit Maempel v. Malta*), 2011, § 62; «*Гарді та Мейл проти Сполученого Королівства*» (*Hardy and Maile v. United Kingdom*), 2012, § 219; «*Фламенбаум та інші проти Франції*» (*Flamenbaum and Others v. France*), 2012, § 137; «*Удовічич проти Хорватії*» (*Udovičić v. Croatia*), 2014, § 151). Отже, Суд зобов'язаний враховувати всі процесуальні аспекти, включаючи тип політики чи рішення, ступінь врахування поглядів осіб у ході ухвалення рішення та наявність процесуальних гарантій («*Хаттон та інші проти Сполученого Королівства*» (*Hatton and Others v. United Kingdom*) [ВП], 2003, § 104; «*Ташкін та інші проти Туреччини*» (*Taşkın and Others v. Turkey*), 2004, § 118; «*Джакомеллі проти Італії*» (*Giacomelli v. Italy*), 2006, § 82; 2011, § 62; «*Гарді та Мейл проти Сполученого Королівства*» (*Hardy and Maile v. United Kingdom*), 2012, § 219; «*Фламенбаум та інші проти Франції*» (*Flamenbaum and Others v. France*), 2012, § 137; «*Удовічич проти Хорватії*» (*Udovičić v. Croatia*), 2014, § 151; «*Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії*» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, § 539(b)).

151. Посилаючись безпосередньо в деяких своїх рішеннях на *Орхуську конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля* («*Татар проти Румунії*» (*Tătar v. Romania*), 2009, § 118; «*Гримковська проти України*» (*Grimkovskaya v. Ukraine*), 2011, § 69; «*Ді Сарно та інші проти Італії*» (*Di Sarno and Others v. Italy*), 2012, § 107), Суд зазначив, що коли держава має вирішувати складні питання екологічної та економічної політики, процес ухвалення рішень має:

- включати відповідні дослідження та розслідування з метою запобігання та оцінки;
- забезпечувати доступ громадськості до результатів таких досліджень, а також до інформації, яка дозволяє оцінити небезпеку, на яку вони піддаються;
- надати можливість зацікавленим особам звертатися з апеляційними скаргами.

152. Як правило, зацікавлені особи повинні мати можливість захищати свої інтереси в процесі ухвалення рішень, що стосуються навколишнього середовища, що означає, що вони повинні мати можливість ефективно брати участь у відповідних провадженнях і щоб їхні відповідні аргументи були розглянуті, хоча фактичний дизайн процесу є питанням, що належить до свободи розсуду держави («*Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії*» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, § 539(e)).

154. У справі «*Бюттнер і Кребс проти Німеччини*» (*Büttner and Krebs v. Germany*) (ухв.) (2024, § 73) Суд підкреслив, що вимоги, які стосуються процесів ухвалення рішень, спрямовані на забезпечення належного врахування прав, захищених статтею 8, і таким чином дозволяють органам влади правильно збалансувати суперечливі індивідуальні права та інтереси суспільства в цілому. Ці вимоги не є самоціллю, а мають на меті забезпечити, щоб органи влади правильно збалансували суперечливі інтереси та діяли в межах своєї свободи розсуду. Тому дефект у реалізації цих вимог у процедурі планування, як правило, ставить під сумнів, чи було належно враховано інтереси особи та чи відповідає рішення з планування вимогам статті 8. Однак не було підстав для визнання порушення статті 8, якщо національні суди продемонстрували, що органи влади врахували та збалансували відповідні права, і якщо вони виключили, згідно із законом і без ознак свавільності, те, що процесуальний дефект вплинув на

результат такого балансування на шкоду заявнику, а також якщо не було інших ознак того, що органи влади перевищили свою свободу розсуду.

155. У цій справі, відповідно до вказаного підходу, Суд визнав заяву осіб, які проживають поблизу проекту аеропорту Берлін-Бранденбург, явно необґрунтованою та неприйнятною. Вони стверджували, що в процесі процедури погодження планування органи влади свідомо надали неправильну інформацію щодо проєктованих маршрутів польотів, внаслідок чого вони виявили, що після затвердження проекту шумовий вплив на них буде значно більшим, ніж передбачалося спочатку. Суд зазначив, зокрема, що національні суди, після розгляду скарг заявників у судових процесах, які надавали всі необхідні процедурні гарантії, визнали, що балансування суперечливих інтересів, проведене органами влади, не було неналежним, а недоліки в процедурі затвердження не вплинули на її результат щодо заявників. Суд також зазначив, що заявники не стверджували, що змінені маршрути польотів вплинули на них таким чином, щоб це становило суттєве порушення їхнього права на повагу до їхнього житла та їхнього приватного і сімейного життя.

χ. Попередні розслідування та дослідження

156. Коли держава повинна вирішувати складні питання екологічної та економічної політики, процес ухвалення рішень має передусім включати відповідні дослідження та розслідування, щоб дозволити їй досягти справедливого балансу між різними суперечливими інтересами, що поставлені на карту («Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (*Hatton and Others v. United Kingdom*) [ВП], 2003, § 128; «Ташкін та інші проти Туреччини» (*Taşkin and Others v. Turkey*), 2004, § 119; «Очкан та інші проти Туреччини» (*Öçkan and Others v. Turkey*), 2006, § 43; «Лемке проти Туреччини» (*Lemke v. Turkey*), 2007, § 41; «Гайда проти Німеччини» (*Gaida v. Germany*) (ухв.), 2007; «Джакомеллі проти Італії» (*Giacomelli v. Italy*), 2006, § 83; «Татар проти Румунії» (*Tătar v. Romania*), 2009, § 88; «Гарді та Мейл проти Сполученого Королівства» (*Hardy and Maile v. United Kingdom*), 2012, § 220; «Фламенбаум та інші проти Франції» (*Flamenbaum and Others v. France*), 2012, § 138; «Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, § 539(с)), прогножуючи та оцінюючи заздалегідь наслідки діяльності, які можуть завдати шкоди довкіллю та порушити права осіб («Ташкін та інші проти Туреччини» (*Taşkin and Others v. Turkey*), 2004, § 119; «Очкан та інші проти Туреччини» (*Öçkan and Others v. Turkey*), 2006, § 43; «Лемке проти Туреччини» (*Lemke v. Turkey*), 2007, § 41; «Бацілла проти Румунії» (*Băcilă v. Romania*), 2010, § 62; «Гарді та Мейл проти Сполученого Королівства» (*Hardy and Maile v. United Kingdom*), 2012, § 220; «Фієрою та інші проти Румунії» (*Fieroiu and Others v. Romania*) (ухв.), 2017, § 21).

157. Суд зосередиться, зокрема, на тому, чи провели органи влади достатні дослідження для оцінки ризиків потенційно небезпечної діяльності («Дубецька та інші проти України» (*Dubetska and Others v. Ukraine*), 2011, § 143).

158. Однак це не означає, що рішення можуть бути ухвалені лише за наявності всіх можливих комплексних і вимірюваних даних щодо кожного аспекту справи, яка підлягає розгляду («Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (*Hatton and Others v. United Kingdom*) [ВП], 2003, § 128; «Ташкін та інші проти Туреччини» (*Taşkin and Others v. Turkey*), 2004, § 118; «Гайда проти Німеччини» (*Gaida v. Germany*) (ухв.), 2007; «Джакомеллі проти Італії» (*Giacomelli v. Italy*), 2006, § 82; «Замміт Маемпель проти Мальти» (*Zammit Maempel v. Malta*), 2011, § 70; «Гарді та Мейл проти Сполученого Королівства» (*Hardy and Maile v. United Kingdom*), 2012, §§ 219 і 231; «Фламенбаум та інші проти Франції» (*Flamenbaum and Others v. France*), 2012, § 138). Головне, щоб наслідки діяльності, яка може завдати шкоди довкіллю і, таким чином, порушити права осіб за Конвенцією, могли бути передбачені та оцінені заздалегідь («Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [GC], 2024, § 539(с)).

159. У справі *«Замміт Маемпель проти Мальти» (Zammit Maempel v. Malta)*, 2011, § 70, Суд не зробив жодних висновків із того факту, що дозвіл на проведення феєрверків упродовж двох окремих тижнів щорічно в контексті місцевих святкувань не був передбачений дослідженням впливу. І навпаки, у справі *«Брандуше проти Румунії» (Brândușe v. Romania)*, 2009, § 73, стосовно неприємних запахів зі сміттєзвалища, Суд врахував відсутність попереднього дослідження впливу, визнавши порушення статті 8.

ii. Доступ до інформації

160. Громадськість повинна мати доступ до висновків таких досліджень (*«Ташкін та інші проти Туреччини» (Taşkın and Others v. Turkey)*, 2004, § 119; *«Очкан та інші проти Туреччини» (Öçkan and Others v. Turkey)*, 2006, § 43; *«Лемке проти Туреччини» (Lemke v. Turkey)*, 2007, § 41; *«Татар проти Румунії» (Tătar v. Romania)*, 2009, §§ 88 і 113; *«Фламенбаум та інші проти Франції» (Flamenbaum and Others v. France)*, 2012, § 138; *«Фієрою та інші проти Румунії» (Fieroiu and Others v. Romania)* (ухв.), 2017; *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 539(d)).

За необхідності, члени громадськості також повинні мати доступ до інформації, яка дозволить їм оцінити ризик, якому вони піддаються (*«Ташкін та інші проти Туреччини» (Taşkın and Others v. Turkey)*, 2004, § 119; *«Очкан та інші проти Туреччини» (Öçkan and Others v. Turkey)*, 2006, § 43; *«Джакомеллі проти Італії» (Giacomelli v. Italy)*, 2006, § 83; *«Татар проти Румунії» (Tătar v. Romania)*, 2009, §§ 88 і 113; *«Ді Сарно та інші проти Італії» (Di Sarno and Others v. Italy)*, 2012, § 107).

iii. Доступ до судів

161. Зацікавлені особи повинні також мати можливість звертатися до судів проти будь-якого рішення, акту або бездіяльності, якщо вони вважають, що їхні інтереси або зауваження не були належним чином враховані в процесі ухвалення рішення (*«Ташкін та інші проти Туреччини» (Taşkın and Others v. Turkey)*, 2004, § 119; *«Очкан та інші проти Туреччини» (Öçkan and Others v. Turkey)*, 2006, § 43; *«Валкуська проти Польщі» (Wałkuska v. Poland)* (ухв.), 2008; *«Татар проти Румунії» (Tătar v. Romania)*, 2009, § 88; *«Джакомеллі проти Італії» (Giacomelli v. Italy)*, 2006, § 83; *«Замміт Маемпель проти Мальти» (Zammit Maempel v. Malta)*, 2011, § 62; *«Гарді та Мейл проти Сполученого Королівства» (Hardy and Maile v. United Kingdom)*, 2012, § 221; *«Фламенбаум та інші проти Франції» (Flamenbaum and Others v. France)*, 2012, §§ 138 і 155; *«Фієрою та інші проти Румунії» (Fieroiu and Others v. Romania)* (ухв.), 2017, § 21).

iv. Приклади

У справі *«Маатчап Смітс та інші проти Нідерландів» (Maatschap Smits and Others v. Netherlands)* (ухв.), 2001, яка стосувалася запланованої державної залізничної лінії, Суд відзначив, що можливі шкідливі наслідки були досліджені органами влади Нідерландів на всіх етапах процесу планування: попереднє рішення щодо планування, яке включало дослідження впливу, було представлено громадськості, якій було запропоновано надати свої коментарі; рішення з планування було суттєво переглянуто; було передбачено значні державні витрати для вирішення проблем, які таким чином були виявлені; заявники мали доступ до судів.

У справі *«Ташкін та інші проти Туреччини» (Taşkın and Others v. Turkey)*, 2004 (див. також *«Очкан та інші проти Туреччини» (Öçkan and Others v. Turkey)*, 2006; *«Лемке проти Туреччини» (Lemke v. Turkey)*, 2007 і *«Генч та Демірган проти Туреччини» (Genç and Demirgan v. Turkey)*, 2017), яка стосувалася дозволу на експлуатацію золоторудної шахти з використанням ціанідного процесу, Суд зазначив, що до надання дозволу на експлуатацію було проведено дослідження впливу та організовано зустріч для інформування громадськості, на якій було представлено результати дослідження, й учасникам було запропоновано надати свої

коментарі, а мешканці регіону мали доступ до всіх відповідних документів. Суд також відзначив, що Касаційний адміністративний суд, до якого звернулися мешканці сіл навколо шахти, скасував дозвіл, посилаючись на позитивний обов'язок держави щодо права на життя і право на довкілля; посилаючись на висновки дослідження впливу та інших звітів, касаційний суд вважав, що з огляду на географічне розташування шахти та геологічні особливості регіону, дозвіл на експлуатацію був несумісний із громадськими інтересами, оскільки дослідження виявили небезпеку для місцевої екосистеми та для здоров'я і безпеки людей через використання ціаніду натрію. Проте, навіть незважаючи на те, що рішення Касаційного адміністративного суду негайно набувало законної сили, закрити шахту було наказано лише через десять місяців після ухвалення цього рішення і через чотири місяці після того, як останнє було вручено органам влади. У результаті, на підставі рішення, яке не було оприлюднено, Рада міністрів дозволила продовжити виробництво на золотодобувній шахті. Суд дійшов висновку, що органи влади позбавили процесуальні гарантії, які мали заявники, будь-якого корисного ефекту.

У справі *«Джакомеллі проти Італії» (Giacomelli v. Italy)*, 2006, яка стосувалася ліцензії на зберігання і переробку небезпечних відходів, Суд зазначив, що ні надання ліцензії на експлуатацію, ні дозвіл на детоксикацію промислових відходів не були передбачені будь-яким належним дослідженням або розслідуванням, хоча національне законодавство вимагало такого попереднього дослідження впливу. Органи влади не вимагали від оператора проведення дослідження впливу впродовж семи років після початку операцій із детоксикації. Крім того, адміністративні органи не наказали закрити завод, навіть після того, як національний суд, до якого звернувся заявник, виявив, що діяльність заводу не мала жодної правової основи й що її необхідно було негайно припинити до приведення у відповідність із нормами захисту довкілля. Суд дійшов висновку, що адміністративні органи не виконали національне екологічне законодавство і відмовилися виконувати судові рішення, які визнали незаконність спірної діяльності, тим самим позбавивши процедурні гарантії, якими раніше користувався заявник, і порушивши принцип верховенства права. Процедурний механізм, передбачений національним законодавством для забезпечення захисту індивідуальних прав, і, зокрема, обов'язок провести оцінку впливу на довкілля перед будь-яким проектом, що може мати шкідливі наслідки для довкілля, а також можливість для будь-яких зацікавлених громадян брати участь у процедурі надання ліцензій і подавати свої зауваження до судових органів і, у разі необхідності, домагатися припинення небезпечної діяльності, були позбавлені корисного ефекту в цій справі впродовж дуже тривалого часу. Суд дійшов висновку, що, незважаючи на залишену державі-відповідачеві свободу розсуду, держава не змогла досягти справедливого балансу між інтересами громади щодо наявності заводу для переробки токсичних промислових відходів і ефективним здійсненням заявником свого права на повагу до свого житла і приватного та сімейного життя.

У справі *«Татар проти Румунії» (Tătar v. Romania)*, 2009, §§ 101 і 110–119, що стосувалася дозволу на експлуатацію золотодобувної та срібловидобувної шахти з використанням ціанідного процесу, Суд насамперед зазначив, що влада не виконала свого обов'язку провести належну попередню оцінку потенційних ризиків діяльності, що оскаржується, і вжити відповідних заходів для захисту прав заявників на повагу до їхнього приватного життя та їхніх домівок, а також, більш широко, на користування безпечним та здоровим навколишнім середовищем. Суд, зокрема, зазначив, що, хоча оцінка впливу була проведена до видачі дозволу, матеріали справи не свідчили про те, що влада обговорювала ризики для довкілля та громадського здоров'я, які виникли під час оцінки. Суд також зауважив, що висновки оцінки впливу, на підставі яких було надано дозвіл, не були опубліковані, громадські слухання проводилися, але на них не було представлено звіту з оцінки впливу, а запитання учасників стосовно небезпеки ціанідного процесу залишилися без відповіді.

У справі *«Гримковська проти України» (Grimkovskaya v. Ukraine)*, 2011, §§ 67-72, що стосувалася забруднення та інших порушень, яких зазнали місцеві жителі через дорожній рух на міській дорозі, на яку влада вирішила перенаправити трафік автомагістрального типу, Суд приділив увагу тому факту, що уряд не зміг продемонструвати, що таке рішення було передбачено належним дослідженням екологічної доцільності й що після нього була прийнята розумна екологічна політика управління; або що заявник мав значну можливість внести свій внесок у процес прийняття рішень, зокрема, оскаржити муніципальну політику перед незалежним органом. Суд зробив висновок, що через ці два фактори і з огляду на *Орхуську конвенцію* не було дотримано необхідного справедливого балансу.

У справі *«Гарді та Мейл проти Сполученого Королівства» (Hardy and Maile v. United Kingdom)*, 2012, §§ 191-192 мешканці скаржилися на будівництво та експлуатацію терміналів для зрідженого природного газу в порту їхнього міста, вказуючи на ризик зіткнення корабля, що може призвести до значного витоку газу, за яким піде вибух або пожежа. Заявники стверджували, що влада не провела належної оцінки цього ризику. Суд насамперед відзначив, що існувала широка законодавча та нормативна база, яка сприяла забезпеченню безпеки та обмеженню ризиків, пов'язаних із перевезенням та обробкою зрідженого природного газу. Суд також відзначив, що національний суд визнав, що влада провела адекватну оцінку ризиків, і зазначив, що обидва термінали стали об'єктами об'ємних Екологічних звітів, у яких було вказано на потенційні ризики від експлуатації терміналів для зрідженого природного газу та запропоновано заходи щодо їхнього пом'якшення. Нарешті, Суд відзначив, що заяви на отримання дозволу на будівництво були опубліковані, громадськість була запрошена подати коментарі, а заявники мали можливість звернутися для судового перегляду. Суд дійшов висновку, що не було явної помилки в оцінці національних органів щодо досягнення справедливого балансу між конкуруючими інтересами в справі. Держава виконала свій обов'язок забезпечити право заявників на повагу до їхнього приватного життя та житла, і, відповідно, порушення статті 8 не було.

У справі *«Фламенбаум та інші проти Франції» (Flamenbaum and Others v. France)*, 2012, §§ 155-160, яка стосувалася дозволу на розширення основної злітно-посадкової смуги в аеропорту, Суд зазначив, що заплановане розширення стало об'єктом детальної оцінки впливу на навколишнє середовище щодо шумового забруднення. Було проведено громадське розслідування, під час якого громадськість мала доступ до проєктної документації та можливість подати коментарі, і було проведено ще два громадські розслідування щодо запланованих аеронавігаційних та радіоелектричних сервітутів. Суд дійшов висновку, що були проведені відповідні розслідування та дослідження, а громадськість мала достатній доступ до їхніх результатів. Суд також зазначив, що заявники мали доступ до засобів правового захисту та скористалися ними для захисту своїх прав. Суд не прийняв критику заявників щодо фрагментації процесу ухвалення рішень і того факту, що вони не мали можливості ознайомитися з усією документацією проєкту. Суд наголосив, що держава в принципі мала вільний вибір засобів і методів виконання своїх зобов'язань, визнав доречним аргумент уряду про те, що національне законодавство не дозволяло іншого підходу, і зазначив, що, у будь-якому разі, заявники мали можливість узяти участь на кожному етапі процесу ухвалення рішення і висловити свої зауваження.

Рішення в справі *«Фієрою та інші проти Румунії» (Fieroiu and Others v. Romania)* (ухв.), 2017, §§ 24–29, що стосувалася дозволу на будівництво тимчасового майданчика для переробки та зберігання відходів, надає ще один приклад процесу ухвалення рішень, який визнано таким, що відповідає вимогам судової практики.

б. Певні міркування щодо зміни клімату:**

162. Стаття 8 охоплює право осіб на ефективний захист із боку державних органів від серйозних негативних наслідків зміни клімату для їхнього життя, здоров'я, добробуту та якості життя

(«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, §§ 519 і 544). Зобов'язання держави за статтею 8 полягає в тому, щоб забезпечити такий захист («Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, § 545).

i. Межі розсуду

163. З огляду на характер і серйозність загрози, а також загальний консенсус щодо важливості досягнення головної мети – ефективного захисту клімату шляхом встановлення загальних цілей щодо скорочення викидів парникових газів відповідно до прийнятих Договірними Сторонами зобов'язань для досягнення вуглецевої нейтральності –, держави мають лише обмежену свободу розсуду щодо свого зобов'язання стосовно боротьби зі зміною клімату та її негативними наслідками і встановлення необхідних цілей та завдань. Натомість вони мають широку свободу розсуду щодо вибору засобів досягнення цих цілей, зокрема, оперативних рішень та політики, прийнятої для виконання міжнародних цілей та зобов'язань, враховуючи пріоритети та ресурси («Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, §§ 541-543).

ii. Зміст позитивних зобов'язань

α. Принципи

• Регулювання та заходи

164. Основний обов'язок держави полягає в прийнятті та ефективному застосуванні на практиці нормативних актів і заходів, здатних пом'якшити існуючі та потенційно незворотні майбутні наслідки зміни клімату. Ці нормативні акти та заходи мають бути спрямовані на запобігання зростанню концентрації парникових газів в атмосфері Землі та підвищенню середньої глобальної температури до рівнів, здатних спричинити серйозні та незворотні негативні наслідки для прав людини, зокрема, права на повагу до приватного та сімейного життя та житла за статтею 8 Конвенції. Зокрема, ефективна повага до цих прав вимагає, щоб кожна Договірна Держава вживала заходів щодо суттєвого та поступового зниження рівня своїх викидів парникових газів, з метою досягнення вуглецевої нейтральності впродовж наступних трьох десятиліть. Крім того, для того, щоб це було справді досяжним і щоб уникнути непропорційного тягаря для майбутніх поколінь, необхідно вжити негайних заходів і встановити відповідні проміжні цілі щодо скорочення на період до досягнення вуглецевої нейтральності. Такі заходи, насамперед, повинні бути включені до обов'язкової нормативної бази на національному рівні, після чого необхідно забезпечити їхнє належне виконання. Відповідні цілі та терміни мають стати невід'ємною частиною національної нормативної бази, яка стане основою для загальних і секторальних заходів щодо пом'якшення наслідків зміни клімату («Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, §§ 545-549).

Отже, під час оцінки того, чи залишалася держава в межах своєї свободи розсуду, Суд оцінюватиме, чи належним чином національні органи влади врахували необхідність: («Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, § 550):

а) прийняття загальних заходів, що встановлюють цільовий графік досягнення вуглецевої нейтральності та загальний залишковий вуглецевий бюджет на цей період або інший еквівалентний метод кількісного визначення майбутніх викидів парникових газів, відповідно до головної мети національних та/або глобальних зобов'язань щодо пом'якшення наслідків зміни клімату;

б) встановлення проміжних цілей та шляхів скорочення викидів парникових газів (за секторами або іншими відповідними методологіями), які, у принципі, здатні забезпечити

досягнення загальних національних цілей щодо скорочення викидів парникових газів у встановлені строки, передбачені національними політиками;

в) надання доказів того, що вони належним чином дотримувалися або дотримуються відповідних цілей зі скорочення парникових газів (див. підпункти (а)-(б) вище);

г) оновлення відповідних цілей скорочення парникових газів із належною ретельністю, спираючись на найкращі доступні дані; та

д) своєчасне та відповідне й послідовне прийняття відповідного законодавства та заходів.

165. Окрім цих заходів щодо пом'якшення наслідків зміни клімату, держави повинні приймати адаптаційні заходи, спрямовані на пом'якшення найбільш серйозних або невідкладних наслідків зміни клімату, враховуючи будь-які відповідні потреби в захисті. Такі адаптаційні заходи мають бути запроваджені та ефективно застосовуватися відповідно до найкращих доступних даних і відповідати загальній структурі позитивних зобов'язань держав у цьому контексті (*«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 552).

• Процес ухвалення рішень

166. Спершу, інформація, якою володіють державні органи, що є важливою для розробки та впровадження відповідних регуляцій і заходів щодо боротьби зі зміною клімату, має бути доступною для громадськості, зокрема, для осіб, яких можуть зачіпати ці регуляції і заходи або їхню відсутність. У зв'язку із цим мають бути доступні процесуальні гарантії, які забезпечують громадськості доступ до висновків відповідних досліджень, що дозволяє їм оцінити ризик, якому вони піддаються. Одночасно треба розробити процедури, які дозволяють враховувати думки громадськості, зокрема, інтереси тих осіб, яких зачіпають або можуть зачепити відповідні регуляції і заходи або їхню відсутність, у процесі ухвалення рішень (*«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 554).

β. **Справа «Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland) [ВП] (параграфи 555–573)**

167. Заявником у справі була асоціація літніх жінок, створена для просування та реалізації ефективного захисту клімату від імені своїх членів, яка скаржилася, *inter alia*, на підставі статті 8, на нібито недостатність заходів, вжитих швейцарською владою для пом'якшення наслідків зміни клімату.

Застосовуючи вищезазначені принципи, Суд постановив, що Швейцарія не діяла вчасно та належним і послідовним чином стосовно розробки, розвитку та впровадження відповідної законодавчої та адміністративної бази. Внаслідок цього держава перевищила межі своєї свободи розсуду й не виконала своїх позитивних зобов'язань у цій сфері, порушивши статтю 8.

У зв'язку із цим Суд зазначив, по-перше, що в процесі створення відповідної національної нормативної бази швейцарськими органами влади мали місце певні критичні прогалини. Було зазначено, що закон про СО₂ 2011 року передбачав скорочення на 20% до 2020 року порівняно з рівнями 1990 року. Хоча, згідно з оцінкою Федеральної ради Швейцарії 2009 року, промислово розвинені країни мали скоротити свої викиди на 25-40% до тієї дати. Крім того, пропозиція Федеральної ради 2017 року щодо внесення змін до закону 2011 року з метою встановлення цілі скорочення на 30% у період із 2020 до 2030 року була відхилена на референдумі у 2021 році; це залишило законодавчу прогалину на період після 2020 року, яку держава намагалася вирішити шляхом часткового перегляду закону 2011 року, встановивши ціль скорочення на 1,5% щороку для періоду 2021-2024 років, і не містило жодних положень

для наступного періоду. Суд також зазначив, що в контексті моніторингу Паризької угоди Швейцарія подала в грудні 2021 року свій «визначений на національному рівні внесок», який полягав у зобов'язанні зменшити до 2030 року викиди парникових газів щонайменше на 50% порівняно з рівнями 1990 року, або в середньому на 35% для періоду 2021-2030 років; цей «визначений на національному рівні внесок» був закріплений у Законі про клімат від 30 вересня 2022 року, який передбачав досягнення нульових викидів до 2050 року, з умовою, що викиди парникових газів повинні бути скорочені «настільки, наскільки це можливо», та встановлював проміжні заходи для 2040 року, на період 2031-2040 років і на період 2041-2050 років. Проте Суд зазначив, що цей закон – який був підтверджений на референдумі в червні 2023 року, але ще не набрав чинності на момент винесення рішення – визначав загальні цілі, але не конкретні заходи для їхнього досягнення, які мали бути визначені Федеральною радою і запропоновані Парламенту «вчасно». Суд також звернув увагу, що період 2025-2030 років залишився нерегульованим. Суд заявив, що, враховуючи нагальну потребу в діях щодо зміни клімату та поточну відсутність задовільної нормативної бази, він мав труднощі з прийняттям того, що просте законодавче зобов'язання прийняти конкретні заходи «вчасно» могло задовольнити обов'язок держави забезпечити, й ефективно застосувати на практиці, ефективний захист осіб у її юрисдикції від негативних наслідків зміни клімату для їхнього життя та здоров'я. Він вважав, що запровадження цього нового законодавства не було достатнім для усунення недоліків, виявлених у чинній правовій базі. Крім того, Суд зазначив, що швейцарські органи влади не визначили, через вуглецевий бюджет або інші методи, національні обмеження на викиди парникових газів.

Водночас Суд зазначив, що Швейцарія раніше не досягла своїх попередніх цілей щодо скорочення викидів парникових газів (скорочення на 20% до 2020 року порівняно з рівнями 1990 року).

II. Обмеження прав, гарантованих статтею 8, з метою захисту навколишнього середовища

168. Захист навколишнього середовища є законною метою, що може виправдовувати втручання в права, гарантовані статтею 8.

У справі «*Баклі проти Сполученого Королівства*» (*Buckley v. United Kingdom*), 1996, § 63 і §§ 74-85, Суд постановив, що відмова в наданні дозволу на будівництво ромській жінці, яка розмістила каравани на власній земельній ділянці, щоб жити там із сім'єю, і наказ про демонтаж караванів переслідували законні цілі, передбачені статтею 8. Ці рішення були прийняті з метою забезпечення контролю за будівництвом, спрямованого на підвищення безпеки на дорогах, збереження довкілля та охорони здоров'я, а тому законні цілі включали громадську безпеку, економічне благополуччя країни, захист здоров'я та захист прав інших осіб. Вказавши на те, що держави мають широку свободу розсуду у сфері планувальної політики, що охоплює як визначення загальної політики, так і впровадження індивідуальних заходів, Суд не виявив порушення права заявниці на повагу до її житла.

У справі «*Чепмен проти Сполученого Королівства*» (*Chapman v. United Kingdom*) [ВП], 2001, §§ 82 і 90-116, що стосується подібних заходів, Суд зазначив, що в цій справі йшлося не лише про право заявниці на повагу до житла, як у справі *Баклі*, але також про її право на повагу до приватного й сімейного життя. Суд вважав, що оскаржувані заходи переслідували законну мету захисту «прав інших» через збереження навколишнього середовища. Крім того, він підкреслив, що належність до меншини з традиційним способом життя, відмінним від більшості, не надає імунітету від загальних законів, спрямованих на захист загальних благ спільноти, таких як навколишнє середовище. Він додав, що Суд буде обережним у наданні захисту тим, хто свідомо порушує закон, облаштовуючи житло на екологічно захищених територіях. «Для Суду

інакше діяти означало б заохочувати незаконні дії на шкоду захисту екологічних прав інших людей у суспільстві». Суд зазначив, що держави мають широку свободу розсуду при виборі та реалізації планувальної політики, і не виявив порушення статті 8.

У справі *«Веллс проти Сполученого Королівства» (Wells v. United Kingdom)* (ухв.), 2007, що стосувалася кримінального переслідування ромської особи, яка відмовилася прибрати караван із земельної ділянки, якою вона володіла й на якій проживала зі своєю сім'єю, Суд розглянув справу з точки зору права на повагу до приватного і сімейного життя та житла. Він зазначив, що оскаржуваний захід переслідував одну із законних цілей, зазначених у статті 8: захист «прав інших» через збереження навколишнього середовища. Суд підкреслив, що держави мають широку свободу розсуду при врівноваженні інтересів населення загалом, особливо у сфері захисту навколишнього середовища, та інтересів меншини, що можуть суперечити цьому, й оголосив скаргу явно необґрунтованою.

І навпаки, у справі *«Вінтерштайн та інші проти Франції» (Winterstein and Others v. France)*, 2013, § 146 і §§ 147-167, що стосується мандрівників, яких виселили із землі, де вони проживали тривалий час, через те, що ця територія була частиною «природної зони, що підлягає охороні через якість її ландшафту та різноманітні характеристики». Суд вважав, що цей захід переслідував законну мету відповідно до статті 8 § 2: захист «прав інших» через збереження навколишнього середовища. Однак він постановив, що суд першої інстанції не провів належного аналізу пропорційності втручання, підкресливши, що втрата житла є дуже серйозним порушенням права на повагу до житла. Крім того, Суд дійшов висновку, що національний суд недостатньо врахував потреби деяких заявників, підкресливши, що вони належали до вразливої меншини.

У справі *«Камінскас проти Литви» (Kaminskas v. Lithuania)*, 2020, §§ 48-66, що стосується наказу про знесення будинку, який був незаконно побудований на лісовій ділянці, Суд зазначив, що збереження навколишнього середовища є дедалі важливішим чинником у сучасному суспільстві, і постановив, що захід про знесення був спрямований на захист прав і свобод інших осіб, оскільки він був призначений для захисту лісової ділянки, а також для запобігання безладу та сприяння економічному добробуту країни. Зазначивши, що будинок було побудовано незаконно, Суд сказав, що буде обережним у наданні захисту тим, хто, свідомо порушуючи закон, облаштовує житло на екологічно захищеній території, оскільки це означало б заохочувати незаконні дії на шкоду захисту екологічних прав інших осіб у суспільстві.

Стаття 9 (Свобода думки, совісті і релігії)

Стаття 9 Конвенції

« 1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.»

169. Суд досі, здається, прямо не визнав, що екологічні переконання підпадають під сферу дії статті 9 (проте, зокрема, з рішень у справах *«А.С.П.А.С. та Ласгреза проти Франції» (A.S.P.A.S. and Lasgrezas v. France)*, 2011, § 55, і *«Чабуті проти Франції» (Chabauty v. France)* [ВП], 2012, §§ 41-47, зрозуміло, що протест проти полювання на етичних підставах можуть складати переконання, захищені Конвенцією).

170. У справі *«Виконавча рада мусульман Бельгії та інші проти Бельгії» (Executief van de Moslims van België and Others v. Belgium)*, 2024, §§ 92-101, що стосується заборони забою тварин без попереднього оглушення у Фландрії та Валлонії, Суд встановив, що захист благополуччя тварин можна вважати аспектом «громадської моралі», що є законною метою в контексті пункту 2 статті 9. Зокрема, було зазначено, що Конвенція не може тлумачитися як така, що передбачає абсолютне дотримання прав і свобод, які вона закріплює, без урахування страждань тварин, оскільки, відповідно до статті 1, вона визнає права і свободи виключно щодо осіб. Також Суд зазначив, що не бачить підстав для суперечностей із Судом Європейського Союзу та Конституційним судом Бельгії, які обидва визнали, що захист добробуту тварин є етичною цінністю, якій сучасні демократичні суспільства надають дедалі більше значення, і що цей аспект слід враховувати при розгляді обмежень на свободу вираження віросповідання.

Стаття 10 (Свобода вираження поглядів)

Стаття 10 Конвенції

«1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати та передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади та незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками та відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету й безсторонності суду.»

I. Екологічні демонстрації та кампанії

171. Участь в екологічних демонстраціях є вираженням поглядів в контексті статті 10, навіть якщо ці демонстрації фактично перешкоджають діяльності, проти якої вони спрямовані. Приклади: протест проти полювання на куріпок або будівництва автомагістралі («*Стіл та інші проти Сполученого Королівства*» (*Steel and Others v. United Kingdom*), 1998, § 92), проти полювання на лисиць («*Гашман та Гаррап проти Сполученого Королівства*» (*Hashman and Harrup v. United Kingdom*) [ВП], 1999, § 28), проти проєкту міської забудови («*Перадзе та інші проти Грузії*» (*Peradze and Others v. Georgia*), 2022, § 41), або для привернення уваги громадськості до екологічних наслідків буріння та видобутку нафти («*Браян та інші проти Росії*» (*Bryan and Others v. Russia*), 2023, § 85), або спалювання вугілля та необхідність переходу на відновлювальні джерела енергії («*Фрідріх та інші проти Польщі*» (*Friedrich and Others v. Poland*), 2024, § 248).

172. Екологічна кампанія також є вираженням поглядів у контексті статті 10. Приклад: кампанія, проведена «Грінпіс» (Greenpeace) проти китобійного промислу («*Дрієман та інші проти Норвегії*» (*Drieman and Others v. Norway*) (ухв.), 2000).

II. Вираження поглядів щодо екологічних тем: високий рівень захисту

173. Питання, пов'язані із захистом природи та довкілля, здоров'я та повагою до тварин, є питаннями загального інтересу, яке, у принципі, користується високим рівнем захисту в рамках права на свободу вираження поглядів.

Приклади:

- захист довкілля та громадського здоров'я французькими органами влади після аварії на Чорнобильській АЕС («*Мамере проти Франції*» (*Mamère v. France*), 2006, § 20);
- поводження з тваринами («*ФгТ Ферайн геген Тірфабрікен проти Швейцарії*» (*VgT Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland*), 2001, §§ 70-71; у цій справі, яка стосувалася відмови в трансляції телевізійної реклами про промислове виробництво тварин, створеної асоціацією захисту тварин, Суд вказав, що межі свободи розсуду держави повинні бути звужені, оскільки йшлося не про суто комерційні інтереси окремої особи, а про її участь у публічній дискусії, яка стосується загального інтересу. Див. також «*Ферайн геген Тірфабрікен Швайц (ФгТ) проти Швейцарії*» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland*) №2 [ВП], 2009, § 92 та «*Ферайн геген Тірфабрікен проти Швейцарії*» (*Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland*) (ухв.), 2011; «*ПЕТА Німеччина проти Німеччини*» (*PETA Deutschland v. Germany*), 2012, § 47; «*Енімал Дефендерс Інтернейшенал проти Сполученого Королівства*» (*Animal Defenders International v. United Kingdom*) [ВП], 2013, § 102; «*Тірбефраєр е.В. проти Німеччини*» (*Tierbefreier e.V. v. Germany*), 2014, §§ 51-52; «*Гусева проти Болгарії*» (*Guseva v. Bulgaria*), 2015, §§ 41 і 55);
- зловживання та аморальна практика у сільському господарстві та працевлаштуванні, вирубка лісів і продаж нездорової їжі («*Стіл та Морріс проти Сполученого Королівства*» (*Steel and Morris v. United Kingdom*), 2005, § 88);
- полювання на тюленів у Північній Норвегії («*Бладет Тромсе та Стенсаас проти Норвегії*» (*Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway*) [ВП], 1999, §§ 63-64);
- екологічний вплив атомної електростанції («*Сдружені Ігочеське Матки проти Чеської Республіки*» (*Sdružení Jihočeské Matky v. Czech Republic*) (ухв.), 2006);

- плановане будівництво нової дороги (*«Алмейда Азеведо проти Португалії» (Almeida Azevedo v. Portugal)*, 2007, § 28), та проєкт міської забудови (*«Перадзе та інші проти Грузії» (Peradze and Others v. Georgia)*, 2022, §§ 41 і 45);
- захист довкілля та громадського здоров'я і управління цим процесом із боку турецьких органів влади в контексті катастрофічного землетрусу 17 серпня 1999 року (*«Артун і Гювенер проти Туреччини» (Artun and Güvener v. Turkey)*, 2007, § 29);
- якість води (*«Дежарден проти Франції» (Desjardin v. France)*, 2007, § 46; *«Шабанович проти Чорногорії та Сербії» (Šabanović v. Montenegro and Serbia)*, 2011, § 44; *«Тенесоайка проти Румунії» (Tănăsoaica v. Romania)*, 2012, §§ 43 і 48);
- вплив забруднення та інших порушень (*«Сапунджієв проти Болгарії» (Sapundzhiev v. Bulgaria)*, 2018, § 40 і 45);
- збереження старовинної будівлі (*«Маргулев проти Росії» (Margulev v. Russia)*, 2019, §§ 37 і 47);
- захист сільськогосподарського та лісового використання земель від розширення вторинного житла (*«Австрійська асоціація збереження, зміцнення та створення проти Австрії» (Österreichische Vereinigung zur Erhaltung, Stärkung und Schaffung v. Austria)*, 2013, §§ 35-36);
- підтоплення стародавнього об'єкту внаслідок будівництва дамби (*«Джангі проти Туреччини» (Cangi v. Turkey)*, 2019, § 34);
- будівництво гідроелектростанцій (*«Киличдароглу проти Туреччини» (Kılıçdaroğlu v. Turkey)*, 2020, § 49);
- екологічні та медичні ризики проєкту, що передбачає транзит, обробку та зберігання в глибоких геологічних сховищах великих кількостей високоактивних і довговічних радіоактивних відходів, які становлять високий ризик для здоров'я населення та довкілля (*«Асоціація Б'юрстоп 55 та інші проти Франції» (Association Burestop 55 and Others v. France)*, 2021, § 87);
- план видобутку золота і срібла (*«Бумбеш проти Румунії» (Bumbeş v. Romania)*, 2022, § 92).

174. Коментарі, зроблені в рамках зобов'язань щодо екологічних питань, також мають високий рівень захисту, оскільки вони є вираженням політичних чи активістських поглядів. Приклади: заява обраного представника, який займається екологічними питаннями (*«Мамере проти Франції» (Mamère v. France)*, 2006, § 20) або коментарі, зроблені під час виборчої кампанії кандидата від партії «Зелених» на місцевих виборах (*«Дежарден проти Франції» (Desjardin v. France)*, 2007, § 46).

175. Цей високий рівень захисту означає, що простір для розсуду держав-учасниць у визначенні необхідності втручання у свободу вираження думки є «особливо вузьким» (*«Мамере проти Франції» (Mamère v. France)*, 2006, § 20) або «вужчим» (*«Артун і Гювенер проти Туреччини» (Artun and Güvener v. Turkey)*, 2007, § 29; див. також *«Енімал Дефендерс Інтернейшенал проти Сполученого Королівства» (Animal Defenders International v. United Kingdom)* [ВП], 2013, § 102).

176. Високий рівень захисту не застосовується, коли методи та засоби екологічного вираження стають примусовими; у таких випадках держави-учасниці мають широку свободу розсуду (див. *«Дрієман та інші проти Норвегії» (Drieman and Others v. Norway)* (ухв.), 2000, що стосується перешкод на морі, організованих активістами "Грінпіс" в рамках кампанії проти китобійного промислу). Однак такий захист може бути наданий ненасильницьким обструктивним екологічним акціям, як показує справа *«Бумбеш проти Румунії» (Bumbeş v. Romania)*, 2022, §§ 92-102. У цій справі, щоб протестувати проти урядового схвалення гірничого проєкту, заявник і ще одна особа прикували себе до бар'єра, що веде на автостоянку біля будівлі уряду Румунії, а інші протестувальники тримали плакати. Згодом заявник був оштрафований за «формування групи з трьох або більше осіб із метою вчинення протиправних дій, що суперечать громадському порядку та спокою та нормам соціального співіснування». Суд визнав порушення статті 10 у світлі статті 11;

він зазначив, зокрема, що національні суди надали пріоритет формальній незаконності події і не оцінили рівень порушень, спричинених діями заявника.

177. У справі *«Браян та інші проти Росії» (Bryan and Others v. Russia)*, 2023, §§ 96-97 Суд постановив, що арешт та затримання активістів із неурядової організації «Грінпіс» після спроби сісти на нафтову платформу з метою привернення уваги громадськості до екологічних наслідків буріння та видобутку нафти, становили втручання в їхню свободу вираження поглядів. Суд далі встановив, що арешт та затримання були незаконними в контексті пункту 1 статті 5, і втручання у свободу вираження поглядів заявників не було «встановлене законом» у розумінні статті 10. На цій підставі було зроблено висновок про порушення статті 10, і Суд не був зобов'язаний розглядати питання про наявність законної мети та необхідності втручання в демократичному суспільстві за цією нормою. Суд дійшов такого ж висновку у справі *«Фрідріх та інші проти Польщі» (Friedrich and Others v. Poland)*, 2024, § 255, що стосувалася арешту та затримання активістів з «Грінпіс» під час їх участі в операції з блокування вантажного судна, що перевозило вугілля, з метою привернення уваги громадськості до екологічних наслідків спалювання вугілля та необхідності переходу на відновлювальні джерела енергії.

III. Визнання особливої ролі організацій з охорони навколишнього середовища у поширенні інформації про дії органів державної влади

178. Беручи участь у загальногромадських дебатах, неурядові організації виконують роль громадського нагляду, подібну до тієї, яку виконує преса; щоб виконувати це завдання, вони повинні мати можливість розголошувати факти, які можуть становити інтерес для громадськості, надавати їм оцінку й таким чином сприяти прозорості діяльності органів державної влади. Вони, відповідно, користуються високим рівнем захисту при здійсненні свободи вираження думки. Це стосується також екологічних неурядових організацій («*Bіdес Айсардзібас Клубс проту Латвії*» (*Vides Aizsardzības Klubs v. Latvia*), 2004, § 42; див. також «*Енімал Дефендерс Інтернейшенал проту Сполученого Королівства*» (*Animal Defenders International v. United Kingdom*) [ВП], 2013, § 103; «*Джангі проту Туреччини*» (*Cangi v. Turkey*), 2019, § 35; «*Маргулев проту Росії*» (*Margulev v. Russia*), 2019, § 47). Це також стосується малих неофіційних активістських груп («*Стіл та Морріс проту Сполученого Королівства*» (*Steel and Morris v. United Kingdom*), 2005, § 89).

IV. Доступ до інформації щодо екологічних питань

A. Обмежене, умовне визнання права на доступ до інформації, якою володіє держава

179. У справі «*Гуерра та інші проту Італії*» (*Guerra and Others v. Italy*), 1998, §§ 53-60, розпочатій особами, що проживають поблизу промислового заводу, який становив ризик для громадського здоров'я та довкілля, заявники та Комісія вважали, що оскільки надання інформації громадськості є одним із ключових засобів захисту добробуту та здоров'я місцевого населення в ситуаціях, коли довкілля під загрозою, свобода отримувати інформацію, гарантована статтею 10, має тлумачитися як така, що надає фактичне право на отримання інформації членами місцевих громад, які зазнали або можуть зазнати впливу діяльності, що загрожує довкіллю. Згідно із заявниками та Комісією стаття 10 накладає на держави не лише обов'язок надавати громадськості інформацію з екологічних питань, але також позитивний обов'язок збирати, обробляти та поширювати таку інформацію, яка за своєю природою не могла б інакше стати відомою громадськості; вони вважали, що захист, який надається статтею 10, має превентивну функцію стосовно можливих порушень Конвенції у випадку серйозної шкоди довкіллю, і що стаття 10 активується навіть до безпосереднього порушення інших фундаментальних прав, таких як право на життя або право на повагу до приватного та сімейного життя.

Суд відхилив цей аргумент. Спостерігаючи, що свобода отримувати інформацію «загалом забороняє уряду перешкоджати особі отримувати інформацію, яку інші бажають або можуть бути готовими надати», Суд вирішив, що ця свобода не може тлумачитися як така, що покладає на Договірну Сторону Конвенції позитивні зобов'язання самостійно збирати та поширювати інформацію. Суд зробив висновок, що стаття 10 не застосовується. Однак питання було розглянуто в рамках статті 8 (див. вище).

180. Суд згодом зазначив, що, хоча стаття 10 не надає індивіду права на доступ до інформації, що перебуває у володінні органу державної влади, а також не вимагає від держави надавати таку інформацію, таке право або зобов'язання можуть виникнути в таких випадках: 1) коли

розкриття інформації було накладено судовим рішенням, яке набрало законної сили; 2) коли доступ до інформації є необхідним для реалізації права людини на свободу вираження поглядів, зокрема, «свободи отримувати й передавати інформацію», і коли відмова в такому доступі становить втручання в це право (*«Мадяр Хельсінкі Бізотшаг» (Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary)* [ВП], 2016, § 156).

У другому із цих двох випадків питання про те, чи відмова в наданні інформації дійсно є втручанням, має оцінюватися в кожному конкретному випадку з урахуванням обставин справи. Відповідними критеріями для подальшого визначення меж цього права є: 1) мета запиту на інформацію; 2) характер запитуваної інформації; 3) роль заявника; 4) доступність запитуваної інформації (так само, §§ 157-170). У справі *«Асоціація Б'юрстоп 55 та інші проти Франції» (Association Burestop 55 and Others v. France)*, 2021, § 85, Суд підкреслив, що цей підхід слід застосовувати й у тих випадках, коли передбачуване втручання було результатом не відмови в наданні доступу до інформації, а передбачуваної недостовірності, неточності або недостатності наданої інформації органом державної влади відповідно до вимоги національного законодавства. Суд постановив, що надання недостовірної, неточної або недостатньої інформації в таких випадках можна прирівняти до відмови в наданні інформації.

181. У справі *«Асоціація Б'юрстоп 55 та інші проти Франції» (Association Burestop 55 and Others v. France)*, 2021, §§ 79 і 107, Суд підсумував застосований наступним чином: хоча стаття 10 Конвенції не надає загального права на доступ до інформації, що перебуває у володінні органів влади, вона може певною мірою і за певних умов гарантувати таке право та зобов'язання органів влади надавати інформацію.

182. Як показано в справах *«Джангі проти Туреччини» (Cangi v. Turkey)*, 2019, §§ 30-37 та *«Асоціація Б'юрстоп 55 та інші проти Франції» (Association Burestop 55 and Others v. France)*, 2021, §§ 78-90 і 107-117, це особливо стосується доступу до інформації про навколишнє середовище.

У справі *«Джангі проти Туреччини» (Cangi v. Turkey)*, яка стосувалася плану будівництва дамби, що призвела б до затоплення стародавнього об'єкту Алліаной, запит заявника на підписану копію протоколу засідання Ради з питань культурної та природної спадщини було відхилено. Суд зазначив, що інформація, про яку йшла мова, стосувалася питання громадського інтересу, «затоплення історичної пам'ятки дамбою, безумовно, є питанням, яке може викликати значні суперечки, стосується важливої соціальної проблеми або включає проблему, щодо якої громадськість мала б інтерес бути поінформованою». Суд також зауважив, що заявник був членом і представником неурядової організації, а його дії, спрямовані на захист пам'ятки Алліаной та поширення інформації про поточні процедури щодо цього об'єкта, означали, що він діяв як «громадський наглядач». Суд додав, що запит заявника був заснований не лише на його бажанні надати цей документ як доказ недоліків у процесі ухвалення рішень щодо дамби, але й на його прагненні поінформувати громадськість і показати, що документ був доступний. Відхиливши запит заявника, національні органи влади перешкодили реалізації його права на отримання і передачу інформації, завдавши шкоди сутності прав, гарантованих статтею 10. Крім того, Суд зазначив, що це втручання не було передбачене законом, і визнав порушення цієї норми.

У справі *«Асоціація Б'юрстоп 55 та інші проти Франції» (Association Burestop 55 and Others v. France)*, 2021, асоціації з охорони навколишнього середовища, які виступали проти планованого промислового об'єкту для зберігання в глибоких геологічних сховищах великих кількостей високоактивних і довгоіснуючих радіоактивних відходів (об'єкт «Сіджео» (Cigéo)), скаржилися, що національне агентство з управління радіоактивними відходами надало недостовірну інформацію про екологічні та медичні ризики проекту. Суд вважав, що чотири зазначені вище критерії були виконані, а отже стаття 10 застосовувалася. Суд зазначив, що оскаржувана інформація дійсно була необхідною для реалізації свободи вираження поглядів

об'єднань-заявників, оскільки одна з їхніх статутних цілей полягала в інформуванні громадськості про екологічні та медичні ризики цього проекту. Щодо природи інформації, Суд підкреслив, що вона була безпосередньо пов'язана з дискусією про ризики, пов'язані з будь-яким планом поводження з великими кількостями високоактивних та довгоіснуючих радіоактивних відходів, що є надзвичайно небезпечним для здоров'я і довкілля, наголошуючи, що така тема, безумовно, становить суспільний інтерес. Стосовно третього критерію Суд надав особливого значення ролі «громадських наглядачів», яку виконували неурядові організації не лише для привернення уваги громадськості до питань суспільного інтересу, але й для заохочення органів влади до надання інформації щодо таких питань. Що стосується четвертого критерію щодо доступності оскаржуваної інформації, Суд зазначив, що він був виконаний за визначенням у цій справі. Суд продовжив розгляд справи з урахуванням доступу до засобів правового захисту, які забезпечують можливість перегляду змісту та якості наданої інформації (див. нижче).

183. Буде корисно згадати справу *«Сдружені їгочеське Матки проти Чеської Республіки» (Sdružení Jihočeské Matky v. Czech Republic)* (ухв.), 2006 (беручи до уваги, що рішення Суду в цій справі передувало справі *Мадяр Хельсінкі Бізотшаг (Magyar Helsinki Bizottság)*, де асоціація з охорони навколишнього середовища скаржилася, що органи влади відмовили їй у доступі до частини документації щодо атомної електростанції Темелін (Temelin)). У цій справі Суд визнав, що відбулося втручання в право заявника на отримання інформації. Однак Суд дійшов висновку, що стаття 10 не може тлумачитися як така, що гарантує абсолютне право на доступ до всіх технічних деталей, що стосуються будівництва атомної електростанції, «надзвичайно складної установки, що вимагає дуже високого рівня безпеки», оскільки, на відміну від інформації про вплив такої установки на довкілля, ці дані не становлять питання суспільного інтересу. Суд також зазначив, що відмова в наданні інформації ґрунтувалася на необхідності запобігти порушенню комерційної таємниці й договірних зобов'язань, на які посилався будівельник, і це підпадало під захист прав інших осіб, громадської безпеки та здоров'я відповідно до пункту 2 статті 10. З урахуванням меж свободи розсуду держави Суд дійшов висновку, що втручання в право заявника на отримання інформації не було непропорційним відносно законних цілей, які переслідувалися.

Б. Доступ до засобів правового захисту, що полегшують перевірку змісту та якості наданої інформації

184. Суд зазначив, що право на доступ до інформації (коли воно виникає) буде позбавлене змісту, якщо надана компетентними органами інформація виявиться недостовірною, неточною або навіть недостатньою. Справді, дотримання права на доступ до інформації вимагає, щоб надана інформація була достовірною, особливо, якщо це право впливає з юридичного зобов'язання держави. Ефективність цього права передбачає, що в разі виникнення спору зацікавлені особи повинні мати засоби правового захисту, що полегшують перевірку змісту та якості наданої інформації в рамках змагального судочинства (*«Асоціація Б'юрстоп 55 та інші проти Франції» (Association Burestop 55 and Others v. France)*, 2021, § 108).

185. У справі *«Асоціація Б'юрстоп 55 та інші проти Франції» (Association Burestop 55 and Others v. France)*, 2021, § 109, Суд зазначив, що доступ до такої перевірки набуває особливого значення, коли інформація стосується проекту, що становить значний екологічний ризик. Це особливо актуально у випадку ядерної загрози, оскільки, якщо такий ризик матеріалізується, він може вплинути на декілька поколінь.

У цій справі, зазначивши, що об'єднання-заявники мали можливість подати апеляційну скаргу до національних судів, виконуючи вимоги статті 10, Суд не виявив порушення цієї норми, хоча відзначив, що обґрунтування рішення апеляційного суду не було позбавлене критики.

V. Підстави, пов'язані з охороною навколишнього середовища, можуть становити законну мету, яка виправдовує втручання в здійснення свободи вираження поглядів

186. У справі *«Ерманн та ЕсСіАй ВіЕйчАй проти Франції» (Ehrmann and SCI VHI v. France)* (ухв.), 2011, художника було засуджено за трансформацію будівлі в рамках мистецького проекту, що порушувало будівельні норми, оскільки роботи проводилися без дозволу та стосувалися зовнішніх стін будівель, внесених до списку історичних пам'яток другої категорії. Суд визнав, що метою цього втручання було «запобігання заворушенням» і «захист прав інших осіб». У зв'язку з цим Суд зазначив, що втручання мало на меті забезпечення контролю за будівельними та іншими роботами поблизу об'єктів національної спадщини, що є «законною метою для захисту культурної спадщини країни, беручи до уваги також межі свободи розсуду, надані національним органам влади при визначенні загального інтересу суспільства». Суд послався, зокрема, на Рамкову конвенцію Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства, ухвалену 27 жовтня 2005 року, яка, серед іншого, зазначає, що мета збереження культурної спадщини та її сталого використання полягає в розвитку людства.

187. У справі *«Тьокеш проти Румунії» (Tőkés v. Romania)*, 2021, §§ 81 і 96, депутата Європарламенту було піддано покаранню (у формі попередження) за незначне порушення, а саме демонстрацію прапорів національної меншини з рекламною метою на будівлі, де розташовувався його офіс, без попереднього отримання тимчасового дозволу на рекламу, як це передбачено законом про розміщення та дозвіл рекламних матеріалів. Суд зазначив, що метою цього закону було забезпечити узгоджене, гармонійне, безпечне і здорове архітектурне середовище для захисту природних і рукотворних цінностей, збереження якості ландшафту та відповідність стандартам якості будівель. Відповідно, Суд визнав, що втручання у свободу вираження поглядів заявника переслідувало одну з легітимних цілей, зазначених у пункті 2 статті 10, а саме захист прав інших осіб.

Стаття 11 (Свобода зібрань та об'єднання)

Стаття 11 Конвенції

«1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції або адміністративних органів держави».

I. Екологічні демонстрації

188. Принципи юриспруденції, що стосуються права на свободу мирних зібрань, застосовуються досить стандартним чином до екологічних демонстрацій (див., наприклад, справи *«Махмудов проти Росії» (Makhmudov v. Russia)*, 2007 (свавільна заборона демонстрації,

яку асоціація охорони довкілля бажала організувати на знак протесту проти планованого будівництва), *«Котов та інші проти Росії» (Kotov and Others v. Russia)*, 2022 (арешт осіб, що протестували проти сміттєзвалища, накладення адміністративних штрафів і відмова схвалити повідомлення про публічні заходи), та *«Перадзе та інші проти Грузії» (Peradze and Others v. Georgia)*, 2022 (арешт осіб, які протестували проти проекту міської забудови, та накладення адміністративних штрафів)).

189. Проте варто згадати низку справ, що стосуються обструктивних екологічних демонстрацій або акцій.

«Дрієман та інші проти Норвегії» (Drieman and Others v. Norway) (ухв.), 2000. Ця справа стосувалася арешту і штрафування членів «Грінпіс» за те, що вони маневрували своїм надувним човном між китобійним судном і китом у рамках кампанії проти китобійного промислу. Суд не ухвалив рішення щодо того, чи дії такого характеру підпадали під дію статті 11 Конвенції. Проте, відзначивши, що спосіб дій заявників відповідав формі примусу, змушуючи китобійне судно припинити свою законну діяльність, він зауважив, що заходи, вжиті проти заявників, стосувалися поведінки, яка не могла користуватися таким самим привілейованим захистом відповідно до Конвенції, як політична промова чи дебати з питань суспільного інтересу або мирне вираження думок із таких питань. Суд, навпаки, дійшов висновку, що держави мають широкі межі свободи розсуду щодо оцінки необхідності вживання заходів для обмеження такої поведінки, і визнав скаргу за статтею 11 явно необґрунтованою.

«Чернега та інші проти України» (Chernega and Others v. Ukraine), 2019. Справа стосувалася заходів, вжитих проти осіб, які протестували в обструктивний спосіб проти проекту будівництва дороги, зокрема, проти вирубки дерев у міському парку. Заявники стверджували, що їхній арешт і подальше засудження за непокору наказу поліції залишити будівельний майданчик, а також, в одному випадку, за опір під час затримання поліцією та використання фізичної сили приватною охороною на місці події, становили порушення права на мирну демонстрацію. Оцінюючи арешти й засудження з погляду негативних зобов'язань держави, Суд визнав порушення статті 11 стосовно заявників, які були засуджені до дев'яти діб позбавлення волі за непокору, оскільки національні суди не навели достатніх підстав для такого суворого покарання, враховуючи, що для призначення кримінальних покарань демонстрантам потрібна особлива аргументація. Натомість Суд не визнав порушення стосовно заявників, які не були засуджені до позбавлення волі за цей пункт, зазначивши, що вони діяли свідомо обструктивно, незважаючи на небезпеку ситуації. Також Суд не визнав порушення стосовно заявника, який був засуджений до десяти діб позбавлення волі за опір арешту, зазначивши, що позбавлення волі за обструктивні протестні дії саме по собі не суперечить статті 11. Суд також розглянув питання про використання сили охоронцями з погляду позитивних зобов'язань держави, наголосивши, що органи влади повинні вживати необхідних заходів для забезпечення належної поведінки під час будь-якої законної демонстрації та гарантувати безпеку громадян, зазначивши, що це стосується і зібрань, які, незалежно від того, чи були вони дозволені за національним законодавством, були захищені статтею 11 й належним чином повідомлені органам влади, хоча й неформально. Суд постановив, що оскільки держава-відповідач (i) не забезпечила належного регулювання застосування сили охоронцями, (ii) не організувала належного розподілу обов'язків між приватними охоронцями та поліцією щодо запобігання заворушенням, що сприяло б ідентифікації охоронців, які брали участь у подіях, (iii) не забезпечила виконання правил щодо належної ідентифікації осіб, уповноважених застосовувати силу, і (iv) не пояснила рішення поліції не втручатися для запобігання або ефективного контролю конфліктів, держава не виконала свого зобов'язання гарантувати мирний характер демонстрацій.

II. Свобода об'єднання та охорона навколишнього середовища

190. Судова практика щодо права на свободу об'єднання застосовується досить стандартним чином до екологічних об'єднань (див. *«Тєбієті Мюхафізе Джемійєті та Ісрафілов проти Азербайджану» (Tebieti Mühafize Cemiyeti and Israfilov v. Azerbaijan)*, 2009, *«Костел Попа проти Румунії» (Costel Popa v. Romania)*, 2016 та *«Екодефенс та інші проти Росії» (Ecodefence and Others v. Russia)*, 2022, що стосуються, відповідно, розпуску об'єднання з охорони довкілля, відмови в реєстрації об'єднання, що займається просуванням сталого розвитку, та застосування російського закону про іноземних агентів 2012 року до неурядових організацій-заявників та їхніх директорів).

191. Проте варто згадати низку справ, що стосуються так званої «негативної свободи об'єднання», у яких Суд розглядав питання обов'язкового членства землевласників, які виступають проти полювання, у приватно-правових мисливських об'єднаннях у рамках організації полювання та стрільби шляхом об'єднання мисливських угідь.

У справі *«Шассанью та інші проти Франції» (Chassagnou and Others v. France)* [ВП], 1999, §§ 103-117, уряд стверджував, що втручання в право заявників на свободу об'єднання мало законну мету «захисту прав і свобод інших» у розумінні пункту 2 статті 11, оскільки воно було спрямоване на забезпечення демократичного ведення мисливської діяльності. Суд зазначив, що коли «права і свободи», на які спираються в цьому випадку, самі по собі належать до тих, що гарантуються Конвенцією або її Протоколами, необхідно визнати, що необхідність їхнього захисту може спонукати держави обмежувати інші права або свободи, також викладені в Конвенції. Отже, держави мали широкі межі свободи розсуду в балансуванні конкуруючих інтересів у цій сфері. Інша справа, коли обмеження накладаються на право або свободу, гарантовані Конвенцією, для захисту «прав і свобод», які самі по собі не викладені в Конвенції, таких як право або свобода полювання (припускаючи, що таке право або свобода закріплені в національному законодавстві). У такому випадку лише беззаперечні імперативи могли б виправдати втручання в користування правом за Конвенцією. Суд далі зазначивши, що заявники виступали проти полювання з етичних міркувань, дійшов висновку, що «примусення особи законом до вступу в об'єднання, членство в якому фундаментально суперечить його власним переконанням», і зобов'язання його через це членство передати свої права на земельну ділянку, якою він володіє, для досягнення цілей об'єднання, що він не схвалює, виходить за межі необхідного для забезпечення справедливого балансу між конфліктуєчими інтересами й не може вважатися пропорційним меті, яка переслідується (див. також *«Шнайдер проти Люксембургу» (Schneider v. Luxembourg)*, 2007, §§ 75-83 та *«А.С.П.А.С. та Ласгрєза проти Франції» (A.S.P.A.S. and Lasgrezas v. France)*, 2011, §§ 55-57). Суд пізніше підтвердив, що факт того, що особи, про яких ідеться, виступали проти полювання з етичних міркувань, був вирішальним (*«Бодіньєр і Возель проти Франції» (Baudinière and Vauzelle v. France)* (ухв.), 2007).

Стаття 13 (Право на ефективний засіб правового захисту)

Стаття 13 Конвенції

«Кожен, чий права та свободи, визнані в [цій] Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

192. Принципи юриспруденції, що стосуються права на ефективний засіб правового захисту, застосовуються досить стандартним чином у справах, пов'язаних з екологічним контекстом. Див. наступні приклади:

- *«Афанасоглу та інші проти Швейцарії» (Athanassoglou and Others v. Switzerland)* [ВП], 2000, §§ 58-60;
- *«ФгТ Ферайн геген Тірфабрикен проти Швейцарії» (VgT Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland)*, 2001, §§ 82-83;
- *«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. United Kingdom)* [ВП], 2003, §§ 137-142;
- *«Коляденко та інші проти Росії» (Kolyadenko and Others v. Russia)*, 2012, §§ 221-232;
- *«Ді Сарно та інші проти Італії» (Di Sarno and Others v. Italy)*, 2012, §§ 84-89, 116-118 та *«Корделла та інші проти Італії» (Cordella and Others v. Italy)*, 2019, §§ 121-127 і 175-176.
- *«Котов та інші проти Росії» (Kotov and Others v. Russia)*, 2022, §§ 136 і 86-95.

Стаття 14 (Заборона дискримінації)

Стаття 14 Конвенції

«Користування правами та свободами, визнаними в [цій] Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою - статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою».

193. Принципи юриспруденції, що стосуються заборони дискримінації, застосовуються досить стандартним чином у справах, пов'язаних з екологічним контекстом. Див. наступні приклади:

- *«Шассанью та інші проти Франції» (Chassagnou and Others v. France)* [ВП], 1999, §§ 89-95, 120-121 та *«Чаботі проти Франції» (Chabauty v. France)* [ВП], 2012, §§ 41-57;
- *«Чепмен проти Сполученого Королівства» (Chapman v. United Kingdom)* [ВП], 2001, §§ 129-130;
- *«ФгТ Ферайн геген Тірфабрикен проти Швейцарії» (VgT Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland)*, 2001, §§ 87-89;
- *«Веллс проти Сполученого Королівства» (Wells v. United Kingdom)* (ухв.), 2007.

Стаття 1 Першого протоколу (Захист права власності)

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції

«Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів».

I. Обмеження права на повагу до права власності на екологічних підставах

194. Для того, щоб втручання в право власності було сумісним зі статтею 1 Першого протоколу, воно повинно відповідати принципу верховенства права та переслідувати законну мету в загальних або суспільних інтересах. Також повинно бути дотримано розумного співвідношення пропорційності між засобами, що використовуються, і метою, яку прагнуть досягти. У цьому контексті Суд перевірить, чи було досягнуто справедливого балансу між вимогами суспільного інтересу і правами особи. Суд також надає державі широку свободу розсуду як при виборі методів та засобів реалізації, так і в оцінці того, чи були їхні наслідки виправдані в інтересах суспільства з огляду на мету, яку вони переслідували (див. Посібник зі статті 1 Першого протоколу).

А. Охорона навколишнього середовища: питання загального чи суспільного інтересу

195. Захист довкілля, природи, лісів, узбережжя, видів, що перебувають під загрозою зникнення, біологічних ресурсів, спадщини та громадського здоров'я є питаннями *суспільного інтересу*. Тому екологічний аргумент може бути використаний для обґрунтування втручання в право на повагу до права власності.

Приклади:

- скасування дозволу на видобуток гравію (*«Фредін проти Швеції» (Fredin v. Sweden) (№ 1), 1991, § 48*);
- скасування дозволів на будівництво (*«Пайн Веллі Девелопментс Лтд. та інші проти Ірландії» (Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland), 1991, § 57*);
- тривалість процедури експропріації для створення природного заповідника, яка залишила власників у невизначеності щодо майбутнього їхнього майна й обмежила його використання (*«Матос е Сілва, Лда, та інші проти Португалії» (Matos e Silva, Lda., and Others v. Portugal), 1996, § 88*);
- примусове передання землі мисливському об'єднанню та вимога, щоб власник землі терпів полювання на своїй території (*«Шассанью та інші проти Франції» (Chassagnou and Others v. France) [ВП], 1999, § 79; «Шнайдер проти Люксембургу» (Schneider v. Luxembourg), 2007, § 46; «А.С.П.А.С. та Ласгреза проти Франції» (A.S.P.A.S. and Lasgrezas v. France), 2011, § 36; «Германн проти Німеччини» (Herrmann v. Germany) [ВП], 2012, §§ 83-85*);
- зміна статусу власності на природоохоронну територію, що призвело до втрати статусу «землі під забудову» (*«Баїя Нова С.А. проти Іспанії» (Bahia Nova S.A. v. Spain) (ухв.), 2000*);
- анулювання указів, що дозволяли забудову території, унаслідок чого земля втратила статус «землі під забудову» (*«Капсалис та Німа-Капсали проти Греції» (Kapsalis and Nima-Kapsali v. Greece) (ухв.), 2004*);
- наказ про знесення будівлі, зведеної без дозволу на будівництво (*«Салиба проти Мальти» (Saliba v. Malta), 2005, § 44; «Іванова та Черкезов проти Болгарії» (Ivanova and Cherkeзов v. Bulgaria), 2016, § 71*);
- внесення приватних будівель до списку історичних пам'яток, що призвело до обмежень на забудову прилеглих будівель і обмежень на забудову решти власності (*«СЦЕА Фарм де Ферноу проти Франції» (SCEA Ferme de Fresnoy v. France) (ухв.), 2005*);
- присвоєння земельній ділянці статусу охоронюваної території після внесення змін до плану містобудування, що призвело до заборони будівництва з метою охорони будівель історичної або культурної цінності і створення зеленої зони в місті (*«Гальтьєрі проти Італії» (Galtieri v. Italy) (ухв.), 2006*);
- присвоєння ділянці статусу «лісове господарство», що призвело, зокрема, до заборони будівництва (*«Ансай та інші проти Туреччини» (Ansay and Others v. Turkey) (ухв.), 2006*);
- накладення великого штрафу за будівельні роботи, що порушують будівельні норми (*«Валіко С.р.л. проти Італії» (Valico S.r.l. v. Italy) (ухв.), 2006*);
- відмова у видачі дозволу на будівництво на земельній ділянці, яка перебуває під національною програмою захисту узбережжя (*«Сааренпаан Лома кю проти Фінляндії» (Saarenpään Loma ky v. Finland) (ухв.), 2006*);
- рішення про позбавлення земельної ділянки статусу «землі під забудову» через археологічну важливість території, частиною якої вона була (*«Перінеллі та інші проти Італії» (Perinelli and Others v. Italy) (ухв.), 2007; «Лонгобарді та інші проти Італії» (Longobardi and Others v. Italy) (ухв.), 2007*);

- знесення будинку на тій підставі, що він був побудований без дозволу на будівництво в лісовій зоні, де такий дозвіл не міг бути виданий («Гамер проти Бельгії» (*Hamer v. Belgium*), 2007, § 81);
- скасування дозволу на будівництво та наказ про знесення літньої резиденції («Тумеляй проти Литви» (*Tumeliai v. Lithuania*), 2018, § 75);
- рішення, що обмежували та пізніше забороняли забудову на маленькому острові, де морські черепахи, вид, що перебуває під загрозою, відкладають яйця («З.А.Н.Т.Е.» «— Марафонісі А.Е. проти Греції» (*Marathonisi A.E. v. Greece*), 2007, § 50);
- рішення, що обмежували та пізніше забороняли забудову на земельній ділянці, розташованій у зоні повного захисту («Анонімос Туристікі Етайрія Ксенодохея Крітіс проти Греції» (*Anonymos Touristiki Etairia Xenodocheia Kritis v. Greece*), 2008, § 45);
- відмова у видачі дозволу на видобуток торфу («Піндструп Мосебруг А/С проти Данії» (*Pindstrup Mosebrug A/S v. Denmark*) (ухв.), 2008);
- скасування права власності та повторна реєстрація його на ім'я Державного казначейства без компенсації, на підставі того, що земельна ділянка є частиною державного лісового фонду («Тургут та інші проти Туреччини» (*Turgut and Others v. Turkey*), 2008, § 90; «Чин та інші проти Туреччини» (*Cin and Others v. Turkey*), 2009, § 29; «Темел Конта Санайі Ве Тіджарет А.Ш. проти Туреччини» (*Temel Conta Sanayi Ve Ticaret A.Ş. v. Turkey*), 2009, § 42; «Кьок та інші проти Туреччини» (*Kök and Others v. Turkey*), 2009, § 22; «Кечелі та Башпінар проти Туреччини» (*Keçeli and Başpınar v. Turkey*), 2010, § 40);
- присвоєння земельній ділянці статусу «державний лісовий фонд», що унеможливило власнику її обробляти, збирати врожай або укласти будь-які угоди щодо цієї землі («Кьоктепе проти Туреччини» (*Köktepe v. Turkey*), 2008, § 87);
- заборона полювання на лисиць («Френд та інші проти Сполученого Королівства» (*Friend and Others v. United Kingdom*) (ухв.), 2009, §§ 56-57);
- відмова у видачі дозволу на будівництво через те, що сільськогосподарська земля була визначена як природоохоронна зона («Тарім проти Туреччини» (*Tarim v. Turkey*) (ухв.), 2010);
- відмова дозволити заявнику продовжувати займати майно, яке є частиною морського державного майна, відповідно до закону від 03 січня 1986 року про розвиток, охорону і просування узбережжя, та наказ про знесення будівлі, де він проживав протягом кількох десятиліть («Депаль проти Франції» (*Depalle v. France*) [ВП], 2010, § 81);
- рішення про повторне заліснення ділянки землі, що призвело до втрати статусу «земля під забудову» («Лазаріді проти Греції» (*Lazaridi v. Greece*), 2006, § 34);
- превентивний відстріл овець через спалах ящуру («Шаньйон та Фурньє проти Франції» (*Chagnon and Fournier v. France*), 2010, § 50) та відстріл худоби для запобігання поширенню бруцельозу великої рогатої худоби («С.А. Біо д'Арденн проти Бельгії» (*S.A. Bio d'Ardennes v. Belgium*), 2019, §§ 50 і 57, 12 листопада 2019 року);
- відмова у видачі дозволів на будівництво на острові Поркероль («Консор Ріше та Ле Бер проти Франції» (*Consorts Richet and Le Ber v. France*), 2010, § 116);
- скасування права власності на земельну ділянку, що є частиною морського державного майна («Сілахюреклі проти Туреччини» (*Silahyürekli v. Turkey*), 2013, § 47);
- скасування права власності на ділянки у Венеційській лагуні, що використовувалися для рибного господарства («Валле Пієрімпіє Сос'єта Аґрікола С.П.А. проти Італії» (*Valle Pierimpiè Società Agricola S.P.A. v. Italy*), 2014, § 67);
- заборона на будівництво в околицях національного парку («Мачиньски проти Польщі» (*Matczyński v. Poland*), 2015, §§ 101-102);

- превентивний захід із захисту культурної спадщини, що обмежив використання комерційної будівлі («*Петар Матас проти Хорватії*» (*Petar Matas v. Croatia*), 2016, § 35);
- відхилення вимог про компенсацію за сервітут розвитку, який позбавив кілька ділянок статусу «земля під забудову» («*Мальфатто та Мієйє проти Франції*» (*Malfatto and Mieille v. France*), 2016, § 63);
- накладення штрафу та конфіскація великої суми грошей за ведення діяльності з металобрухту без дозволу («*С.Ц. Фірколект Імпекс С.Р.Л. проти Румунії*» (*S.C. Fiercolect Impex S.R.L. v. Romania*), 2016, § 60);
- накладення обмежень на розвиток майна, що є частиною об'єкту Світової спадщини ЮНЕСКО («*Крістіана Лтд. проти Литви*» (*Kristiana Ltd. v. Lithuania*), 2018, § 104-105);
- накладення обмежень на риболовлю для захисту рибних запасів («*Пості та Рахко проти Фінляндії*» (*Posti and Rahko v. Finland*), 2002, §§ 77) та тимчасова заборона на вилов мідійного молодняка («*О'Салліван МакКарпі Масл Девелопмент Лтд проти Ірландії*» (*O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd v. Ireland*), 2018, § 109);
- конфіскація судна, яке використовувалося для незаконного рибальства («*Яшар проти Румунії*» (*Yaşar v. Romania*), 2019, § 59);
- заборона на комерційне використання лісів з метою їхнього збереження («*Саксбургготські та Хробок проти Болгарії*» (*Sakskoburggotski and Chrobok v. Bulgaria*), 2021, § 260; порушення статті 1 Першого протоколу).

196. Захист громадського здоров'я та навколишнього середовища також є питанням загального інтересу в контексті другого речення статті 1 Першого протоколу.

Приклади:

- знесення будинку, побудованого на підставі дозволу, який втратив чинність, оскільки будинок був розташований у зоні захисту підземних вод, яка не є землею під забудову («*Йилдирір проти Туреччини*» (*Yıldırım v. Turkey*), 2009, § 43);
- скасування права власності на земельну ділянку, що розташована на території, номінованій для включення до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, та яку було продано з порушенням законів про охорону культурної спадщини, захищені території та територіальне планування («*Богдел проти Литви*» (*Bogdel v. Lithuania*), 2013, §§ 60-61);
- анулювання прав власності на земельну ділянку, помилково повернуто після краху комуністичного режиму, на підставі того, що ця ділянка була вкрита лісами національного значення, які могли належати тільки державі («*Бейнарівіч та інші проти Литви*» (*Beinarovič and Others v. Lithuania*), 2018, §§ 135-137);
- скасування права власності на ділянки, які становили «лісові ресурси» й тому не могли бути приватизовані («*Гаврилова та інші проти Росії*» (*Gavrilova and Others v. Russia*), 2021, § 73).
- обмежений доступ до та використання земельної ділянки через її включення до зони водоохоронного режиму для забезпечення доступу інших осіб до чистої питної води («*Берзінш та інші проти Латвії*» (*Bērziņš and Others v. Latvia*), 2021, § 87).

197. Те саме стосується запобігання природним небезпекам і надання допомоги тим, хто постраждав від них («*Актюрк та інші проти Туреччини*» (*Aktürk and Others v. Türkiye*), 2023, §§ 70-73 і 76).

198. Суд підкреслив законність міркувань щодо захисту навколишнього середовища в контексті статті 1 Першого протоколу. Так, у справі «*Гамер проти Бельгії*» (*Hamer v. Belgium*), 2007, § 79, яка стосувалася знесення будинку, побудованого без дозволу в лісовій зоні, де

будівництво було заборонене, Суд зауважив, що, хоча жодне з положень Конвенції конкретно не передбачає загальний захист навколишнього середовища як такий, у сучасному суспільстві захист навколишнього середовища стає дедалі важливішим аспектом, й охорона довкілля стала справою, яка викликає постійний та стійкий інтерес громадськості, а отже, й органів влади. Суд додав, що фінансові імперативи і навіть деякі основоположні права, такі як право власності, не повинні мати пріоритет перед міркуваннями щодо захисту навколишнього середовища, особливо коли держава прийняла законодавство з цього приводу. Ця позиція була підтверджена, зокрема, у справі *«Тургут та інші проти Туреччини» (Turgut and Others v. Turkey)*, 2008, § 90 (див також *«Кьоктепе проти Туреччини» (Köktepe v. Turkey)*, 2008, § 87, *«Темел Конта Санайі Ве Тіджарет А.Ш. проти Туреччини» (Temel Conta Sanayi Ve Ticaret A.Ş. v. Turkey)*, 2009, § 42 і *«Біл Іншаат Тааххют Тіджарет Лімітед Ширкеті проти Туреччини» (Bil İnşaat Taahhüt Ticaret Limited Şirketi v. Turkey)*, 2013, § 29, що стосуються скасування права власності та повторної реєстрації його на ім'я Державного казначейства без компенсації, на підставі того, що земельна ділянка була частиною державного лісового фонду; див. також, в іншому контексті, *«С.Ц.Фірколект Імпекс С.Р.Л. проти Румунії» (S.C. Fiercolect Impex S.R.L. v. Romania)*, 2016, § 65). Суд уточнив, що цей висновок про суспільний інтерес особливо стосується охорони природи та лісів (*«Нане та інші проти Туреччини» (Nane and Others v. Turkey)*, 2009, § 24). Суд додав, що органи влади беруть на себе відповідальність, яка на практиці має виражатися у своєчасному втручанні для забезпечення того, щоб законодавчі норми, прийняті з метою захисту навколишнього середовища, не були повністю неефективними (*«Гамер проти Бельгії» (Hamer v. Belgium)*, 2007, § 79; *«С.Ц.Фірколект Імпекс С.Р.Л. проти Румунії» (S.C. Fiercolect Impex S.R.L. v. Romania)*, 2016, § 65). У справі *«Тарім проти Туреччини» (Tarim v. Turkey)* (ухв.), 2010, яка стосувалася відмови у видачі дозволу на будівництво туристичного ресторану на сільськогосподарських угіддях, визначених як природоохоронна зона, Суд описав охорону навколишнього середовища як «надзвичайно важливу».

Б. Ширші межі свободи розсуду

199. При здійсненні дій, що становлять втручання в право власності з метою загального інтересу, держави мають широкі межі свободи розсуду як при виборі засобів для досягнення відповідної мети, так і в оцінці пропорційності цих засобів відносно мети. Суд наголосив, що це особливо стосується випадків, коли загальний інтерес, який переслідується, стосується охорони навколишнього середовища (*«Гамер проти Бельгії» (Hamer v. Belgium)*, 2007, § 78; *«Депаль проти Франції» (Depalle v. France)* [ВП], 2010, §§ 84 і 87; *«Мачинські проти Польщі» (Maczyński v. Poland)*, 2015, §§ 105-106; *«С.Ц. Фірколект Імпекс С.Р.Л. проти Румунії» (S.C. Fiercolect Impex S.R.L. v. Romania)*, 2016, § 67); *«Тумеляй проти Литви» (Tumeliai v. Lithuania)*, 2018, § 72).

Також Суд зазначив, що межі свободи розсуду ширші, коли йдеться про втручання у право на повагу до права власності у контексті політики просторового планування та охорони навколишнього середовища (*«Депаль проти Франції» (Depalle v. France)* [ВП], 2010, §§ 84 і 87; *«Мальфатто та Мієйє проти Франції» (Malfatto and Mieille v. France)*, 2016, § 64; *«Барча та інші проти Угорщини» (Barcza and Others v. Hungary)*, 2016, § 46; *«О'Салліван МакКармі Масл Девелопмент Лтд проти Ірландії» (O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd v. Ireland)*, 2018, § 124); (*«Берзінш та інші проти Латвії» (Bērziņš and Others v. Latvia)*, 2021, § 90).

200. Отже, у справі, що стосувалася регулювання використання майна відповідно до другого абзацу статті 1 Першого Протоколу, Суд зазначив, що в таких сферах, як охорона навколишнього середовища, він поважатиме рішення законодавчого органу щодо того, що є в загальних інтересах, якщо це рішення не є явно необґрунтованим, як при виборі засобів реалізації, так і в оцінці того, чи є наслідки реалізації виправданими з погляду загального

інтересу для досягнення мети закону, про який йдеться (*«Плахта та інші проти Польщі» (Płachta and Others v. Poland)* (ухв.), 2014, § 101).

В. Нагляд Суду

201. Окрім ширших меж свободи розсуду, зазначених вище, принципи судової практики, що стосуються права на повагу до права власності, досить стандартно застосовуються до заходів, які обмежують це право і спрямовані на охорону навколишнього середовища (див. Посібник зі статті 1 Першого протоколу).

202. Незалежно від того, чи втручання можна приписати державі-відповідачеві, чи воно стало результатом бездіяльності держави, Суд оцінює, чи були її дії обґрунтованими з погляду принципів законності, легітимної мети та, якщо необхідно, пропорційності (*«Об'єднання власників лісів загального користування Порцені Пlesa та Піціорул Батран Банкіу проти Румунії» (Associations of Communally-owned Forestry Proprietors Porceni Plesa and Piciorul Batran Banciu v. Romania)*, 2023, § 73).

1533. У справі *«Об'єднання власників лісів загального користування Порцені Пlesa та Піціорул Батран Банкіу проти Румунії» (Associations of Communally-owned Forestry Proprietors Porceni Plesa and Piciorul Batran Banciu v. Romania)*, 2023, об'єднання власників лісів, які не могли більше користуватися своїми лісами через включення їх до мережі природоохоронних територій «Натура 2000» (Natura 2000), але були зобов'язані їх підтримувати, скаржилися на те, що їм не було виплачено компенсацію, передбачену законом, оскільки держава не ухвалила необхідного законодавства для її реалізації. Суд дійшов висновку, що було порушення статті 1 Першого протоколу, оскільки не було дотримано принципу законності, і що це упущення не переслідувало легітимної мети.

204. Під час оцінки пропорційності Суд перевіряє, зокрема, чи повинен був заявник, з урахуванням меж свободи розсуду держави, нести індивідуальний і надмірний тягар, що порушило б справедливий баланс, який повинен був бути досягнутий між захистом права на власність та вимогами загального інтересу (*«Гамер проти Бельгії» (Hamer v. Belgium)*, 2007, § 78; *«Тургут та інші проти Туреччини» (Turgut and Others v. Turkey)*, 2008, § 91; *«Кьоктепе проти Туреччини» (Köktepe v. Turkey)*, 2008, §§ 91-92; *«Консор Ріше та Ле Бер проти Франції» (Consorts Richet and Le Ber v. France)*, 2010, §§ 115 і 124; *«Гаврилова та інші проти Росії» (Gavrilova and Others v. Russia)*, 2021, §§ 74 і 87; *«Сакскобургготський та Хробок проти Болгарії» (Sakskoburggotski and Chrobok v. Bulgaria)*, 2021, §§ 261-268; *«Берзіньш та інші проти Латвії» (Bērziņš and Others v. Latvia)*, 2021, § 90).

Таким чином, наприклад, позбавлення права власності без виплати суми, яка є обґрунтовано співвідносною з його вартістю, зазвичай становитиме непропорційне втручання, а повна відсутність компенсації може бути виправдана за статтею 1 Першого протоколу лише за виняткових обставин; це стосується як експропріації з метою охорони навколишнього середовища, так і будь-якої іншої мети (*«Тургут та інші проти Туреччини» (Turgut and Others v. Turkey)*, 2008, §§ 91-92; *«Чин та інші проти Туреччини» (Cin and Others v. Turkey)*, 2009, § 30; *«Темел Конта Санайі Ве Тіджарет А.Ш. проти Туреччини» (Temel Conta Sanayi Ve Ticaret A.Ş. v. Turkey)*, 2009, § 43; *«Кьок та інші проти Туреччини» (Kök and Others v. Turkey)*, 2009, § 23; *«Йилдирир проти Туреччини» (Yıldırım v. Turkey)*, 2009, § 44; *«Оджак проти Туреччини» (Osak v. Turkey)*, 2010, § 52; *«Кечелі та Башпінар проти Туреччини» (Keçeli and Başpınar v. Turkey)*, 2010, § 41; *«Бьолукбаш та інші проти Туреччини» (Bölükbaş and Others v. Turkey)*, 2010, § 35; *«Сілахюреклі проти Туреччини» (Silahyürekli v. Turkey)*, 2013, § 48; *«Валле Піерімпіє С.П.А. проти Італії» (Valle Pierimpiè Società Agricola S.P.A. v. Italy)*, 2014, § 71).

1545. Варто також згадати рішення в справі *«З.А.Н.Т.Е. – Марафонісі А.Е. проти Греції» – (Z.A.N.T.E. Marathonisi A.E. v. Greece)*, 2007, § 54, оскільки воно показує, що коли держава

запроваджує заходи обмеження права власності з метою захисту навколишнього середовища, справедливий баланс може бути порушено, якщо органи влади не вживають інших заходів для забезпечення такого захисту (див. також міркування Суду в справі *"Г.І.Є.М. С.Р.Л. та інші проти Італії"* (*G.I.E.M. S.R.L. and Others v. Italy*) [ВП], §§ 295-299, 2018).

У цій справі компанія-заявник, яка придбала маленький острів із метою будівництва туристичних об'єктів, згодом зіткнулася з перешкодами через рішення органів влади, що обмежували, а згодом і забороняли будівництво (ділянка була зрештою включена до Національного парку Закінтос (Zakynthos)) з метою захисту місць, де морські черепахи, вид під загрозою зникнення, відкладають яйця. Зазначивши, що органи влади терпимо ставилися до діяльності на цій земельній ділянці, яка була несумісною з причинами, через які власність заявницької компанії підпала під суворі обмеження, (острів щоденно відвідували туристи, пляж був сильно забруднений, і там не було туалетів), Суд дійшов висновку, що було порушено справедливий баланс між суспільним інтересом та приватними інтересами щодо регулювання використання майна. Суд наголосив на наступному: «... коли держава накладає значні обмеження на використання приватної власності з метою забезпечення ефективного захисту навколишнього середовища, вона, як мінімум, не повинна терпіти діяльність, яка може підривати зусилля щодо досягнення цієї мети. Інакше мета обмеження може втратити своє значення, і тягар, спочатку покладений на зацікавлену сторону, стає для неї ще більш нестерпним; це є фактором, який має враховуватися при оцінці пропорційності обмеження відносно до мети, яку переслідує держава. У цій справі було б необгрунтовано вимагати від держави, щоб заявник дотримувався суворих обмежень щодо користування своїм майном із метою захисту довгоголової морської черепахи, тоді як компетентні органи не вживають необхідних заходів *vis-à-vis* діяльності, яка загрожує досягненню цієї мети».

II. Порушення права власності у зв'язку із завданням шкоди навколишньому середовищу

1556. Стаття 1 Першого протоколу, як правило, не гарантує права на мирне користування майном у сприятливому середовищі («*Юнвер проти Туреччини*» (*Ünver v. Turkey*) (ухв.), 2000; «*Ташкін та інші проти Туреччини*» (*Taşkin and Others v. Turkey*) (ухв.), 2004; «*Галєв та інші проти Болгарії*» (*Galev and Others v. Bulgaria*) (ухв.), 2009; «*Іван Атанасов проти Болгарії*» (*Ivan Atanasov v. Bulgaria*), 2010, § 83; «*Марчіш та інші проти Румунії*» (*Marchiș and Others v. Romania*) (ухв.), 2011, § 44; «*Фламенбаум та інші проти Франції*» (*Flamenbaum and Others v. France*), 2012, § 184; «*Плахта та інші проти Польщі*» (*Płachta and Others v. Poland*) (ухв.), 2014; «*Марчіш та інші проти Румунії*» (*Marchiș and Others v. Romania*) (ухв.), 2011, § 44), у конкретному середовищі («*Кокарич та інші проти Хорватії*» (*Cokarić and Others v. Croatia*) (ухв.) 2006; «*Заплетал проти Чеської Республіки*» (*Zapletal v. Czech Republic*) (ухв.), 2010), або в незміненому сільському середовищі («*Мур проти Сполученого Королівства*» (*Moore v. United Kingdom*) (ухв.), 1999).

1567. Проте промислові аварії, природні катастрофи і, загалом, шкода навколишньому середовищу можуть призвести до знищення, пошкодження або знецінення майна. Держава може нести відповідальність за такі наслідки згідно зі статтею 1 Першого протоколу, якщо негативні наслідки для майна стали результатом порушення позитивного обов'язку захисту прав власності або втручання, яке можна приписати органам влади.

А. Пряма відповідальність держави

1578. Держава може нести відповідальність згідно зі статтею 1 Першого протоколу в разі знищення або пошкодження майна чи знецінення в результаті екологічної аварії або екологічної шкоди, завданої органом публічного права, установою або підприємством.

Юридичні принципи, що стосуються права на повагу до права власності, досить стандартно застосовуються до такого роду втручань у право на захист власності.

1. Знищення або пошкодження майна — приклад

1589. У справі *«Димитар Йорданов проти Болгарії» (Dimitar Yordanov v. Bulgaria)*, 2018, заявник скаржився на те, що діяльність державного підприємства, яке експлуатувало відкритий вугільний кар'єр, *inter alia*, використання вибухових речовин, пошкодила його будинок, розташований на відстані 160-180 метрів, що змусило його залишити житло. Суд зазначив, що в цій справі відбулося втручання держави в здійснення права на захист права власності. Розглянувши справу в контексті першого речення статті 1 Першого протоколу, Суд дійшов висновку про порушення цієї статті, зазначивши, що втручання було незаконним, оскільки вугільний кар'єр працював у буферній зоні, передбаченій національним законодавством, а апеляційний суд визнав, що використання вибухівки в такій близькості до житлових будинків було безсумнівно протизаконним.

2. Знецінення майна — приклади

210. У справах *«Узуноглу проти Греції» (Ouzounoglou v. Greece)*, 2005, §§ 28-32 і *«Афанасіу та інші проти Греції» (Athanasiou and Others v. Greece)*, 2006, §§ 23-26 йшлося про будівництво інфраструктури (доріг у першій справі та залізниць у другій) поблизу житла заявників, на експропрійованих ділянках їхньої землі. Заявники скаржилися на відмову виплатити компенсацію за зменшення вартості їхньої залишкової власності внаслідок близькості цієї інфраструктури, яка погіршила вид із їхніх будинків і, за їхнім твердженням, піддала їх шумовому забрудненню та вібраціям. Суд дійшов висновку, що відмова в компенсації порушила справедливий баланс між конкуруючими індивідуальними правами та вимогами суспільного інтересу.

Суд оцінив подібну ситуацію в справі *«Бістрович проти Хорватії» (Bistrović v. Croatia)*, 2007, §§ 42-45, яка стосувалася часткової експропріації земельної ділянки, що належала подружжю фермерів, для будівництва автостради. Суд встановив порушення статті 1 Першого протоколу через те, що під час експропріаційних процедур не було враховано значне зниження вартості залишкової власності заявників. Суд також зазначив, що під час визначення компенсації за експропріацію майна заявників національні органи не врахували той факт, що майбутня автострада проходитиме на відстані двох-трьох метрів від їхнього будинку, а маєток втратив колишнє приємне оточення, великий двір та низький рівень шуму, що робило цю власність дуже вигідною для сільськогосподарської діяльності. Суд додатково зауважив, що національні суди спиралися на експертний звіт, складений експертом без відвідування коли-небудь ділянки, і не перевірили аргументи заявників щодо того, що їхній будинок було помилково позначений на карті земельної ділянки, через що стало неможливим для судів встановити відповідну суму компенсації. Суд дійшов висновку, що, не встановивши всі релевантні фактори для розрахунку компенсації за експропріюване майно заявників і не надавши компенсації за зниження вартості їхньої залишкової власності, національні органи не досягли справедливого балансу між конкуруючими інтересами.

Для порівняння див. справу *«Кутурон проти Франції» (Couturon v. France)*, 2015, §§ 38 і 43, що стосується відсутності компенсації за зниження вартості (на 20-40%) власності через будівництво автостради на експропріюваній частині земельної ділянки. Суд зазначив, що

наслідки близькості автостради для власності заявника були неспівмірними з тими, що розглядалися в справах «Узуноглу» (*Ouzounoglou*) та «Афанасіу» (*Athanasiou*) (автострада проходила поруч із власністю заявника, але на відстані 250 метрів від його будинку). Суд зробив висновок, що заявник не був змушений нести індивідуальний і надмірний тягар. Крім того, беручи до уваги національні судові процеси, Суд не виявив порушення статті 1 Першого протоколу.

211. У справі «*Орфанос та Орфану проти Греції*» (*Orfanos and Orfanou v. Greece*) (ухв.), 2006 (див. також «*Каланча та інші проти Республіки Молдова*» (*Calancea and Others v. Republic of Moldova*) (ухв.), 2018, § 36), Суд визнав прецедентну практику, встановлену в справі Узуноглу (*Ouzounoglou*), непридатною для справи, що стосувалася будинку, збудованого після часткової експропріації, проведеної з метою будівництва залізничної інфраструктури. Суд зауважив, що заявники свідомо вирішили далі інвестувати у свою експропрійовану землю і що їх не застали зненацька рішенням про експропріацію, яке порушило їхній усталений спосіб життя на місці (*in situ*). Суд дійшов висновку, що заявники не мали підстав стверджувати, що держава діяла свавільно, відмовляючи в компенсації за втрату вартості їхнього будинку або за порушення їхнього повсякденного життя. Також Суд зауважив, що національні суди надали їм спеціальну компенсацію за зниження вартості їхньої землі, крім суми за експропріацію, тому Суд визнав скаргу за статтею 1 Першого протоколу явно необґрунтованою.

212. У справі «*Фотопулу проти Греції*» (*Fotopoulou v. Greece*), 2004, §§ 33-38, заявниця скаржилася на те, що органи влади відмовилися знести стіну, незаконно збудовану сусідами поруч із її власністю, незважаючи на остаточне рішення суду, що зобов'язувало це зробити. Суд зазначив, що така відмова призвела до збереження незаконно побудованої стіни. Суд також зазначив, що стіна позбавила будинок заявниці морського виду і порушила традиційний характер села, тим самим знизивши вартість власності заявниці. Так, Суд дійшов висновку, що органи влади були відповідальні за втручання в її права власності, яке було охоплено першим реченням першого абзацу статті 1 Першого протоколу. Суд встановив порушення цієї статті на підставі того, що відмова або бездіяльність органів влади не мали законних підстав у національному законодавстві.

1593. Знецінення нерухомості через шумове забруднення від державного аеропорту також може призвести до прямої відповідальності держави згідно зі статтею 1 Першого протоколу. Проте на сьогодні Суд ще не встановлював порушення цієї статті в такому контексті, оскільки жоден із заявників не надав доказів зниження вартості їхньої власності внаслідок цього («*Фламенбаум та інші проти Франції*» (*Flamenbaum and Others v. France*), 2012, § 190; «*Плахта та інші проти Польщі*» (*Płachta and Others v. Poland*) (ухв.), 2014).

1604. Варто також зазначити про справи «*Іван Атанасов проти Болгарії*» (*Ivan Atanasov v. Bulgaria*), 2010, § 83 і «*Вецабаштіка та інші проти Латвії*» (*Vecbaštika and Others v. Latvia*), (ухв.), 2019. У першій справі заявник стверджував, що практичне здійснення програми з відновлення хвостосховища від колишньої мідної копальні, що належала державному підприємству, завадило йому повністю користуватися своїм майном і знизило його вартість. Суд не встановив порушення статті 1 Першого протоколу, оскільки заявник не надав доказів того, що його майно було піддано негативному впливу або що його вартість знизилася. У другій справі заявники скаржилися на зниження вартості їхньої власності та на руйнування їхніх професійних проєктів (у сфері сільського туризму, тваринництва, сільського господарства та бджільництва) унаслідок дозволу на встановлення вітряних турбін поблизу їхньої території. Суд визнав скаргу явно необґрунтованою на підставі того, що заявники не надали доказів зниження вартості їхньої власності або будь-якого економічного впливу на їхню професійну діяльність.

Б. Невиконання державою свого позитивного обов'язку щодо захисту власності

1615. У справі, що стосується техногенної екологічної катастрофи, пов'язаної з небезпечною діяльністю, Суд підтвердив існування позитивних зобов'язань щодо захисту права на повагу до власності. У справі *«Онерійилдиз проти Туреччини» (Öneriyildiz v. Turkey)* [ВП], 2004, §§ 134-135, вибух на звалищі побутових відходів спричинив зсув, унаслідок чого загинуло велике число осіб і були поховані одинадцять будинків, розташованих у нетрях, серед них і житло заявника. Суд підкреслив, що справжнє, ефективне здійснення права, захищеного цією статтею, не залежить лише від обов'язку держави не втручатися, а може вимагати вжиття позитивних заходів захисту, особливо коли існує безпосередній зв'язок між заходами, на які заявник може обґрунтовано сподіватися з боку органів влади, та його ефективним користуванням своїм майном.

1626. Скарги на незастосування державою позитивних заходів для захисту приватної власності, як правило, розглядаються у світлі загального правила, викладеного в першому реченні першого абзацу статті 1 Першого протоколу, яке передбачає право на мирне користування майном (*«Онерійилдиз проти Туреччини» (Öneriyildiz v. Turkey)* [ВП], 2004, § 133; *«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, § 172; *«Коляденко та інші проти Росії» (Kolyadenko and Others v. Russia)*, 2012, § 213; *«Хаджийська проти Болгарії» (Hadzhiyska v. Bulgaria)* (ухв.), 2012); *«Владіміров проти Болгарії» (Vladimirov v. Bulgaria)* (ухв.), 2018, § 34).

1637. Позитивні зобов'язання, передбачені статтею 1 Першого протоколу, вимагають від держави регулювати приватну промисловість таким чином, щоб контролювати будь-яке забруднення або порушення, які вона може спричинити (стосовно екологічних небезпек ці регуляції повинні мати превентивний характер; див. нижче). Відповідальність держави за цією статтею може виникати через відсутність відповідного законодавства, що регулює діяльність приватних підприємств. Суд підкреслив цей факт у справі *«Заплетал проти Чеської Республіки» (Zapletal v. Czech Republic)* (ухв.), 2010, яка стосувалася шумового забруднення від заводу з виробництва металевих пластин.

1648. Крім того, в екологічному, як і в інших контекстах, позитивні зобов'язання щодо захисту права на повагу до права власності включають вимогу забезпечити судові процедури, які охоплюють відповідні процесуальні гарантії, що дозволяють національним судам ефективно та справедливо вирішувати спори стосовно питань права власності (*«Бістрович проти Хорватії» (Bistrović v. Croatia)*, 2007, § 33; *«Кутурон проти Франції» (Couturon v. France)*, 2015, § 33). При встановленні того, чи було виконано цю умову, Суд проводить комплексний огляд (*«Петар Матас проти Хорватії» (Petar Matas v. Croatia)*, 2016, § 44). Суд застосував цей принцип у справі *«Кутурон проти Франції» (Couturon v. France)*, 2015, §§ 42-43, яка стосувалася відмови в наданні компенсації за втрату вартості власності через будівництво автостради на частині цієї території. Суд дійшов висновку, що порушення статті 1 Першого протоколу не було, оскільки нічого не вказувало на те, що під час національних судових процесів за заявою про компенсацію заявник не отримав справедливого судового розгляду своєї справи.

1. Знищення або пошкодження майна

а. Знищення або пошкодження майна внаслідок екологічних катастроф

і. Екологічні катастрофи промислового типу

1659. У справі *«Онерійилдиз проти Туреччини» (Öneriyildiz v. Turkey)* [ВП], 2004, §§ 134-136, яка стосувалася екологічної катастрофи промислового типу, Суд постановив, що державні посадовці та органи влади не зробили всього можливого для захисту майнових інтересів заявника. Суд дійшов висновку, що позитивний обов'язок за статтею 1 Першого Протоколу

вимагав від національних органів вжити таких самих практичних заходів для запобігання знищенню будинку заявника, як і ті, що накладалися позитивним обов'язком за статтею 2 Конвенції (див. вище).

Суд застосував таке саме обґрунтування в справі *«Коляденко та інші проти Росії» (Kolyadenko and Others v. Russia)*, 2012, § 216, у якій раптовий великий скид води з водосховища для запобігання його прориву спричинив повінь у житловому районі, пошкодивши будинки заявників.

ii. Передбачувані природні екологічні катастрофи

16620. Суд застосовує більш обережний підхід у випадках, коли шкода майну була спричинена природною катастрофою.

У справі *«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, §§ 174-175, яка стосувалася зсуву, що поховав міський район та пошкодив будинки, Суд зазначив, що природні катастрофи, які за своєю природою є поза людським контролем, не вимагають такого ж рівня втручання держави. Відповідно, позитивні зобов'язання щодо захисту майна від природних стихійних явищ не обов'язково повинні бути такими ж, як у сфері небезпечних діяльностей антропогенного характеру. Суд підкреслив, що необхідно розрізняти позитивні зобов'язання за статтею 2 Конвенції та ті, що передбачені статтею 1 Першого протоколу Конвенції. Хоча фундаментальне значення права на життя вимагає, щоб обсяг позитивних зобов'язань за статтею 2 включав обов'язок зробити все можливе в рамках заходів із ліквідації наслідків катастрофи для захисту цього права, обов'язок захищати право на мирне користування майном, яке не є абсолютним, не може перевищувати меж розумного в обставинах. Відповідно, органи влади мають ширшу свободу розсуду, ухвалюючи рішення щодо заходів, необхідних для захисту майна від погодних небезпек, ніж щодо заходів, необхідних для захисту життя. Крім того, процесуальний обов'язок незалежного розслідування і судової реакції не має такого ж значення стосовно зруйнованого майна, як у випадку загибелі людей. Знову ж таки, позитивний обов'язок держави щодо захисту приватної власності від природних катастроф не можна трактувати як обов'язок держави компенсувати повну ринкову вартість зруйнованого майна.

Суд підтвердив це розрізнення в справі *«Хаджийська проти Болгарії» (Hadzhiyska v. Bulgaria)* (ухв.), 2012, §§ 15-16, яка стосувалася затоплення будинку заявника через вихід річки з берегів після сильних дощів. Суд особливо підкреслив, що стаття 1 Першого протоколу не передбачає зобов'язання держав-учасниць вживати превентивних заходів для захисту приватної власності у всіх ситуаціях і у всіх зонах, схильних до повеней або інших природних катастроф. Беручи до уваги оперативні рішення, що мають бути прийняті з погляду пріоритетів і ресурсів, будь-які зобов'язання, що виникають за цією статтею, повинні тлумачитися таким чином, щоб не накладати на органи влади неможливий або непропорційний тягар.

Аналогічно, у справі *«Владіміров проти Болгарії» (Vladimirov v. Bulgaria)* (ухв.), 2018, § 35, яка стосувалася матеріальних збитків, завданих зсувом природного походження, Суд додав, що природні катастрофи, які за своєю суттю є поза людським контролем, не вимагають такого ж рівня втручання держави, як небезпечні діяльності антропогенного характеру, і дійшов висновку, що позитивні зобов'язання держави щодо захисту майна від першого не обов'язково повинні бути такими ж, як у випадку другого. У справі *«Амасагюн проти Туреччини» (Atasagün v. Türkiye)* (ухв.), 2024, яка також стосувалася шкоди, завданої зсувом, Суд додав, що в разі природних катастроф обсяг обов'язку щодо запобігання полягає, головним чином, у запровадженні ефективної законодавчої та регуляторної бази та вжитті заходів для зміцнення здатності держави справлятися з неочікуваною та руйнівною природою таких природних явищ. Суд уточнив, що в такому контексті запобігання включає, зокрема, належне просторове планування та контрольовану урбаністичну забудову.

в. Знищення або пошкодження майна через погіршення навколишнього середовища внаслідок діяльності приватних осіб

16721. Суд ще не ухвалював жодних рішень стосовно знищення або пошкодження майна через погіршення стану навколишнього середовища внаслідок діяльності приватних осіб. Для прикладу такого роду в контексті втручання, що може бути приписане державі, дивіться справу *«Димітар Йорданов проти Болгарії» (Dimitar Yordanov v. Bulgaria)*, 2018 (див. вище).

2. Знецінення майна через шкоду навколишньому середовищу

168. Діяльність, що може спричинити екологічні проблеми або серйозні порушення, може впливати на вартість нерухомості та таким чином становити часткову експропріацію (*«Ташкін та інші проти Туреччини» (Taşkin and Others v. Turkey)* (ухв.), 2004; *«Кокарич та інші проти Хорватії» (Cokarić and Others v. Croatia)* (ухв.), 2006; *«Галев та інші проти Болгарії» (Galev and Others v. Bulgaria)* (ухв.), 2009; *«Іван Атанасов проти Болгарії» (Ivan Atanasov v. Bulgaria)*, 2010, § 83; *«Вецбаштіка та інші проти Латвії» (Vecbaštika and Others v. Latvia)* (ухв.), 2019); вони навіть можуть зробити майно непридатним для продажу (*«Ташкін та інші проти Туреччини» (Taşkin and Others v. Turkey)* (ухв.), 2004).

Це може стосуватися «значного шумового забруднення» (*«Кокарич та інші проти Хорватії» (Cokarić and Others v. Croatia)* (ухв.), 2006), спричиненого, наприклад, аеропортом (*«Ешворт та інші проти Сполученого Королівства» (Ashworth and Others v. United Kingdom)* (ухв.), 2004).

16923. На сьогодні, однак, скарги такого роду, подані до Суду, були відхилені на тій підставі, що заявники не надали доказів знецінення їхнього майна (*«Ешворт та інші проти Сполученого Королівства» (Ashworth and Others v. United Kingdom)* (ухв.), 2004; *«Галев та інші проти Болгарії» (Galev and Others v. Bulgaria)* (ухв.), 2009; *«Заплетал проти Чеської Республіки» (Zapletal v. Czech Republic)* (ухв.), 2010; *«Марчіш та інші проти Румунії» (Marchiş and Others v. Romania)* (ухв.), 2011, §§ 45-46).

Стаття 34 Конвенції (індивідуальні заяви)

Стаття 34 Конвенції

«Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права.»

I. *Actio popularis* / статус потерпілого

A. Загальні принципи

1. Безпосередній потерпілий – питання *locus standi* природоохоронних об'єднань

1704. У справах, пов'язаних із довкіллям, як і в інших, щоб отримати статус потерпілого від порушення Конвенції за статтею 34, заявник, як правило, має бути «безпосередньо постраждалим» від відповідного порушення (див., наприклад, справу *«Ламберт та інші проти Франції» (Lambert and Others v. France)* [ВП], 2015, § 89). Іншими словами, для цілей статті 34 термін «потерпілий» означає особу, безпосередньо постраждалу від дії або бездіяльності (див. *«Балмер-Шафрот та інші проти Швейцарії» (Balmer-Schafroth and Others v. Switzerland)*, 1997, § 26).

Критерії, на які покладається Суд для визначення статусу потерпілого, включають, серед іншого, питання щодо мінімального рівня тяжкості шкоди, її тривалості та наявності достатнього зв'язку із заявником або заявниками, включаючи в деяких випадках географічну близькість між заявником й оскаржуваною екологічною шкодою (*«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швейцарія та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 472).

1715. Відповідно до загальної судової практики щодо статті 34, найближчі родичі особи, яка загинула в контексті екологічного порушення, можуть претендувати на статус (непрямих) потерпілих внаслідок порушення статті 2 (див. *«Брінкат та інші проти Мальти» (Brincat and Others v. Malta)*, 2014, § 87).

1726. У контексті визначення статусу потерпілого для заявників, які скаржаться на порушення статті 8 через екологічне порушення, Суд враховує той факт, що вирішальним фактором для визначення того, чи було порушення статті 8, є питання про те, чи був негативний вплив на приватне або сімейне життя особи, а не просто будь-які загальні збитки для довкілля (*«Ді Сарно та інші проти Італії» (Di Sarno and Others v. Italy)*, 2012, § 80; *«Корделла та інші проти Італії» (Cordella and Others v. Italy)*, 2019, § 101; *«Локасія та інші проти Італії» (Locascia and Others v. Italy)*, 2023, § 91).

У справі *«Корделла та інші проти Італії» (Cordella and Others v. Italy)*, 2019, §§ 100-109, у якій кілька осіб скаржилися на шкідливі викиди зі сталеливарного заводу в Таранто (Taranto), Суд встановив, що заявники, які не проживали в муніципалітетах, що були визначені як зони ризику італійською Радою міністрів, і які не надали доказів, що ставлять під сумнів обсяги зони впливу, не змогли довести, що вони особисто постраждали від ситуації, про яку йдеться, і тому не можуть вважатися потерпілими внаслідок порушення статті 8. Натомість статус потерпілого було надано тим заявникам, які проживали в зазначених муніципалітетах, підкреслюючи, що

існувала (спростовна) презумпція, що забруднення в одній конкретній зоні могло бути потенційно небезпечним для здоров'я і добробуту осіб, які піддаються його впливу. Спостерігаючи, що в матеріалах справи містилися численні наукові звіти та дослідження, що вказували на причинно-наслідковий зв'язок між діяльністю сталеливарного заводу та погіршенням громадського здоров'я в уражених муніципалітетах, Суд дійшов висновку, що згадане забруднення безсумнівно негативно вплинуло на добробут заявників, які проживали в ураженій зоні.

У справі *«Ді Сарно та інші проти Італії» (Di Sarno and Others v. Italy)*, 2012, §§ 80-81 (див. також *«Локасія та інші проти Італії» (Locascia and Others v. Italy)*, 2023, §§ 92-94), заявники скаржилися на забруднення та порушення, спричинені неефективним управлінням послугами з вивезення, обробки та утилізації відходів у регіоні Кампанія, Італія. Суд зазначив, що заявники скаржилися на ситуацію, яка стосувалася всього населення Кампанії. Проте, зазначивши, що одним із наслідків неефективного управління в муніципалітеті, де вони проживали, було те, що сміття накопичувалося на вулицях упродовж кількох місяців, Суд постановив, що шкода для навколишнього середовища, на яку скаржилися заявники, була такою, що безпосередньо впливала на їхній добробут.

1737. Наслідки цього підходу полягають у тому, що юридичні особи, включаючи природоохоронні об'єднання, не можуть претендувати на статус потерпілого від порушення Конвенції, яке виникає внаслідок екологічних порушень або шкідливих факторів, що можуть бути відчутні лише фізичними особами. Отже, неурядову організацію "Грінпіс" було визнано нездатною претендувати на статус потерпілої сторони *vis-à-vis* свого права на повагу до свого житла у зв'язку з впливом забруднення від сталеливарного заводу на зареєстроване місце знаходження офісу (*«Ассельбург та інші проти Люксембургу» (Asselbourg and Others v. Luxembourg)* (ухв.), 1999; *«Алі Бернар та 47 інших фізичних осіб, а також асоціація Грінпіс-Люксембург проти Люксембургу» (Aly Bernard et 47 autres personnes physiques ainsi que l'association Greenpeace-Luxembourg, v. Luxembourg)* (ухв.), 1999). Див. також *«Об'єднання мешканців кварталу Пон Рояль, громада Ламберсарт та інші проти Франції» (Association des Résidents du Quartier Pont Royal, la commune de Lambersart and Others v. France)* (ухв.), 1992, у якій Комісія дійшла висновку, що природоохоронна неурядова організація не може претендувати на статус потерпілої через порушення статті 8 у зв'язку із шумовим забрудненням від швидкісної залізничної лінії; *«Маатсчп Смітс і інші проти Нідерландів» (Maatschap Smits and Others v. Netherlands)* (ухв.), 2001 та *«Юсуфелі Ільчесіні Гюзеллештірме Яшатма Кюльтур Варликларині Корума Дернегі проти Туреччини» (Yusufeli İlçesini Güzelleştirme Yaşatma Kültür Varlıklarını Koruma Derneği v. Turkey)* (ухв.), 2021, §§ 38, 41 і 43, справа, розпочата перед Судом місцевою неурядовою організацією, що боролася проти запланованої гідроелектростанції та греблі, будівництво яких призвело б до затоплення міста та кількох сіл. Аналогічно, Суд зазначив, що зазвичай об'єднання не може покладатися на міркування, пов'язані зі здоров'ям, щоб заявити про порушення статті 8 (*«Грінпіс Е.В. та інші проти Німеччини» (Greenpeace E.V. and Others v. Germany)* (ухв.), 2009).

1748. Неурядова організація також не може претендувати на статус потерпілого від заходів, які через екологічне забруднення чи порушення могли б порушити гарантовані Конвенцією членам неурядової організації права (див. *«Бессо та інші проти Франції» (Besseau and Others v. France)* (ухв.), 2006 щодо об'єднання, яке намагалося захистити осіб, що проживали поблизу кар'єру, від порушень, викликаних його експлуатацією, та *«Юсуфелі Ільчесіні Гюзеллештірме Яшатма Кюльтур Варликларині Корума Дернегі проти Туреччини» (Yusufeli İlçesini Güzelleştirme Yaşatma Kültür Varlıklarını Koruma Derneği v. Turkey)* (ухв.), 2021, §§ 38 і 42, щодо місцевої неурядової організації, яка проводила кампанію проти запланованої будівлі гідроелектростанції та греблі).

Аналогічно, Суд постановив, що неурядова організація "Грінпіс" не може претендувати на статус потерпілого від порушення статті 3, розглянутої окремо або разом зі статтею 14, у зв'язку

з нападом на кількох її членів, які добровільно допомагали боротися з лісовими пожежами, причому напад був частково мотивований або принаймні обумовлений їхньою належністю до організації («*Крейндлін та інші проти Росії*» (*Kreyndlin and Others v. Russia*), 2023, §§ 46-47).

1759. З іншого боку, природоохоронна неурядова організація, яка була стороною в національних провадженнях щодо екологічного питання, у принципі, може претендувати на статус потерпілої внаслідок порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, яке могло мати місце в рамках таких проваджень («*Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії*» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, § 590), навіть якщо ці провадження були спрямовані на захист інтересів її членів («*Горрайц Лізаррага та інші проти Іспанії*» (*Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain*), 2004, § 36; див. також «*Юсуфелі Ільчесіні Гюзеллештірме Яшатма Кюльтур Варлікларіні Корума Дернегі проти Туреччини*» (*Yusufeli İlçesini Güzelleştirme Yaşamta Kültür Varlıklarını Koruma Derneği v. Turkey*) (ухв.), 2021, § 43; cf. Б«пор. Барська Палата адвокатів та інші проти Туреччини» (*ursa Barosu Başkanlığı and Others v. Turkey*), 2018, §§ 114-116, де Суд постановив, що природоохоронне об'єднання, чия апеляційна скарга була визнана неприйнятною через відсутність *locus standi*, не може претендувати на статус потерпілого внаслідок порушення пункту 1 статті 6 у відповідному провадженні).

У своєму рішенні в справі «*Ферайн КлімаСеньйоріннен Швейцарія та інші проти Швейцарії*» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП] (2024, §§ 593 та 623), Суд визнав, що об'єднання-заявник мало статус потерпілого на підставі застосування пункту 1 статті 6 до його скарги.

17630. Крім того, коли неурядова організація, статутною метою якої є захист інтересів її членів, подає позов до національних судів, її члени можуть претендувати на статус потерпілих від порушення пункту 1 статті 6, яке могло мати місце в рамках цих проваджень, навіть якщо вони не були стороною в цих справах особисто. Суд ухвалив це рішення у розпочатій неурядовою організацією справі щодо скасування рішення про будівництво дамби. Організація мала на меті координувати зусилля своїх членів проти цього проєкту. Суд постановив, що мешканці сіл, які мали бути затоплені, могли претендувати на статус потерпілих від порушення пункту 1 статті 6, зазначивши, що хоча вони й не брали участі в провадженні від власного імені, вони брали участь через об'єднання, яке створили для захисту своїх інтересів. Суд зазначив наступне: «... як і інші положення Конвенції, термін «потерпілий» в статті 34 також має тлумачитися в еволюційному порядку з урахуванням умов сучасного суспільства. У сучасному суспільстві, коли громадяни стикаються зі складними адміністративними рішеннями, звернення до колективних органів, таких як об'єднання, є одним із доступних засобів, а іноді і єдиним засобом ефективного захисту своїх інтересів. Більше того, більшість європейських країн визнають за об'єднаннями право звертатися до суду для захисту інтересів своїх членів. Це саме той випадок, який розглядається в цій справі. Суд не може ігнорувати цей факт при тлумаченні поняття «потерпілий». Будь-яке інше, надто формалістичне тлумачення цього поняття зробило б захист прав, гарантованих Конвенцією, неефективним й ілюзорним» («*Горрайц Лізаррага та інші проти Іспанії*» (*Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain*), 2004, §§ 38-39).

2. Потенційний потерпілий: вплив ризику екологічної шкоди

17731. Стаття 34 Конвенції не дозволяє заявникам подавати скарги *in abstracto* на порушення Конвенції. Це стосується, зокрема, заяв про порушення Конвенції, які виникають у зв'язку з екологічною шкодою («*Карон та інші проти Франції*» (*Caron and Others v. France*) (ухв.), 2010; «*Корделла та інші проти Італії*» (*Cordella and Others v. Italy*), 2019, § 100).

1782. Проте, Суд до певної міри визнає концепцію «потенційного потерпілого». Таким чином, заявник може вважати себе потерпілим в контексті статті 34 Конвенції, якщо він надасть переконливі докази ймовірного настання порушення, яке особисто зачепить його (див. також

«Практичний посібник із критеріїв прийнятності» (*Practical Guide on Admissibility Criteria*), §§ 30-31).

Суд застосував ці критерії в справах «*Ассельбург та інші проти Люксембургу*» (*Asselbourg and Others v. Luxembourg*) (ухв.), 1999 та «*Алі Бернар та 47 інших фізичних осіб, а також асоціація Грінпіс-Люксембург проти Люксембургу*» (*Aly Bernard et 47 autres personnes physiques ainsi que l'association Greenpeace-Luxembourg, v. Luxembourg*) (ухв.), 1999, які стосувалися дозволу на експлуатацію металургійного заводу, що використовує брукхт. Заявники скаржилися на те, що проєкт металургійного заводу призведе до екологічної шкоди, яка вплине на їхню якість життя і позбавить їх спокійного користування своїми домівками, таким чином порушивши їхнє право на повагу до приватного та сімейного життя. Суд вважав, що просте посилення ризику забруднення, властиві виробництву сталі з брукхту, не було достатнім для того, щоб заявники могли стверджувати, що вони є потерпілими від порушення Конвенції. Вони повинні були обґрунтовано й детально довести, що через відсутність належних заходів із боку влади ймовірність настання шкоди була настільки високою, що її можна було б вважати порушенням, за умови, що наслідки скарги не були надто віддаленими. Суд дійшов висновку, що з матеріалів справи не випливало, що умови експлуатації, встановлені владою Люксембургу, зокрема, норми щодо викидів забруднюючих речовин в атмосферу, були настільки неналежними, щоб серйозно порушити принцип обережності.

Суд дійшов подібного висновку в справі «*Вецабаштіка та інші проти Латвії*» (*Vecbāstika and Others v. Latvia*) (ухв.), 2019, §§ 79-84, коли окремі особи скаржилися за статтею 8 на те, що держава дозволила будівництво вітрових електростанцій у районі, де були розташовані їхні будинки чи інше майно, стверджуючи, що турбіни спричиняли високий рівень шуму та інші незручності (вібрації, низькочастотні звуки, тіньові мерехтіння), які впливали на їхнє здоров'я та добробут. Суд перш за все зазначив, що проєкт було відкладено, а можливо, навіть скасовано. Він також зазначив, що заявники не змогли надати докази того, що робота вітрових турбін поблизу їхнього майна чи будинків у громаді Дуніка (Dunika) безпосередньо й серйозно вплине на них із необхідним ступенем ймовірності; просте згадування деяких негативних наслідків від роботи вітрових турбін загалом не було достатнім у цьому випадку. Суд дійшов висновку, що він не мав достатніх доказів вважати, що в цьому випадку є ризик загрози приватному та сімейному життю заявників.

У справі «*Маатсчп Смітс та інші проти Нідерландів*» (*Maatschap Smits and Others v. Netherlands*) (ухв.), 2001, та «*Тібо проти Франції*» (*Thibaut v. France*) (ухв.), 2022, що стосувалися планів залізничної лінії та високовольтної лінії, відповідно, Суд визнав, що особи, які проживають уздовж запланованих маршрутів і скаржилися на забруднення, шкідливі фактори та ризики для здоров'я, які ці інфраструктури можуть спричинити, можуть претендувати на статус потерпілих.

Б. Принципи, що застосовуються в контексті зміни клімату

1. Фізичні особи

1793. Щоб вважати себе потерпілим за статтею 34 Конвенції в контексті скарг на шкоду або ризик шкоди, пов'язаної з недоліками в державній політиці щодо боротьби зі зміною клімату, заявник повинен довести, що він особисто та безпосередньо постраждав від таких недоліків. Суд має встановити наступні обставини щодо заявника: (а) заявник має зазнавати високої інтенсивності впливу негативних наслідків зміни клімату, тобто рівень і серйозність (ризик) негативних наслідків дій або бездіяльності держави мають бути значними; (б) має існувати нагальна потреба забезпечити індивідуальний захист заявника через відсутність або неадекватність будь-яких розумних заходів для зменшення шкоди («*Ферайн КлімаСеньйоріннен Швейцарія та інші проти Швейцарії*» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, § 487).

Суд зазначив, що поріг для виконання цих критеріїв є особливо високим. З огляду на те, що *actio popularis* виключена з-під дії Конвенції, чи відповідає заявник цьому порогу, залежатиме від ретельної оцінки конкретних обставин справи. У цьому зв'язку Суд враховуватиме місцеві умови та індивідуальні специфіки і вразливості заявника. Оцінка Суду також включатиме, але не обмежуватиметься такими міркуваннями: характер і обсяг скарги заявника за Конвенцією, актуальність/віддаленість і/або ймовірність негативних наслідків зміни клімату в часі, конкретний вплив на життя, здоров'я або добробут заявника, масштаби та тривалість шкідливих наслідків, масштаб ризику (локалізований або загальний), характер вразливості заявника («Ферайн КлімаСеньйоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, § 488).

1804. У справі «Ферайн КлімаСеньйоріннен Швейцарія та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, асоціація літніх жінок, створена для просування та впровадження ефективного захисту клімату від імені своїх членів, а також чотири її члени подали скаргу, *inter alia*, за статтю 8, про неадекватність заходів, вжитих швейцарською владою для пом'якшення наслідків зміни клімату. Посилаючись на пункт 1 статті 6, вони також заявили, що не мали доступу до суду для вирішення цієї скарги.

Суд постановив, що індивідуальні заявники не могли вважати себе потерпілими від порушення статті 8. Було зазначено, що, за висновками Міжурядової групи експертів зі зміни клімату та Федерального управління охорони навколишнього середовища, заявники як літні жінки належать до групи, яка особливо схильна до впливу зміни клімату. Однак для надання їм статусу потерпілих необхідно було встановити, що в кожному індивідуальному випадку заявника було виконано вимогу щодо наявності певного рівня і серйозності негативних наслідків, які впливають на останнього, включаючи його індивідуальні вразливості, які могли б вимагати нагальної індивідуальної захищеності.

1815. У справі «Карем проти Франції» (*Carême v. France*) (ухв.) [ВП], 2024, заявник, який проживав у муніципалітеті Гранд-Сінт (Grande-Synthe), що розташований, згідно з висновками *Державної ради*, у зоні, яка зазнала «дуже високого рівня впливу зміни клімату», зокрема високих і зростаючих ризиків повеней, подав скаргу за статтями 2 і 8 про недоцільність заходів, вжитих Францією. Суд постановив, що заявник не міг вважати себе потерпілим в розумінні статті 34 і не знайшов підстав для заперечення гіпотетичного характеру ризику, пов'язаного зі зміною клімату, який впливає на заявника, як зазначив національний суд, оскільки не було вказівок на те, де проживатиме заявник у майбутні роки. Суд також зазначив, що заявник не продемонстрував жодних відповідних зв'язків із муніципалітетом Гранд-Сінт: він більше не проживав і не орендував майно в цьому муніципалітеті та не володів там власністю; єдиним зв'язком було те, що його брат проживав у Гранд-Сінт.

2. Об'єднання: статус потерпілого / право на подання заяви до Суду

1826. Загальний принцип, згідно з яким об'єднання не може вважати себе потерпілим від порушення Конвенції, спричиненого екологічними порушеннями, що можуть відчувати лише фізичні особи (див. пункт 225 вище), також застосовується в контексті змін клімату. Отже, Суд у справі «Ферайн КлімаСеньйоріннен Швейцарія та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП] (2024, § 796) вказав, що об'єднання не може посилатися на питання здоров'я або шкідливих факторів, пов'язані зі змінами клімату, які можуть зачіпати лише фізичних осіб, щоб претендувати на статус потерпілого.

1837. У тій самій справі, однак, Суд постановив, що специфічні обставини, пов'язані зі змінами клімату, схиляють до визнання можливості об'єднань, за певних умов, мати право виступати в Суді як представники осіб, чії права фактично або потенційно порушуються.

Суд зазначив, що для того, щоб визнати *locus standi* на подання заяви відповідно до статті 34 Конвенції на підставі ймовірного невиконання державою-учасницею своїх зобов'язань щодо

захисту осіб від негативних наслідків зміни клімату для життя і здоров'я людей, об'єднання має: (а) бути законно створене у відповідній юрисдикції або мати право діяти там; (б) довести, що воно має конкретну мету, згідно зі своїм статутом, у захисті прав своїх членів або інших осіб, які можуть постраждати в межах відповідної юрисдикції, у тому числі у формі колективних дій щодо захисту цих прав від загроз, що виникають через зміни клімату; (в) довести, що його можна вважати реально кваліфікованим та репрезентативним для захисту інтересів членів або інших осіб, які стикаються з конкретними загрозами або негативними наслідками змін клімату для їх життя, здоров'я або добробуту, які захищаються Конвенцією.

У цьому контексті Суд враховує такі чинники, як мета створення об'єднань, його неприбутковий характер, природа та обсяг його діяльності в межах відповідної юрисдикції, його членство та репрезентативність, його принципи і прозорість управління та чи, у цілому, за конкретних обставин справи, надання такого статусу відповідає інтересам належного здійснення правосуддя.

Беручи до уваги особливості звернення до суду об'єднань у цьому контексті, право об'єднання діяти від імені членів або інших осіб, які постраждали в межах відповідної юрисдикції, не підлягатиме окремій вимозі щодо доведення того, що ті, від кого справа була подана до Суду, відповідали критеріям статусу потерпілих для фізичних осіб у контексті змін клімату (*«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швейцарія та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП] (2024, §§ 496-502).

У разі існування обмежень щодо правоздатності асоціацій перед національними судами, які відповідають вимогам Конвенції, Суд також може, в інтересах належного здійснення правосуддя, враховувати, чи мали і в якій мірі члени цього об'єднання або інші постраждалі особи доступ до суду в тих самих або пов'язаних національних провадженнях (*«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швейцарія та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], 2024, § 503).

1848. У справі *«Ферайн КлімаСеньйоріннен Швейцарія та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП] (2024, §§ 521-526), оцінюючи статус потерпілої асоціації-заявника в контексті статті 8 і застосовуючи наведені вище критерії, Суд зазначив: відповідно до свого статуту, асоціація-заявник була неприбутковою організацією, створеною відповідно до швейцарського законодавства для просування та реалізації ефективного захисту клімату в інтересах своїх членів; вона налічувала понад 2000 жінок-членів, які проживали у Швейцарії, середній вік яких становив 73 роки; 650 з них було 75 років і більше; у статуті зазначалося, що асоціація зобов'язана займатися різними заходами, спрямованими на зменшення викидів парникових газів у Швейцарії та боротьбу з їхніми наслідками для глобального потепління; асоціація діяла не лише в інтересах своїх членів, але також в інтересах загальної громадськості та майбутніх поколінь із метою забезпечення ефективного захисту клімату; вона досягала своїх цілей через різні дії, включаючи подання судових позовів у зв'язку з наслідками змін клімату в інтересах своїх членів. Суд дійшов висновку, що надання асоціації-заявнику права на звернення до Суду відповідає інтересам належного здійснення правосуддя. З одного боку, беручи до уваги склад членів та репрезентативність асоціації-заявника, а також мету її створення, вона виступала як засіб колективного захисту, спрямованого на захист прав і інтересів осіб від загроз, спричинених змінами клімату в державі. З іншого боку, окремі заявники не мали доступу до суду в державі.

Суд визнав, що асоціація-заявник була законно створена, довела, що має конкретну мету, відповідно до своїх статутних цілей, - захист прав своїх членів й інших осіб, які постраждали від загроз, спричинених змінами клімату в державі -, та дійсно була кваліфікованою і репрезентативною для дій від імені осіб, які могли обґрунтовано заявити про наявність конкретних загроз або негативних наслідків зміни клімату для їхнього життя, здоров'я, добробуту та якості життя, захищених Конвенцією. Відповідно, скарги, подані асоціацією-

заявником від імені своїх членів, потрапляли до сфери дії статті 8, що надавало останній право виступати в Суді, і стаття 8 була застосовною до такої скарги.

II. Втрата статусу потерпілого

1859. Сам факт припинення забруднення чи екологічних порушень є недостатнім для того, щоб позбавити осіб, які зазнали їхнього впливу, статусу потерпілого (*«Лопес Остра проти Іспанії» (López Ostra v. Spain)*, 1994, § 42; *«Мартінес і Піно Мансано проти Іспанії» (Martínez and Pino Manzano v. Spain)*, 2012, § 28).

Так само, факт переїзду місцевого жителя, щоб уникнути забруднення або екологічних порушень, яким він був підданий, не є достатнім, щоб позбавити його статусу потерпілого (*«Лопес Остра проти Іспанії» (López Ostra v. Spain)*, 1994, § 42; *«Євгеній Дмитрієв проти Росії» (Yevgeniy Dmitriyev v. Russia)*, 2020, § 37).

18640. Щоб особа втратила статус потерпілої, національні органи мають визнати порушення і ухвалити рішення, яке забезпечить належне та достатнє відшкодування за це порушення (див. «Посібник із прийнятності» (Admissibility Guide), §§ 36-39). Статус заявника як потерпілого може залежати від того, чи були на національному рівні присуджені компенсації на основі фактів, на які він скаржиться до Суду, і чи визнали національні органи, прямо чи опосередковано, порушення Конвенції. Суд повторив цей факт у справі *«Мурільо-Сальдіас та інші проти Іспанії» (Murillo-Saldias and Others v. Spain)* (ухв.), 2006, (див. також *«Дурдай та інші проти Албанії» (Durdaj and Others v. Albania)*, 2023, §§ 148-279), де родич потерпілих від зсуву подав скаргу на порушення статей 2, пункту 1 статті 6 та статті 13 Конвенції. Він постановив, що заявник більше не може вважатися потерпілим від цих порушень, оскільки національний суд присудив йому розумну суму компенсації за смерть його родичів, визнавши відповідальність органів влади за аварію.

Зазначимо, однак, що коли смерть сталася внаслідок грубої недбалості, як у випадках навмисного жорстокого поводження, що призвело до смерті, виплата компенсації родичам потерпілого не є достатньою для виправлення порушення статті 2 у її матеріальному аспекті; також має бути проведене ефективне розслідування. Суд постановив у справі *«Дурдай та інші проти Албанії» (Durdaj and Others v. Albania)*, 2023, §§ 252-255, що стосувалася вибуху на об'єкті з утилізації зброї, який призвів до загибелі кількох осіб, що, на відміну від цього, коли влада провела належне розслідування, у ході якого було встановлено всі відповідні факти та ідентифіковано й покарано винних, виплата належної компенсації та визнання відповідальності держави за смерть близьких родичів заявників, у принципі, були б достатніми для позбавлення заявників статусу потерпілих.

Приклади:

У справі *«Лопес Остра проти Іспанії» (López Ostra v. Spain)*, 1994, § 42 (див. також *«Євгеній Дмитрієв проти Росії» (Yevgeniy Dmitriyev v. Russia)*, 2020, § 37), коли особа, яка проживала поблизу заводу з переробки відходів, скаржилася на запахи, шум і викиди забруднюючих речовин із заводу, її було переселено за рахунок муніципалітету до іншого будинку, після чого вона переїхала до будинку, придбаного її родиною, а завод із переробки відходів було закрито. Суд вважав, що вона зберегла свій статус потерпілої, наголосивши, що ані переселення, ані закриття заводу не змінили того факту, що заявниця та її родина протягом кількох років жили лише за дванадцять метрів від джерела запахів, шуму та викидів. Суд зазначив, що можливість повернення заявниці до її колишнього будинку після рішення про закриття заводу може бути фактором, що враховується під час оцінки збитків, які вона зазнала, але це не означає, що вона перестала бути потерпілою.

У справі *«Мое та інші проти Норвегії» (Moe and Others v. Norway)* (ухв.), 1999, заявники скаржилися на незручності, викликані діяльністю заводу з переробки відходів поблизу їхнього дому. Суд зазначив, що Верховний суд Норвегії постановив, що перед зверненням заявників до національних судів рівень забруднення перевищував допустимі межі. Суд зробив висновок, що Верховний суд, по суті, визнав порушення їхнього права на повагу до приватного життя та житла, і зазначив, що, хоча заявники і не отримали фінансової компенсації, судові процеси призвели до адаптації діяльності заводу з метою зменшення порушень. Суд також зазначив, що рівень забруднення більше не перевищував допустимих меж після подання позову до національного суду, і заявники не надали жодних доказів, які б спростовували це твердження або показували, що воно ґрунтувалося на стандартах, несумісних зі статтею 8. Окрім того, рівень забруднення був значно нижчим, ніж у справі *«Лопес Остра проти Іспанії» (López Ostra v. Spain)*, 1994 року. З огляду на близькість у часі між порушенням справи та прийняттям коригувальних заходів, які зменшили шкідливі фактори до допустимих меж, Суд зробив висновок, що заявники отримали належну компенсацію за справу, що стала основою для їхньої скарги на порушення статті 8, і що вони більше не можуть претендувати на статус потерпілих у контексті статті 34.

У справі *«Онерійилдиз проти Туреччини» (Öneryıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, § 137, де заявник скаржився, зокрема, на руйнування свого майна під час промислової катастрофи, уряд стверджував, що він більше не може вважатися потерпілим, оскільки йому було присуджено значну компенсацію за матеріальні збитки, і він зміг придбати субсидоване житло на дуже вигідних умовах. Суд відхилив цей аргумент, зазначивши, що навіть за умови, що вигідні умови продажу квартири певною мірою могли б компенсувати наслідки упущень у цій справі, вони все одно не могли вважатися належною компенсацією за збитки, завдані заявнику. Відповідно, які б переваги не було надано, вони не могли позбавити заявника статусу «потерпілого», тим більше, що у договорах купівлі-продажу та інших відповідних документах справи не було вказано жодного визнання владою порушення його права на мирне користування своїм майном. Суд також зазначив, що достатньо вказати, що компенсація за матеріальні збитки досі не була виплачена, хоча було ухвалено остаточне судове рішення.

У справі *«Ледяєва та інші проти Росії» (Ledyayeva and Others v. Russia)*, 2006, § 106, де особи, які проживали поблизу металургійного заводу, скаржилися на забруднення, якому вони піддавалися, через два роки після початку періоду, який вивчав Суд, одного із заявників було переселено владою за межі «санітарної зони безпеки» заводу. Проте Суд дійшов висновку, що заявник зберіг свій статус потерпілого, оскільки, хоча переселення могло вирішити питання його впливу забруднення з металургійного заводу, це не виправило передбачуване порушення його прав протягом попереднього періоду, і влада не визнала порушення його прав за Конвенцією, ні прямо, ні по суті.

У справі *«Коляденко та інші проти Росії» (Kolyadenko and Others v. Russia)*, 2012, §§ 208-210, стосовно раптового великомасштабного скиду води з резервуара, щоб запобігти його прориву, заявники отримали позасудову компенсацію. Однак, враховуючи, що не було нічого, що свідчило б про визнання владою порушення статті 8 Конвенції та статті 1 Першого протоколу через пошкодження їхніх будинків, Суд постановив, що вони все ще можуть претендувати на статус потерпілих.

У справі *«М. Озель та інші проти Туреччини» (M. Özel and Others v. Turkey)*, 2015, §§ 157-158, що стосувалася смерті членів родин заявників унаслідок обвалення будівель під час землетрусу, Суд постановив, що кримінальне засудження забудовників, відповідальних за ці будівлі, було недостатнім для позбавлення заявника статусу потерпілого, «з огляду на характер процесуальних вимог статті 2 і той факт, що засудження забудовників не може вважатися будь-якою формою компенсації».

У справі «*Отгон проти Республіки Молдова*» (*Otgon v. Republic of Moldova*), 2016, §§ 16-20, у якій заявник скаржився на порушення статті 8 через те, що він захворів на дизентерію від вживання водопровідної води, що постачалася державним підприємством, Суд постановив, що заявник зберіг свій статус потерпілого, хоча національний суд і визнав порушення по суті, оскільки сума, присуджена національними судами, була «значно нижчою», ніж мінімум, який зазвичай присуджує Суд у випадках, коли він визнає порушення статті 8 щодо Республіки Молдова.

У справі «*Дурдай та інші проти Албанії*» (*Durdaj and Others v. Albania*), 2023, §§ 248-279, вибух у 2008 році на об'єкті з утилізації зброї призвів до загибелі двадцяти шести осіб і поранення понад трьохсот інших. Батьки дитини, яка загинула під час цієї катастрофи, а також постраждалий, який вижив, подали позов про компенсацію до адміністративного суду, який визнав, що держава несе відповідальність за загибель дитини заявників та загрозу життю постраждалого, що вижив, і присудив їм компенсації, схожі на суми, які Суд присуджував у подібних справах. Відзначивши, що розслідування було достатнім, Суд дійшов висновку, що заявники втратили статус потерпілих.

У справі «*Бессо проти Франції*» (*Besseau v. France*) (ухв.), 2023, §§ 12-17, фізична особа подала скаргу на порушення статті 8 Конвенції та статті 1 Першого протоколу через шкідливі фактори, спричинені шумом, вібраціями та пилом, які утворювалися під час експлуатації відкритого мікрогранітного кар'єру поблизу її будинку. У контексті іншого набору проваджень, завершених до його подання заяви до Суду, цивільний суд встановив, що заявник і його дружина зазнавали надмірних порушень спокою у зв'язку з тріщинами в структурі їхнього будинку, спричиненими вібраціями, і зобов'язав оператора сплатити їм компенсацію за матеріальні збитки та втрату можливості користуватися своєю власністю. Та навпаки, їхні претензії, які стосувалися інших скарг щодо порушення спокою, були відхилені. Суд зазначив, що під час провадження заявник не надав жодних пояснень щодо рівня порушень спокою, з якими він особисто стикається, та їхнього впливу на якість його життя і можливість користування житлом, а також не подав доказів втрати вартості його будинку у зв'язку з його розташуванням біля кар'єру. Враховуючи загальний характер його аргументів та відсутність доказів, які могли б відрізнити індивідуальним чином порушення положень Конвенції, Суд вважав, що в обставинах цієї справи встановлення звичайними судами факту надмірного порушення спокою, що призвело до як матеріальних збитків, так і втрати можливості користування власністю, має розглядатися як визнання, по суті, порушення положень, на які посилалися. Додатково, вважаючи, що присуджені суми були адекватним і достатнім відшкодуванням, Суд дійшов висновку, що заявник не може вважатися потерпілим для цілей статті 34.

Стаття 35 (умови прийнятності)

Стаття 35 Конвенції

- «1. Суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби правового захисту, згідно із загально визнаними принципами міжнародного права, і впродовж чотирьох місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні.
2. Суд не розглядає жодної індивідуальної заяви, поданої згідно зі статтею 34, якщо вона:
 - a) є анонімною; або
 - b) за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом чи була подана на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання, і якщо вона не містить нових фактів у справі.

3. Суд оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану відповідно до статті 34, якщо він вважає:

- а) що ця заява несумісна з положеннями Конвенції або Протоколів до неї, явно необгрунтована або є зловживанням правом на подання заяви; або
- б) що заявник не зазнав суттєвої шкоди, якщо тільки повага до прав людини, гарантованих Конвенцією і Протоколами до неї, не вимагає розгляду заяви по суті.

4. Суд відхиляє будь-яку заяву, яку він вважає неприйнятною згідно з цією статтею. Він може зробити це на будь-якій стадії провадження у справі.»

А. Вичерпання національних засобів правового захисту

18741. У справах, зокрема, екологічних, коли національні провадження ініціювали об'єднання, той факт, що індивідуальний заявник не був особисто стороною у цих провадженнях, не обов'язково означає, що його чи її внутрішні засоби правового захисту не були належним чином вичерпані. Важливо, щоб скарга або скарги, які заявник має намір подати до Суду щодо порушення своїх прав за Конвенцією, були спочатку подані до національних судів. Суд підкреслив у цьому контексті, що він зобов'язаний враховувати природу сучасного громадянського суспільства, де об'єднання відіграють значну роль, особливо у сфері захисту навколишнього середовища. Частиною цієї ролі є відстоювання індивідуальних інтересів і прав їхніх членів, а також захист суспільних інтересів у судах та інших національних органах влади. Суд зазначив, що, особливо в справах, пов'язаних із навколишнім середовищем, де особи можуть зіткнутися зі складними питаннями, які вони не здатні вирішити самостійно, колективний механізм, такий як об'єднання, може бути єдиним засобом, доступним їм для ефективного відстоювання своєї справи (*«Тібо проти Франції» (Thibaut v. France)* (ухв.), 2022, §§ 26-31).

18842. У справі *«Локасія та інші проти Італії» (Locascia and Others v. Italy)*, 2023, § 107, що стосувалася кризи управління відходами в регіоні Кампанія, заявники скаржилися на підставі статті 8 на недоліки у наданні послуг зі збирання, обробки та утилізації відходів протягом кількох років, а також на забруднення, спричинене сміттєзвалищем. Суд відхилив заперечення уряду про те, що заявники не вичерпали національні засоби правового захисту, зокрема, компенсаторні засоби, зазначивши, що хоча це могло б призвести до виплати компенсації, це не вирішило б проблему вивезення сміття з громадських доріг чи очищення сміттєзвалища, і, отже, надало б лише часткову компенсацію за «екологічну шкоду», на яку скаржилися заявники.

В. Шестимісячний строк – триваюче забруднення

1893. Постійне забруднення навколишнього середовища може становити «триваючу ситуацію». Відповідно, за відсутності національного засобу правового захисту, який відповідає вимогам пункту 1 статті 35, початок шестимісячного строку для подання скарг до Суду відкладається до моменту припинення цієї ситуації (*«Корделла та інші проти Італії» (Cordella and Others v. Italy)*, 2019, §§ 131-132). Строк для подання скарги починає відлік лише з моменту припинення забруднення, на яке подано скаргу за Конвенцією.

C. *Ratione personae* – участь підприємств інших держав у завданні шкоди довкіллю

1904. У справі *«Зейнеп Ахунбай та інші проти Туреччини, Австрії та Німеччини» (Zeynep Ahunbay and Others v. Turkey, Austria and Germany)* (ухв.), 2016, особи, які виступали проти будівництва греблі Ілісу, що призвело б до затоплення археологічного та культурного об'єкта Хасанкейф (Hasankeyf) у Туреччині, подали заяву за статтями 8 і 10, скаржачись на руйнівні наслідки, які ця інфраструктура могла мати на навколишнє середовище, а також на знищення культурної спадщини. Суд зазначив, що німецькі та австрійські компанії були частиною консорціуму, відповідального за реалізацію цього проєкту. Проте він наголосив, що всі оскаржувані заходи були застосовані турецькою владою, і всі судові процеси проводилися в межах турецької правової системи, яка мала виключну юрисдикцію в цій справі. З огляду на свої попередні рішення щодо територіальної та екстериторіальної юрисдикції держав-учасниць Конвенції, Суд визнав заяву неприйнятною за *ratione personae* стосовно Австрії та Німеччини.

D. *Ratione materiae* – відсутність універсального індивідуального права на захист конкретної культурної спадщини

1915. У справі *«Зейнеп Ахунбай та інші проти Туреччини» (Zeynep Ahunbay and Others v. Turkey)* (ухв.), 2019, §§ 21-26, Суд зазначив, що готовий, враховуючи відповідні міжнародні інструменти та спільні стандарти міжнародного права, визнати загальну потребу в захисті права на доступ до культурної спадщини. Однак він зазначив, що це право, як правило, стосується права меншин вільно користуватися своєю культурою та права корінних народів зберігати, контролювати та захищати свою культурну спадщину. Суд також зазначив, що наразі не існує європейського консенсусу або загальної тенденції серед держав-членів Ради Європи щодо виведення з положень Конвенції універсального індивідуального права на захист конкретної культурної спадщини. Суд визнав заяву неприйнятною за *ratione materiae* стосовно положень Конвенції.

E. Зловживання правом на звернення з заявою

246. Заява, мотивована публічністю або пропагандою, сама по собі не є зловживанням правом на звернення з заявою в розумінні пункту 3 (а) статті 35 Конвенції (для прикладу, що стосується заяви, поданої в контексті екологічного активізму, див. *«Фрідріх та інші проти Польщі» (Friedrich and Others v. Poland)*, 2024).

F. Відсутність значної шкоди – мінімальний поріг серйозності стверджуваного порушення та вплив на навколишнє середовище і здоров'я населення

1927. У справі *«Корделла та інші проти Італії» (Cordella and Others v. Italy)*, 2019, §§ 133-139, де жителі скаржилися на те, що держава не вжила заходів для захисту їхнього здоров'я та навколишнього середовища від шкідливих викидів сталеливарного заводу, уряд звинуватив заявників у тому, що вони лише загальними термінами описували забруднення та його вплив на їхнє здоров'я, не надавши фактичних даних для підтвердження своїх тверджень. Уряд стверджував, що цього було недостатньо для того, щоб оскаржувану шкоду можна було вважати «значною» в контексті статті 35 § 3 (б). Суд зазначив, що в контексті цього положення він має встановити, чи досягло стверджуване порушення порогу серйозності, зважаючи на такі аспекти, як: природа права, яке, як стверджується, було порушено, серйозність впливу порушення на здійснення права та/або можливі наслідки порушення для особистої ситуації заявника. Суд вирішив, що з огляду на природу заявлених скарг — на підставі статті 8 окремо та

в поєднанні зі статтею 13 — та численні наукові звіти, що підтверджували вплив забруднення сталеливарного заводу на навколишнє середовище та здоров'я людей, критерій відсутності значної шкоди не був виконаний. Відповідно, Суд відхилив заперечення уряду.

Стаття 46 (Обов'язкова сила рішень та їх виконання)

Стаття 46 Конвенції

«1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

2. Остаточне рішення Суду передається Комітету Міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням.

3. Якщо Комітет Міністрів вважає, що нагляд за виконанням остаточного рішення ускладнений проблемою тлумачення рішення, він може звернутися до Суду за вирішенням питання тлумачення. Рішення про передачу питання на розгляд Суду ухвалюється більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.

4. Якщо Комітет Міністрів вважає, що Висока Договірна Сторона відмовляється виконувати остаточне рішення у справі, в якій вона є стороною, він може, після формального повідомлення цій Стороні та шляхом ухвалення рішення більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті, звернутися до Суду з питанням про додержання цієї Стороною свого зобов'язання згідно з пунктом 1.

5. Якщо Суд встановлює порушення пункту 1, він передає справу Комітету Міністрів з метою визначення заходів, яких необхідно вжити. Якщо Суд не встановлює порушення пункту 1, він передає справу Комітету Міністрів, який закриває розгляд справи».

1938. У справі *«Корделла та інші проти Італії» (Cordella and Others v. Italy)*, 2019, §§ 179-182, у якій, *inter alia*, було встановлено порушення статті 8 Конвенції через те, що заявники зазнали впливу високого рівня забруднення від сталеливарного заводу, Суд вирішив не застосовувати процедуру пілотного рішення. Проте, він підкреслив, що виконання рішення вимагатиме термінового очищення заводу та території, на яку вплинуло забруднення навколишнього середовища. Суд додав, що екологічна стратегія, яка включала необхідні заходи для захисту навколишнього середовища та здоров'я населення, була затверджена національними органами влади у 2014 році, але її реалізацію відклали до 2023 року, і вона має бути виконана якомога швидше.

• Рішення, де згадується особисте право на безпечне середовище:

- *«Татар проти Румунії» (Tătar v. Romania)*, 2009, § 107 та *«Ді Сарно та інші проти Італії» (Di Sarno and Others v. Italy)*, 2012, § 110: «право на життя в безпечному і здоровому середовищі».
- *«Бацилла проти Румунії» (Băcilă v. Romania)*, 2010, § 71: «право на користування збалансованим довкіллям, яке поважає здоров'я людини».

- **Судові рішення та ухвали, що згадують принцип обережності:**
 - в контексті статті 6: «Фолькман та інші проти Чеської Республіки» (*Folkman and Others v. Czech Republic*) (ухв.), 2006;
 - в контексті статті 8: «Ассельбург та інші проти Люксембургу» (*Asselbourg and Others v. Luxembourg*) (ухв.), 1999; «Алі Бернардта 47 інших фізичних осіб, а також асоціація Грінпіс-Люксембург, проти Люксембургу» (*Aly Bernard et 47 autres personnes physiques ainsi que l'association Greenpeace-Luxembourg, v. Luxembourg*) (ухв.), 1999; «Сдружені Ігочеське Маткі проти Чеської Республіки» (*Sdružení Jihočeské Matky v. Czech Republic*) (ухв.), 2006; «Татар проти Румунії» (*Tătar v. Romania*), 2009, § 120.
- **Рішення та ухвали, в яких у мотивувальній частині посилаються на Орхуську конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля:**
 - «Національний колектив з інформування та протидії заводу «Мелокс» – Колектив «Стоп Мелокс» і «Мокс» (Мох) проти Франції» (*Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox v. France*) (ухв.), 2006;
 - «Татар проти Румунії» (*Tătar v. Romania*), 2009, § 118;
 - «Гримковська проти України» (*Grimkovskaya v. Ukraine*), 2011, §§ 69 і 72;
 - «Ді Сарно та інші проти Італії» (*Di Sarno and Others v. Italy*), 2012, § 107;
 - «Локасія та інші проти Італії» (*Locascia and Others v. Italy*), 2023, § 125;
 - «Ферайн КлімаСенйоріннен Швейцарія та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], 2024, §§ 490-492, 501, 539, 609.

Перелік цитованих справ

Цитована в цьому Посібнику судова практика включає постановлені Судом рішення або ухвали, а також рішення або доповіді Європейської комісії з прав людини (надалі — «Комісія»).

Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішень по суті справи, що були постановлені Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а аббревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою.

Гіперпосилання на цитовані справи в електронній версії Посібника ведуть до бази даних HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>), яка забезпечує доступ до практики Суду (Великої Палати, рішень та ухвал Палати та Комітету, комунікованих справ, консультативних висновків і правових оглядів з Інформаційного бюлетеня про судову практику) і Комісії (рішення і доповіді), а також резолюцій Комітету міністрів.

Суд постановляє свої рішення та ухвали англійською та/або французькою мовою — двома офіційними мовами Суду. База даних HUDOC також містить переклади багатьох важливих справ на більш ніж тридцять неофіційних мов, а також посилання на близько сотню онлайн-зібрань судової практики, підготовлених третіми сторонами.

—А—

- «*А.С.П.А.С. та Ласгреза проти Франції*» (*A.S.P.A.S. and Lasgrezas v. France*), № 29953/08, 22 вересня 2011 року
- «*Австрійська асоціація збереження, зміцнення та створення проти Австрії*» (*Österreichische Vereinigung zur Erhaltung, Stärkung und Schaffung v. Austria*), №39534/07, 28 листопада 2013 року
- «*Актюрк та інші проти Туреччини*» (*Aktürk and Others v. Türkiye*), №16757/21, 13 липня 2023 року
- «*Алатулккіла та інші проти Фінляндії*» (*Alatulkkila and Others v. Finland*), № 33538/96, 28 липня 2005 року
- «*Алі Бернар та 47 інших фізичних осіб, а також асоціація Грінпіс-Люксембург проти Люксембургу*» (*Aly Bernard et 47 autres personnes physiques ainsi que l'association Greenpeace-Luxembourg, v. Luxembourg*) (ухв.), №29197/95, 29 червня 1999 року
- «*Алмейда Азеведо проти Португалії*» (*Almeida Azevedo v. Portugal*), №43924/02, 23 січня 2007 року
- «*Анонімос Турістікі Етайріа Ксенодохея Кріміс проти Греції*» (*Anonymos Touristiki Etairia Xenodocheia Kritis v. Greece*), № 35332/05, 21 лютого 2008 року
- «*Ансай та інші проти Туреччини*» (*Ansay and Others v. Turkey*) (ухв.), № 49908/99, 02 березня 2006 року
- «*Апанасевич проти Польщі*» (*Apanasewicz v. Poland*), № 6854/07, 03 травня 2011 року
- «*Апарісіо Беніто проти Іспанії*» (*Aparicio Benito v. Spain*) (ухв.), № 36150/03, 13 листопада 2006 року
- «*Артун і Гювенер проти Туреччини*» (*Artun and Güvener v. Turkey*), № 75510/01, 26 червня 2007 року
- «*Асоціація Б'юрстоп 55 та інші проти Франції*» (*Association Burestop 55 and Others v. France*), № 56176/18 та ще 5 інших, 01 липня 2021 року
- «*Асоціація Грінпіс Франція проти Франції*» (*Association Greenpeace France v. France*) (ухв.), №55243/10, 13 грудня 2011 року
- «*Ассельбург та інші проти Люксембургу*» (*Asselbourg and Others v. Luxembourg*) (ухв.), № 29121/95, ЄСПЛ 1999 року-VI
- «*Атасагюн проти Туреччини*» (*Atasagün v. Türkiye*) (ухв.), №24621/21, 09 січня 2024 року

«Афанасіу та інші проти Греції» (*Athanasiou and Others v. Greece*), № 2531/02, 09 лютого 2006 року
«Афанасоглу та інші проти Швейцарії» (*Athanassoglou and Others v. Switzerland*) [ВП], №27644/95, ЄСПЛ 2000-IV

—Б—

«Баклі проти Сполученого Королівства» (*Buckley v. United Kingdom*), 25 вересня 1996 року, Збірник рішень і ухвал 1996-IV
«Бальмер-Шафрот та інші проти Швейцарії» (*Balmer-Schafroth and Others v. Switzerland*), 26 серпня 1997 року, Збірник рішень і ухвал 1997-IV
«Барча та інші проти Угорщини» (*Barcza and Others v. Hungary*), №50811/10, 11 жовтня 2016 року
«Бацилла проти Румунії» (*Băcilă v. Romania*), № 19234/04, 30 березня 2010 року
«Бая Нова С.А. проти Іспанії» (*Bahia Nova S.A. v. Spain*) (ухв.), №50924/99, 12 грудня 2000 року
«Берзіньш та інші проти Латвії» (*Bērziņš and Others v. Latvia*), №73105/12, 21 вересня 2021 року
«Бессо проти Франції» (*Besseau v. France*) (ухв.), №22622/22, 14 грудня 2023 року
«Бессо та інші проти Франції» (*Besseau and Others v. France*) (ухв.), №58432/00, 07 лютого 2006 року
«Бенарович та інші проти Литви» (*Beinarovič and Others v. Lithuania*), № 70520/10 та 2 інших, 12 червня 2018 року
«Біл Іншаат Тааххют Тікарет Лімітед Ширкеті проти Туреччини» (*Bil İnşaat Taahhüt Ticaret Limited Şirketi v. Turkey*), №29825/03, 01 жовтня 2013 року
«Бістрович проти Хорватії» (*Bistrović v. Croatia*), №25774/05, 31 травня 2007 року
«Бладет Тромсе та Стенсаас проти Норвегії» (*Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway*) [ВП], №21980/93, ЄСПЛ 1999-III
«Богдел проти Литви» (*Bogdel v. Lithuania*), №41248/06, 26 листопада 2013 року
«Болюкбаш та інші проти Туреччини» (*Bölükbaş and Others v. Turkey*), №29799/02, 09 лютого 2010 року
«Бор проти Угорщини» (*Bor v. Hungary*), №50474/08, 18 червня 2013 року
«Борисевич проти Польщі» (*Borysiewicz v. Poland*), №71146/01, 01 липня 2008 року
«Ботті проти Італії» (*Botti v. Italy*) (ухв.), №77360/001, 02 грудня 2004 року
«Брандуше проти Румунії» (*Brândușe v. Romania*), №6586/03, 07 квітня 2009 року
«Браян та інші проти Росії» (*Bryan and Others v. Russia*), №22515/14, 27 червня 2023 року
«Брінкат та інші проти Мальти» (*Brincat and Others v. Malta*), № 60908/11 та 4 інших, 24 липня 2014 року
«Будаєва та інші проти Росії» (*Budayeva and Others v. Russia*), № 15339/02 та 4 інших, ЄСПЛ 2008 року
«Будіньєр і Возель проти Франції» (*Budinière and Vauzelle v. France*) (ухв.), № 25708/03 та 25719/03, 06 грудня 2007 року
«Бумбеш проти Румунії» (*Bumbeș v. Romania*), №18079/15, 03 травня 2022 року
«Бурса Баросу Башканлігі та інші проти Туреччини» (*Bursa Barosu Başkanlığı and Others v. Turkey*), №25680/05, 19 червня 2018 року
«Бюттнер і Кребс проти Німеччини» (*Büttner and Krebs v. Germany*) (ухв.), № 27547/18, 04 червня 2024 року

—В—

«Валіко С.р.л. проти Італії» (*Valico S.r.l. v. Italy*) (ухв.), №70074/01, 21 березня 2006 року
«Валкуська проти Польщі» (*Wałkuska v. Poland*) (ухв.), №6817/04, 29 квітня 2008 року
«Валле Пьєрїмпіє С.р.л. проти Італії» (*Valle Pierimpiè Società Agricola S.P.A. v. Italy*), №46154/11, 23 вересня 2014 року

«Васілеску проти Бельгії» (*Vasilescu v. Belgium*), №64682/12, 25 листопада 2014 року
«Веллс проти Сполученого Королівства» (*Wells v. United Kingdom*) (ухв.) №63477/00, 16 січня 2007 року
«Вецбаштїка та інші проти Латвії» (*Vecbaštika and Others v. Latvia*) (ухв.), №52499/11, 19 листопада 2019 року
«Відес Айзсардзібас Клубс проти Латвії» (*Vides Aizsardzības Klubs v. Latvia*), №57829/00, 27 травня 2004 року
«Вінтерштайн та інші проти Франції» (*Winterstein and Others v. France*), №27013/07, 17 жовтня 2013 року
«Владіміров проти Болгарії» (*Vladimirov v. Bulgaria*) (ухв.), №58043/10, 25 вересня 2018 року
«Ворд проти Сполученого Королівства» (*Ward v. United Kingdom*) (ухв.), №31888/03, 09 листопада 2004 року

—Г—

«Г.І.Е.М. С.Р.Л. Та інші проти Італії» (*G.I.E.M. S.R.L. and Others v. Italy*) [ВП], № 1828/06 та 2 інших, 28 червня 2018 року
«Гаврілова та інші проти Росії» (*Gavrilova and Others v. Russia*), №2625/17, 16 березня 2021 року
«Гайда проти Німеччини» (*Gaida v. Germany*) (ухв.), №32015/02, 03 липня 2007 року
«Галєв та інші проти Болгарії» (*Galev and Others v. Bulgaria*) (ухв.), №18324/04, 29 вересня 2009 року
«Гальтьєрі проти Італії» (*Galtieri v. Italy*) (ухв.), №72864/01, 24 січня 2006 року
«Гамер проти Бельгії» (*Hamer v. Belgium*), №21861/03, ЭСПЛ 2007-V
«Гарді та Мейл проти Сполученого Королівства» (*Hardy and Maile v. United Kingdom*), №31965/07, 14 лютого 2012 року
«Генч та Демірган проти Туреччини» (*Genç and Demirgan v. Turkey*), № 34327/06 і 45165/06,
«Германн проти Німеччини» (*Herrmann v. Germany*) [ВП], №9300/07, 26 червня 2012 року
«Говальд Мур та інші проти Швейцарії» (*Howald Moor and Others v. Switzerland*), № 52067/10 і 41072/11, 11 березня 2014 року
«Горраїс Лізаррага та інші проти Іспанії» (*Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain*), №62543/00, ЭСПЛ 2004-III
«Гримковська проти України» (*Grimkovskaya v. Ukraine*), №38182/03, 21 липня 2011 року
«Грінпіс Е.В. та інші проти Німеччини» (*Greenpeace E.V. and Others v. Germany*) (ухв.), №18215/06, 12 травня 2009 року
«Гронуш проти Польщі» (*Gronuś v. Poland*) (ухв.), №29695/96, 02 грудня 1999 року
«Гуєрра та інші проти Італії» (*Guerra and Others v. Italy*), 19 лютого 1998 року, Збірник рішень і ухвал 1998-I
«Гусєва проти Болгарії» (*Guseva v. Bulgaria*), №6987/07, 17 лютого 2015 року
10 жовтня 2017 року

—Д—

«Де Геуфре де ла Прадель проти Франції» (*De Geouffre de la Pradelle v. France*), 16 грудня 1992 року, Серія А №253-И
«Де Мортемар проти Франції» (*De Mortemart v. France*) (ухв.), №67386/13, 23 травня 2017 року
«Деес проти Угорщини» (*Deés v. Hungary*), №2345/06, 09 листопада 2010 року
«Дежарден проти Франції» (*Desjardin v. France*), №22567/03, 22 листопада 2007 року
«Депаль проти Франції» (*Depalle v. France*) [ВП], №34044/02, ЭСПЛ 2010
«Джакомеллі проти Італії» (*Giacomelli v. Italy*), №59909/00, ЭСПЛ 2006-XI
«Джангі проти Туреччини» (*Cangi v. Turkey*), №24973/15, 29 січня 2019 року

«Джангі та інші проти Туреччини» (*Cangı and Others v. Turkey*), №48173/18, 14 листопада 2023 року
«Дземюк проти України» (*Dzemyuk v. Ukraine*), №42488/02, 04 вересня 2014 року
«Димітар Йорданов проти Болгарії» (*Dimitar Yordanov v. Bulgaria*), №3401/09, 06 вересня 2018 року
«Ді Сарно та інші проти Італії» (*Di Sarno and Others v. Italy*), №30765/08, 10 січня 2012 року
«Дімопулос проти Туреччини» (*Dimopoulos v. Turkey*), №37766/05, 02 квітня 2019 року
«Дрієман та інші проти Норвегії» (*Drieman and Others v. Norway*) (ухв.), №33678/96, 04 травня 2000 року
«Дуарте Агостіньо та інші проти Португалії та 32 інших країн» (*Duarte Aghostinho and Others v. Portugal and 32 Others*) (ухв.) [ВП], №39371/20, 09 квітня 2024 року
«Дубецька та інші проти України» (*Dubetska and Others v. Ukraine*), №30499/03, 10 лютого 2011 року
«Дурдай та інші проти Албанії» (*Durdaj and Others v. Albania*), № 63543/09 та 3 інших, 07 листопада 2023 року

—Е—

«Екзекутіф ван де Муслімс ван Бельгіє та інші проти Бельгії» (*Executief van de Moslims van België and Others v. Belgium*), № 16760/22 та 10 інших, 13 лютого 2024 року
«Екодефенс та інші проти Росії» (*Ecodefence and Others v. Russia*), № 9988/13 та 60 інших, 14 червня 2022 року
«Екхолм проти Фінляндії» (*Ekholm v. Finland*), №68050/01, 24 липня 2007 року
«Елефтеріадіс проти Румунії» (*Elefteriadis v. Romania*), №38427/05, 25 січня 2011 року
«Енімал Дефендерс Інтернейшенал проти Сполученого Королівства» (*Animal Defenders International v. the United Kingdom*) [ВП], № 48876/08, ЕЄСПЛ 2013 рік (випуск)
«Ердал Мухаммед Арслан та інші проти Туреччини» (*Erdal Muhammet Arslan and Others v. Türkiye*), №42749/19, 21 листопада 2023 року
«Ерманн та ЕсСіАй ВіЕйчАй проти Франції» (*Ehrmann and SCI VHI v. France*) (ухв.), №2777/10, 07 червня 2011 року
«Ефган Четін та інші проти Туреччини» (*Efgan Çetin and Others v. Türkiye*), №14684/18, 03 жовтня 2023 року
«Ешворт та інші проти Сполученого Королівства» (*Ashworth and Others v. United Kingdom*) (ухв.), № 39561/98, 20 січня 2004 року

—Є—

«Євгеній Дмитрієв проти Росії» (*Yevgeniy Dmitriyev v. Russia*), №17840/06, 01 грудня 2020 року
«Європінеан Ейр Транспорт Лейпциг ГмбХ проти Бельгії» (*European Air Transport Leipzig GmbH v. Belgium*), № 1269/13 та 4 інших, 11 липня 2023 року

—Ж—

«Жефре проти Франції» (*Geffre v. France*) (ухв.), №51307/99, ЄСПЛ 2003-І

—З—

«З.А.Н.Т.Е. – Марафонісі А.Е. проти Греції» (*Z.A.N.T.E.– Marathonisi A.E. v. Greece*), №14216/03, 06 грудня 2007 року
«Замміт Маємпель проти Мальти» (*Zammit Maempel v. Malta*), №24202/10, 22 листопада 2011 року
«Зандер проти Швеції» (*Zander v. Sweden*), 25 листопада 1993, Серія А №279-Б
«Заплетал проти Чехії» (*Zapletal v. Czech Republic*) (ухв.), №12720/06, 30 листопада 2010 року

«Зейнеп Ахунбай та інші проти Туреччини, Австрії та Німеччини» (*Zeynep Ahunbay and Others v. Turkey, Austria and Germany*) (ухв.), №6080/06, 21 червня 2016 року
«Зейнеп Ахунбай та інші проти Туреччини» (*Zeynep Ahunbay and Others v. Turkey*) (ухв.), №6080/06, 29 січня 2019 року

— I —

«Іван Атанасов проти Болгарії» (*Ivan Atanasov v. Bulgaria*), № 12853/03, 02 грудня 2010 року
«Іванова та Черкезов проти Болгарії» (*Ivanova and Cherkeзов v. Bulgaria*), №46577/15, 21 квітня 2016 року
«Іера Моні Профіту Іліу Тірас проти Греції» (*Iera Moni Profitou Iliou Thiras v. Greece*), №32259/02, 22 грудня 2005 року
«Істанбуллу та Айден проти Туреччини» (*Istanbulu and Ayden v. Turkey*) (ухв.), № 20793/07 і 29240/07, 29 вересня 2015 року

— Й —

«Йилдирир проти Туреччини» (*Yıldırım v. Turkey*), №21482/03, 24 листопада 2009 року

— К —

«Каланча та інші проти Республіки Молдова» (*Calancea and Others v. Republic of Moldova*) (ухв.), №23225/05, 06 лютого 2018 року
«Камінскас проти Литви» (*Kaminskas v. Lithuania*), №44817/18, 04 серпня 2020 року
«Капа та інші проти Польщі» (*Kara and Others v. Poland*), № 75031/13 та 3 інших, 14 жовтня 2021 року
«Капсалис та інші проти Греції» (*Kapsalis and autre v. Greece*) (ухв.), №20937/03, 23 вересня 2004 року
«Карем проти Франції» (*Carême v. France*) (ухв.) [ВП], №7189/21, 09 квітня 2024 року
«Карін Андерссон та інші проти Швеції» (*Karin Andersson and Others v. Sweden*), №29878/09, 25 вересня 2014 року
«Карон та інші проти Франції» (*Caron and Others v. France*) (ухв.), №48629/08, 29 червня 2010 року
«Кечелі та Башпінар проти Туреччини» (*Keçeli and Başpınar v. Turkey*), №21426/03, 26 січня 2010 року
«Киличдароглу проти Туреччини» (*Kılıçdaroğlu v. Turkey*), №16558/18, 27 жовтня 2020 року
«Кіртатос проти Греції» (*Kyrtatos v. Greece*), №41666/98, ЄСПЛ 2003-VI
«Кіртату та Кіртатос проти Греції» (*Kyrtatou and Kyrtatos v. Greece*) (ухв.), №41666/98, 13 вересня 2001 року
«Кожул та інші проти Боснії та Герцеговини» (*Kožul and Others v. Bosnia and Herzegovina*), №38695/13, 22 жовтня 2019 року (ухв.), №75218/01, 28 березня 2006 року
«Коляденко та інші проти Росії» (*Kolyadenko and Others v. Russia*), № 17423/05 та 5 інших, 28 лютого 2012 року
«Консор Ріше та Ле Бер проти Франції» (*Consorts Richet and Le Ber v. France*), № 18990/07 та 23905/07, 18 листопада 2010 року
Консультативний висновок щодо ризику в підході до об'єднань землевласників, «які мали визнане існування на дату створення затвердженої муніципального об'єднання мисливців» та об'єднань землевласників, створених після цієї дати [ВП], запит №P16-2021-002, Французька Державна рада, 13 липня 2022 року
«Корделла та інші проти Італії» (*Cordella and Others v. Italy*), № 54414/13 та 54264/15, 24 січня 2019 року
«Костел Попа проти Румунії» (*Costel Popa v. Romania*), №47558/10, 26 квітня 2016 року

«Котов та інші проти Росії» (*Kotov and Others v. Russia*), № 6142/18 та 13 інших, 11 жовтня 2022 року
«Краш 2000 ООД та інші проти Болгарії» (*Crash 2000 OOD and Others v. Bulgaria*) (ухв.), №49893/07, 17 грудня 2013 року
«Крейндлін та інші проти Росії» (*Kreyndlin and Others v. Russia*), №33470/18, 31 січня 2023 року
«Крістіана Лтд. проти Литви» (*Kristiana Ltd. v. Lithuania*), №36184/13, 06 лютого 2018 року
«Куенка Сарсосо проти Іспанії» (*Cuena Zarzoso v. Spain*), №23383/12, 16 січня 2018 року
«Куршун проти Туреччини» (*Kurşun v. Turkey*), № 22677/10, 30 жовтня 2018 року
«Кутурон проти Франції» (*Couturon v. France*), № 24756/10, 25 червня 2015 року
«Кьок та інші проти Туреччини» (*Kök and Others v. Turkey*), №20868/04, 24 листопада 2009 року
«Кьоктепе проти Туреччини» (*Kökterpe v. Turkey*), №35785/03, 22 липня 2008 року

—Л—

«Л.С.Б проти Сполученого Королівства» (*L.C.B. v. United Kingdom*) (ухв.), №23413/94, 09 червня 1998 року
«Л'Ераблієр А.С.Б.Л. проти Бельгії» (*L'Erablière A.S.B.L. v. Belgium*), № 49230/07, ЄСПЛ 2009 року
«Лазаріді проти Греції» (*Lazaridi v. Greece*), №31282/04, 13 липня 2006 року
«Лам та інші проти Сполученого Королівства» (*Lam and Others v. United Kingdom*) (ухв.), № 41671/98, 5 липня 2001 року
«Ламберт та інші проти Франції» (*Lambert and Others v. France*) [ВП], №46043/14, ЄСПЛ 2015 року
«Ледяєва та інші проти Росії» (*Ledyayeva and Others v. Russia*) (ухв.), № 53157/99 та 3 інших, 16 вересня 2004 року
«Ледяєва та інші проти Росії» (*Ledyayeva and Others v. Russia*), № 53157/99 та 3 інших, 26 жовтня 2006 року
«Лемке проти Туреччини» (*Lemke v. Turkey*), №17381/02, 05 червня 2007 року
«Леон та Агнешка Каня проти Польщі» (*Leon and Agnieszka Kania v. Poland*), №12605/03, 21 липня 2009 року
«Локасія та інші проти Італії» (*Locascia and Others v. Italy*), №35648/10, 19 жовтня 2023 року
«Лонгобарді та інші проти Італії» (*Longobardi and Others v. Italy*) (ухв.), №7670/03, 26 червня 2007 року
«Лопес Остра проти Іспанії» (*López Ostra v. Spain*), 09 грудня 1994 року, Серія А №303-С
«Лоренцату проти Греції» (*Lorentzatos v. Greece*) (ухв.), №2947/08, 25 лютого 2010 року
«Лугінбюль проти Швейцарії» (*Luginbühl v. Switzerland*) (ухв.), №42756/02, 17 січня 2006 року

—М—

«М. Озел та інші проти Туреччини» (*M. Özel and Others v. Turkey*), № 14350/05 та 2 інших, 17 листопада 2015 року
«Маатчап Смітс та інші проти Нідерландів» (*Maatschap Smits and Others v. Netherlands*) (ухв.), № 39032/97 та 5 інших, 03 травня 2001 року
«Магомедов та інші проти Росії» (*Magomedov and Others v. Russia*), № 33636/09 та 9 інших, 28 березня 2017 року
«Мадяр Гельсінкі Бізотшаг проти Угорщини» (*Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary*) [ВП], №18030/11, 08 листопада 2016 року
«МакГінлі та Іган проти Сполученого Королівства» (*McGinley and Egan v. United Kingdom*), 09 червня 1998 року, Збірник рішень і ухвал 1998-III
«Мальфатто та М'єйлл проти Франції» (*Malfatto and Mieille v. France*), № 40886/06 і 51946/07, 06 жовтня 2016 року
«Мамере проти Франції» (*Mamère v. France*), №12697/03, ЄСПЛ 2006-XIII
«Маргулев проти Росії» (*Margulev v. Russia*), №15449/09, 08 жовтня 2019 року

«*Мартінес Мартінес та Піно Мансано проти Іспанії*» (*Martínez Martínez and Pino Manzano v. Spain*), №61654/08, 03 липня 2012 року
«*Марчіш та інші проти Румунії*» (*Marchiş and Others v. Romania*) (ухв.), №38197/03, 28 червня 2011 року
«*Мастеліца та інші проти Сербії*» (*Mastelica and Others v. Serbia*) (ухв.), №14901/15, 17 листопада 2020 року
«*Матос е Сілва Лда та інші проти Португалії*» (*Matos e Silva, Lda., and Others v. Portugal*), 16 вересня 1996 року, *Збірник рішень і ухвал 1996-IV*
«*Махмудов проти Росії*» (*Makhmoudov v. Russia*), №35082/04, 26 липня 2007 року
«*Мачинські проти Польщі*» (*Matczyński v. Poland*), №32794/07, 15 грудня 2015 року
«*Мілева та інші проти Болгарії*» (*Mileva and Others v. Bulgaria*), № 43449/02 та 21475/04, 25 листопада 2010 року
«*Мое та інші проти Норвегії*» (*Moie and Others v. Norway*) (ухв.), №30966/96, 14 грудня 1999 року
«*Морено Гомес проти Іспанії*» (*Moreno Gómez v. Spain*), №4143/02, ЄСПЛ 2004-X
«*Мур проти Сполученого Королівства*» (*Moore v. United Kingdom*) (ухв.), №40425/98, 15 червня 1999 року
«*Мурільо-Сальдіас та інші проти Іспанії*» (*Murillo-Saldias and Others v. Spain*) (ухв.), №76973/01, 28 листопада 2006 року
«*Мучібабич проти Сербії*» (*Mučibabić v. Serbia*), № 34661/07, 12 липня 2016 року

—Н—

«*Нане та інші проти Туреччини*» (*Nane and Others v. Turkey*), №41192/04, 24 листопада 2009 року
Національний колектив з інформування та протидії заводу «Мелокс» (Melox) – Колектив «Стоп Мелокс» (Stop Melox) і «Мокс» (Mox) проти Франції, №75218/01, 12 червня 2007 року
Національний колектив з інформування та протидії заводу «Мелокс» (Melox) – Колектив «Стоп Мелокс» (Stop Melox) і «Мокс» (Mox) проти Франції, (ухв.), №75218/01, 28 березня 2006 року

—О—

«*О’Салліван МакКарті Масл Девелопмент Лтд. проти Ірландії*» (*O’Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd v. Ireland*), №44460/16, 07 червня 2018 року
«*Об’єднання власників громадських лісів Порцені Пlesa та Пікірюл Бетран Банкіу проти Румунії*» (*Associations of Communally-owned Forestry Proprietors Porceni Plesa and Piciorul Batran Banciu v. Romania*), № 46201/16, 28 листопада 2023 року
«*Об’єднання мешканців кварталу Пон Рояль, громада Ламберсарт та інші проти Франції*» (*Association des Résidents du Quartier Pont Royal, la commune de Lambersart and Others v. France*) (ухв.), № 18523/91, 08 грудня 1992 року
«*Окайя та інші проти Туреччини*» (*Okaay and Others v. Turkey*), №36220/97, ЄСПЛ 2005-VII
«*Олуїч проти Хорватії*» (*Oluic v. Croatia*), №61260/08, 20 травня 2010 року
«*Онерійилдиз проти Туреччини*» (*Öneriyıldız v. Turkey*) [ВП], №48939/99, ЄСПЛ 2004-XII
«*Орфанос і Орфану проти Греції*» (*Orfanos and Orfanou v. Greece*) (ухв.), №36188/03, 14 лютого 2006 року
«*Отгон проти Республіки Молдова*» (*Otgon v. Republic of Moldova*), № 22743/07, 25 жовтня 2016 року
«*Очак проти Туреччини*» (*Ocak v. Turkey*), №33675/04, 19 січня 2010 року
«*Очкан та інші проти Туреччини*» (*Öçkan and Others v. Turkey*), № 46771/99, 28 березня 2006 року

—П—

- «Павалаче проти Румунії» (*Pavalache v. Romania*), №38746/03, 18 жовтня 2011 року
«Павлов та інші проти Росії» (*Pavlov and Others v. Russia*), №31612/09, 11 жовтня 2022 року
«Пайн Веллі Девелопментс Лтд та інші проти Ірландії» (*Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland*), 29 листопада 1991 року, Серія А №222
«Пауелл та Рейнер проти Сполученого Королівства» (*Powell and Rayner v. United Kingdom*), 21 лютого 1990 року, Серія А №172
«Перадзе та інші проти Грузії» (*Peradze and Others v. Georgia*), №5631/16, 15 грудня 2022 року
«Перінеллі та інші проти Італії» (*Perinelli and Others v. Italy*) (ухв.), №7718/03, 26 червня 2007 року
«ПЕТА Німеччина проти Німеччини» (*PETA Deutschland v. Germany*), №43481/09, 08 листопада 2012 року
«Петар Матас проти Хорватії» (*Petar Matas v. Croatia*), №40581/12, 04 жовтня 2016 року
«Піндструп Мосебруг А/С проти Данії» (*Pindstrup Mosebrug A/S v. Denmark*) (ухв.), №34943/06, 03 червня 2008 року
«Платей проти Франції» (*Plathey v. France*), №48337/09, 10 листопада 2011 року
«Плахта та інші проти Польщі» (*Płachta and Others v. Poland*) (ухв.), №25194/08, 25 листопада 2014 року
«Поделеан проти Румунії» (*Podelean v. Romania*) (ухв.), №19295/12, 26 лютого 2019 року
«Пості та Рахко проти Фінляндії» (*Posti and Rahko v. Finland*), №27824/95, ЄСПЛ 2002-VII

—Р—

- «Роше проти Сполученого Королівства» (*Roche v. United Kingdom*) [ВП], №32555/96, ЄСПЛ 2005-X
«Руано Моркуенде проти Іспанії» (*Ruano Morcuende v. Spain*) (ухв.), №75287/01, 06 вересня 2005 року

—С—

- «С.А. Біо д'Арденн проти Бельгії» (*S.A. Bio d'Ardennes v. Belgium*), №44457/11, 12 листопада 2019 року
«С.Ц. Фірколект Імпекс С.Р.Л. проти Румунії» (*S.C. Fiercolect Impex S.R.L. v. Romania*), №26429/07, 13 грудня 2016 року
«Сааренпаан Лома кі проти Фінляндії» (*Saarenpään Loma ky v. Finland*) (ухв.), №54508/00, 09 травня 2006 року
«Сакскобургготські та Хробок проти Болгарії» (*Sakskoburggotski and Chrobok v. Bulgaria*), №38948/10 і 8954/17, 07 вересня 2021 року
«Саліба проти Мальти» (*Saliba v. Malta*), №4251/02, 08 листопада 2005 року
«Сапунджієв проти Болгарії» (*Sapundzhiev v. Bulgaria*), №30460/08, 06 вересня 2018 року
«Сдружені Їгоцьке Матки проти Чеської Республіки» (*Sdružení Jihočeské Matky v. Czech Republic*) (ухв.), №19101/03, 10 липня 2006 року
«Сілахюрекли проти Туреччини» (*Silahürekli v. Turkey*), №16150/06, 26 листопада 2013 року
«Сілла та Нолломонт проти Бельгії» (*Sylla and Nollomont v. Belgium*), №37768/13 і 36467/14, 16 травня 2017 року
«Ск'явілла проти Італії» (*Sciavilla v. Italy*) (ухв.), №36735/97, 14 листопада 2000 року
«Смалтіні проти Італії» (*Smaltini v. Italy*) (ухв.), №43961/09, 24 березня 2015 року
«Соляник проти Росії» (*Solyanik v. Russia*), №47987/15, 10 травня 2022 року
«Стіл і Морріс проти Сполученого Королівства» (*Steel and Morris v. United Kingdom*), №68416/01, ЄСПЛ 2005-II
«Стіл та інші проти Сполученого Королівства» (*Steel and Others v. United Kingdom*), 23 вересня 1998 року, Збірник рішень і ухвал 1998-VII

«*Stichting Landgoed Steenberg en Others v. Netherlands*», №19732/17, 16 лютого 2021 року
«*SCEA Ferme de Fresnoy v. France*» (ухв.), №61093/00, ЄСПЛ 2005-XIII

—Т—

«*Tarim v. Turkey*» (ухв.) №54948/07, 09 березня 2010 року
«*Tătar v. Romania*», №67021/01, 27 січня 2009 року
«*Taşkın and Others v. Turkey*» (ухв.), №46117/99, 29 січня 2004 року
«*Taşkın and Others v. Turkey*», №46117/99, ЄСПЛ 2004-X
«*Tebieti Mühafize Cemiyeti and Israfilov v. Azerbaijan*», №37083/03, ЄСПЛ 2009
«*Temel Conta Sanayi Ve Ticaret A.Ş. v. Turkey*», №45651/04, 10 березня 2009 року
«*Tănăsoaica v. Romania*», №3490/03, 19 червня 2012 року
«*Thibaut v. France*» (ухв.), № 41892/19 і 41893/19, 14 червня 2022 року
«*Tierbefreier e.V. v. Germany*», №45192/09, 16 січня 2014 року
«*TMMOB and Karakuş Candan v. Türkiye*» (ухв.), № 46514/15, 11 червня 2024 року
«*Tolić and Others v. Croatia*» (ухв.), №13482/15, 04 червня 2019 року
«*Timeliai v. Lithuania*», №25545/14, 09 січня 2018 року
«*Turgut and Others v. Turkey*», №1411/03, 08 липня 2008 року
«*Tőkés v. Romania*», № 15976/16 та 50461/17, 27 квітня 2021 року

—У—

«*Udovičić v. Croatia*», №27310/09, 24 квітня 2014 року
«*Ouzounoglou v. Greece*», №32730/03, 24 листопада 2005 року

—Ф—

«*Fägerskiöld v. Sweden*» (ухв.), №37664/04, 26 лютого 2008 року
«*Fadeyeva v. Russia*», №55723/00, ЄСПЛ 2005-IV
«*Fadeyeva v. Russia*» (ухв.), №55723/00, 16 жовтня 2003 року
«*VgT Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland*», №24699/94, ЄСПЛ 2001-VI
«*Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland*» (ухв.), №48703/03, 20 вересня 2011 року
«*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (n° 2)*» [ВП], №32772/02, ЄСПЛ 2009
«*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*» [ВП], №53600/20, 09 квітня 2024 року
«*Fieroiu and Others v. Romania*» (ухв.), №65175/10, 23 травня 2017 року
«*Flamenbaum and Others v. France*», № 3675/04 та 23264/04, 13 грудня 2012 року
«*Florea v. Romania*», №37186/03, 14 вересня 2010 року

«Фолькман та інші проти Чехії» (*Folkman and Others v. Czech Republic*) (ухв.), №23673/03, 10 липня 2006 року

«Фотопулу проти Греції» (*Fotopoulou v. Greece*), №66725/01, 18 листопада 2004 року

«Франковські та інші проти Польщі» (*Frankowski and Others v. Poland*) (ухв.), №25002/09, 20 вересня 2011 року

«Фредін проти Швеції» (*Fredin v. Sweden*) (№1), 18 лютого 1991 року, Серія А №192

«Френд та інші проти Сполученого Королівства» (*Friend and Others v. United Kingdom*) (ухв.), № 16072/06 та 27809/08, 24 листопада 2009 року

«Фрідріх та інші проти Польщі» (*Friedrich and Others v. Poland*), №№ 25344/20 та 17 інших, 20 червня 2024 року

«Фурлепа проти Польщі» (*Furlepa v. Poland*) (ухв.), №62101/00, 18 березня 2008 року

—X—

«Хаджийська проти Болгарії» (*Hadzhiyska v. Bulgaria*) (ухв.), №20701/09, 15 травня 2012 року

«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (*Hatton and Others v. United Kingdom*) [ВП], №36022/97, ЭСПЛ 2003-VIII

«Хашман та Харрап проти Сполученого Королівства» (*Hashman and Harrup v. United Kingdom*) [ВП], №25594/94, ЭСПЛ 1999-VIII

—Ч—

«Чапман проти Сполученого Королівства» (*Chapman v. United Kingdom*) [ВП], №27238/95, ЭСПЛ 2001-I

«Чернега та інші проти України» (*Chernega and Others v. Ukraine*), №74768/10, 18 червня 2019 року

«Чін та інші проти Туреччини» (*Cin and Others v. Turkey*), №305/03, 10 листопада 2009 року

«Чічек та інші проти Туреччини» (*Çiçek and Others v. Turkey*) (ухв.), №44837/07, 04 лютого 2020 року

«Чокаріч та інші проти Хорватії» (*Cokarić and Others v. Croatia*) (ухв.) №33212/02, 19 січня 2006 року

«Чочеллі та інші проти Туреччини» (*Çöçelli and Others v. Türkiye*), №81415/12, 11 жовтня 2022 року

—Ш—

«Шабанович проти Чорногорії та Сербії» (*Šabanović v. Montenegro and Serbia*), №5995/06, 31 травня 2011 року

«Шаботі проти Франції» (*Chabauty v. France*) [ВП], №57412/08, 04 жовтня 2012 року

«Шаньйон та Фурньє проти Франції» (*Chagnon and Fournier v. France*), № 44174/06 і 44190/06, 15 липня 2010 року

«Шассанью та інші проти Франції» (*Chassagnou and Others v. France*) [ВП], № 25088/94 та 2 інших, ЭСПЛ 1999-III

«Шнайдер проти Люксембургу» (*Schneider v. Luxembourg*), №2113/04, 10 липня 2007 року

—Ю—

«Югхелі та інші проти Грузії» (*Jugheli and Others v. Georgia*), №38342/05, 13 липня 2017 року

«Юнвер проти Туреччини» (*Ünver v. Turkey*) (ухв.), №36209/97, 26 вересня 2000 року

«Юсуфелі Ільчесіні Гюзеллештірме Яшатма Кюльтур Варликларині Корума Дернегі проти Туреччини» (*Yusufeli İlçesini Güzelleştirme Yaşatma Kültür Varlıklarını Koruma Derneği v. Turkey*) (ухв.), №37857/14, 07 грудня 2021 року

—Я—

«Яшар проти Румунії» (Yaşar v. Romania), №64863/13, 26 листопада 2019 року